

ध्यान

विधि व अनुशीलन उपाय सहित

मिथु सुशील

Dhamma.Digital

नगर मण्डप श्रीकीर्ति विहार
किपू नगरपालिका - १७, येँ, नेपाः ।

पिकाकः

नगर मण्डप श्रीकीर्ति विहार

किपू नगरपालिका - १७, येँ नेपाः ।

कम्प्यूटर सेटिङ्ग :

भिक्षु चन्द्रगुप्त

बु. सं. : २५४४

ने. सं. : ११२०

वि. सं. : २०५७

इ. सं. : २०००

न्हापांगु संस्करणः १००० गू

मू : ४०/-

Dhamma.Digital

देवः कृपा सौजन्य :

विजयमान सिंह तुलाधर

थाकः न्यू नेपाल प्रेस

मू ज्याकू :

नक्साल, नागपोखरी, काठमाडौं

फोन : ४३४८५०, ४३४७५३

फ्याक्स : (९७७-१) ४३३९२९

कचा ज्याकू :

शुक्रपथ, न्यूरोड, काठमाडौं

फोन : २५९०३२, २५९४५०

फ्याक्स : (९७७-१) २५८६७८

धलः-पौ

१. साधुवाद !	
२. युवा बौद्ध समुहया निगू शब्द	
३. 'सन्ध्या टाइम्स'या भिंतुना	
४. कृतज्ञता	
५. न्ह्यत खँ	
६. ध्यानया अर्थ	१
७. थी थी ध्यान विधि छाया ?	३
८. पीगू भावना विधि	३
९. अशुभ भावना	४
१०. अनुस्मृति भावना	५
११. कसिण भावना	७
१२. प्यंगू ब्रम्हविहार	८
१३. मैत्री भावना यायेगु गुकथं ?	९
१४. मैत्री भावनाया आनृशंस	११
१५. मैत्री भावनाया याइम्हसिगु स्वभाव	१२
१६. ब्रम्हविहार संक्षिप्त	१९
१७. प्यंगू आरुप्य	२०
१८. आहारय् प्रतिकूल संज्ञा	२४
१९. आहार संक्षिप्त	२९
२०. धातु व्यवस्थापन	३०
२१. धातु भावना यायेगु गुकथं ?	३३
२२. बस्तु रूप - प्राणि रूप	३४
२३. थी थी चरित्र	३७
२४. चरित्र म्हसिकेगु विधान	३९
२५. पूर्वजन्मया प्रभाव	४०
२६. धातु स्वभाव कथं चरित्र	४२
२७. क्रिया कथं चरित्र	४३

२८.	चरित्र कथया स्वभाव संक्षिप्त	४६
२९.	चरित्रयात ल्वःगु विधि	४८
३०.	पूर्वकेमाःगु पूर्वाधार	५२
३१.	शील पालना यायेमाःगु छाया ?	५६
३२.	चित्तयात व्यवस्थित यायेगु गुकथं ?	६७
३३.	वितर्कयात वितर्क त्याकेमाः	६९
३४.	गुब्बल्य गुकथं भावना यायेगु ?	७१
३५.	चित्त गुब्बल्य मग्ग्याइ ?	७३
३६.	उपादानं भिं याइमखु	७७
३७.	ध्यानीया स्वभाव	८१
३८.	ध्यानया पंगः	८६
३९.	ध्यानया अबस्था	१०२
४०.	ध्यानपाखें लाभ जुइगु छु ?	१०७

Dhamma.Digital

साधुवाद !

आवुसो भिक्षु सुशीलं च्वया बिज्याःगु 'ध्यान' सफू प्रकाशित याये दयाः चित्त प्रमुदित जुल । नेपाःया सद्धर्म व शान्तिप्रेमिपिं बुढानिलकण्ठ स्थित धर्मश्रृङ्ग विपस्सना केन्द्र व शंखमोल स्थित अन्तर्राष्ट्रिय भावना केन्द्रय् समथ व विपस्सना भावना यानाच्वना बिज्याःगु/दीगु सन्दर्भय् थुगु ध्यान सफू उपयोगी जुइ भालपा । वसपोल/वय्करिपिन्सं समथ व विपस्सनाया इलय् गुगु थः थम्हं अनुभव यानाबिज्याना च्वंगु खः उकीया वाङ्मय रूप थ्व सफुती खनी धकाः आशा याना । लिसें नेपाल भाषाया सर्वसाधारण उपासक उपासिकापिन्त नं थुगु ध्यान सफू ब्वनाः मन याउंकेत-यचुकेत आपालं ग्वाहालि याइ, थुकी छुं शंका मद्दु ।

भिक्षु सुशीलयागु थुगु सफू न्हापांगु सफू खःसां वसपोल नेपाल भाषा-भाषिपिनिगु निरितिं ध्यान व मन विषयया च्वमि कथं म्हस्युम्ह हे व्यक्ति खः । विशेषतः थौकन्हय् काठमाडौं महानगरपालिकापाखें न्ह्याकावयाच्वंगु मेट्रो एफ.एम. १०६.७ या स्रोतापिन्सं न्हिथं वसपोलं बिया बिज्यानाच्वंगु बुद्ध धर्म सम्बन्धि धर्म देशना न्यना हे च्वना बिज्याःगु दु । गथे धर्म देशनाय् अलमलय् मजुसे, स्वतुमतु मस्वसे, भावावेशय् सः थलाःक्वलाः मयासे, सललं सललं यैपुक व नाइसेच्वंगु भासं धर्म देशना याना बिज्याइगु खः थुकथंया हे आयामिक विशेषता थुगु ध्यान सफुती नं खना ।

उकिं थुगु ध्यान सफू सकसिनं थः नालाः ब्वना बिज्याइ/दी धकाः पत्यालं दुग्यंगु आशा याना । लिसें आवुसो भिक्षु सुशीलया च्वसां थुज्वःगु हे सफू च्वयावं वने फयेमा धकाः भिंतुना ।

-भिक्षु सुदर्शन महास्थविर

नगर मण्डप श्रीकीर्ति विहार

किपू - १७, येँ, नेपाः ।

१-६-२०५७

युवा बौद्ध समुहया निगू शब्द

बुद्ध सम्बत् २५४३/४४ स सन्ध्या टाइम्स न्हिपौया प्रत्येक बुधबार खुन्हु पिदंगु सम्यक चिन्तन तँसापौलय् प्रकाशित ध्यान भावना सम्बन्धी च्वसू सफूया रूपं पिदंगु लसताया खं खः । सम्यक चिन्तन तँसापौया लागि च्वसूत माला जुयाबलय् वसपोल भन्ते सुशील पाखें बुद्ध धर्मया ध्यान भावना सम्बन्धी च्वसू च्वया बिज्याय्गु लागि सहर्ष तयार जुया बिज्यासें सम्यक् चिन्तन पिथनेत आपालं ग्वाहालि बिया बिज्याःगु खः । बुद्ध धर्मया नुगःचु थें जुयाच्वंगु ध्यान भावना सम्बन्धी खंत आपाःसिनं च्वयेगु बानी मद्गु व पाठकवर्गिपिं ध्यान भावनाय् विशेष अभिरुचि कयाच्वपिं जूगुलिं थुजाःगु च्वसूया प्रस्ताव युवा बौद्ध समुह पाखें तयागु खः । गुगु प्रस्तावयात वसपोलं पूर्वका बिज्याना बुद्ध धर्मया ध्यान भावना सम्बन्धी खं जनमानसय् थ्यंका बिज्यात । थुकिं यानाः ध्यान भावनाया जिज्ञासुपिन्त छुं भतीचा सां थःपिनिगु प्याःचाः लंकेगु सुअवसर दत जुइ धैगु विश्वास जिमिसं यानागु दु ।

बुद्ध धर्मया साहित्ययात छुं भतीचा सां जनमानसय् प्रचार प्रसार यायेगु उद्देश्यं शुरु यानागु सम्यक चिन्तनं मनूतयत गुलि सम्यक चिन्तन याय्गुलिइ ग्वाहालि बिल उकीया ल्याःचाः युवा बौद्ध समुह याय्गु ल्ये दनिगु खं जुल । तर थुकिं बुद्ध धर्मया चिन्तकपिन्त छगू कथं उत्साह बृद्धि यानाब्यूगु चाहिं पक्का खः । छुं ई लिपा 'सम्यक चिन्तन' हाकनं पिथनेगु कुतः नं जुयाच्वंगु दु ।

थुकथं भिक्षु सुशीलपाखें गम्भीरपूर्वक च्वया बिज्याःगु थुगु गम्भीर विषययात सफूया रूपे पिथनेगु प्रयास धात्थें गौरवपूर्णगु खं खः । थुकिं हाकनं छकः पाठकपिन्त बुद्धया ध्यान पाखें नुगः सिचुका बी धैगु आशा याना ।

संघाराम, लुति
२०५७/५/२४

त्रिरत्न मानन्धर
उपाध्यक्ष-युवा बौद्ध समुह

‘सन्ध्या टाइम्स’या मितुना

भिक्षु सुशील ‘सन्ध्या टाइम्स’या छम्ह सुभचिन्तक खः । वसपोलं दं दं न्ह्यवनिसें ‘सन्ध्या टाइम्स’य बुद्ध धर्म सम्बन्धि व मेमेगु नं विषय ज्वनाः बरोबर च्वसु च्वयाबिज्याइ, अले ‘सन्ध्या टाइम्स’य पिकायेत बियाबिज्याइ ।

युवा बौद्ध समुह येंया संयोजकत्वय् ‘सन्ध्या टाइम्स’य दछि तक बुधवाः बुधवाः पतिं ‘सम्यक चिन्तन’या नामं बुद्धधर्म तँसापी पिदेसैलि उकी वसपोलं नं आपालं च्वसु च्वयाबिज्यात, अले दकलय् लिपा ‘ध्यान’ बिषययात कयाः च्वयातःगु च्वसुया छगू श्रृंखला हे न्ह्याकाबिज्यात । व हे श्रृंखलाय् पिदंगु दक्व च्वसु मुनाः थौं सफू जुयाः पिदनाच्वंगु दु, थ्व बौद्ध नेवाःतय्गु नितिं जक मखु, ‘सन्ध्या टाइम्स’या नितिं नं लसताया खँ जूगु दु ।

साधारणतयाः ‘ध्यान’ धयागु आध्यत्मिक शान्तिया नितिं यायेगु मौन साधना खः । तर ध्यानय् हे दुबिनाः दुवाला यकेबलय् ध्यान छगू अथाह ज्ञान नं खः- मनुखं थत थम्हं म्हसिइकेगु । थुकिया दसु थ्व सफू हे दु । भिक्षु सुशीलं थ्व सफुलिइ बौद्ध ध्यानया परिभाषा जक मखु, ध्यान यायेगु थीथी विधि, ध्यानया अर्थ व थुकिया महत्वयात क्ववाला बिज्याःगु दु । उलि जक मखु, ध्यानलिसे सम्बन्धित मेमेगु नं खँ, अले ध्यान यायेबलय् ध्यानलिसे स्वानाः स्वानाः वइगु खँया ब्याख्या व विश्लेषण नं थुकी दु ।

पीगु भावना विधि, प्यंगू ब्रम्हविहार, मैत्री भावना यायेगु गुकथं ? मैत्री भावना याइम्हेसिगु स्वभाव, प्यंगू आरुप्य, आहारय् प्रतिकूल संज्ञा, धातु व्यवस्थापन, धातु भावना गुकथं यायेगु ? चरित्र म्हसिइकेगु विधान, चरित्र कथंया ल्वःगु स्वभाव, चित्तयात

व्यवस्थित यायेगु गुकथं ? ध्यानिया स्वभाव, ध्यानया पंगः, ध्यानया अवस्था, ध्यान पाखें लाभ छु ? आदि आदि शिर्षकया च्वसु थ्व सफुलिइ दुध्यानाच्वंगु दु, अले थ्व शिर्षक जक स्वयाया लिधंसाय् नं ब्विमिपिसं अनुमान यायेफइ कि थ्व गुलित दुग्यःगु सफू खः ।

धायें धायेगु खःसा ध्यानयात प्याजया बः बः प्वले थें छबः छबः दत्तले प्वलाः ध्यानया बारे सयेके, सिइके व थुइके माःगु सकतां खँ ब्विमिपिनि न्ह्यःने यच्चुक ब्वयातःगु दु थुकी, गुकिं यानाः बौद्धतयगु नितिं व बौद्ध दर्शनया अध्ययन यानाच्वपिं अबौद्धतयगु नितिं नं थ्व छगू ग्यसुलाःगु प्रकाशनया रूप्य् न्ह्यःने वःगु दु ।

थ्व सफूयात कयाः न्ह्यमर्थसैं मगाःगु छता खँ थ्व दु कि ध्यानया तसकं जटील जटील सूत्रयात याउँक व अपुक थुइके फइकथं थुकी तसकं हे सरल व सहज भाय् छ्छलातःगु दु । मतसैं हे मगाःगु पालि खँवः दुध्याके हे माःसा उकिया अर्थ नं बियाः ध्वाथुइका तःगु दु । अप्वः थें भिक्षुपिसं च्वयाबिज्याइगु सफूयात पालि व नेवाः भाय् बछि बछि ल्वाकज्याःगु 'खचरा भासं' च्वयातःगु सफू धकाः टिप्पणी याइगु बरोबर हे न्यनेदु । जितः ताः, भिक्षु सुशीलया थ्व सफू अज्याःगु आरोपं मुक्त जूगु दु । थुकी फयांफछि नेवाः खँवः हे छ्छलातःगु दु, अले ब्याकरणया ल्याखं नं शुद्ध जुयाः हे पिहांवःगु दु । उकिं जितः ताः, भिक्षु सुशीलया थ्व सफू ब्विमिपिसं पक्का नं ययेकी व थुकी धयातःगु खँ याउँक हे थुइका काइ । उकिं नेपालभाषाय् थुलि बालाक च्वसा न्ह्याःम्ह च्वमि भिक्षु सुशील पाखें मेमेगु नं बुद्ध धर्म सम्बन्धि सफू पिहांवइ धकाः आशा यासैं 'सन्ध्या टाइम्स' व सन्ध्या टाइम्सया प्रकाशक अर्थ प्रकाशन पाखें नं भित्तुना देछाया च्वना ।

रमेशकाजी स्थापित

प्रवर्द्धक संचालक, अर्थ प्रकाशन प्रा.लि.

कृतज्ञता

धुकथं सफूया रूपय् पिहांवये न्ह्यो युवा बौद्ध समुहया संयोजकत्वय् पिहांवःगु 'सन्ध्या टाइम्स' न्हि-पौया 'सम्यक चिन्तन' स्तम्भय् थी थी शीर्षकया लेखय् ध्व पिहांवय् धुकूगु खः । दँ ४, ल्याः १० निसें दँ ४, ल्याः २५४ या दुने २७ अंकय् बुधबाः पतिकं पिहां वःगु ध्वैत च्वयागु इलय् बियागु क्रमबद्धतायात सफुती नं पाकागु म्दु ।

सफूया रूपय् पिकायेमाःगु वाच्चायेकाः नं पूर्वके मफयाच्वंगु इच्छा श्रद्धेय भिक्षु सुदर्शन महास्थविरजुया उदार हृदयया कारणं पूर्वके खंगु दु । वसपोलं उदारतापूर्वक निर्देशन बिया बिज्यानाः जेष्ठताया गाम्भिर्यता व्वया बिज्याःगु अनुभव याना । वसपोलयागु हे अनुकम्पां सफू पिथनेत माःगु ब्याक्कं आर्थिक ग्वाहालि नगरमण्डप श्रीकीर्ति विहार पाखें चूलाःगु खः । भविष्यय् नं वसपोल पाखें निर्देशन व आशिर्वाद दै धैगु भलसा दु । उदारम्ह व्यक्तिपाखें आशा यायेगु स्वाभाविक खं नं खः । उदारतां उदार याना बी, प्रशन्न चित्तं प्रशन्नता ब्वलंका बी । प्रशन्न चित्तं उदारताया व्यवहार याना ब्वलंका बिज्याःगु विशाल चित्तपाखें वसपोलया सुस्वास्थ्य, दीर्घायु नापं यश-कीर्ति वृद्धि जुइ धकाः आर्शिका यायेगु धर्मानुकूल जुइ भाःपिया । कम्प्यूटर टाइप यानाः ग्वाहालि याना बिज्याःम्ह आयुष्मान् भिक्षु चन्द्रगुप्तया गुण स्मरण योग्य जू ।

युवा बौद्ध समुहया उपाध्यक्ष त्रिरत्न मानन्धरजु व सन्ध्या टाइम्स न्हि-पौया रमेशकाजी स्थापितपिसं व्यक्त यानादीगु मन्तव्य प्रति कृतज्ञ जुया । मुद्रण व देबः छायेपीगु ज्याय् ग्वाहालि यानादीगु नापं देबः किपाया नितिं तथागत बुद्धया ध्यान मुद्राया किपा उपलब्ध याना बियादीगुलिं न्यू नेपाल प्रेशया दुजःपिं नापं भाजु विजयमान सिंह तुलाधरजुपिन्त मैत्री चित्तं कृतज्ञता प्वंका ।

-भिक्षु सुशील

न्ट्यत खँ

ध्यान छु खः ? परंपरागत भासां धायेगु खःसा 'पंच नीवरणानं समणट्टेन समथ' व 'अनिच्चतो दुक्खतो अनत्ततो विपस्सती'ति विपस्सना' थथे धायेज्यू । थुपिं निगूया भावार्थं खः 'पंच नीवरण (=काम इच्छा, व्यापाद, मानसिक-शारिरीक आलश्य, चंचल-प्रायश्चित्त, शंका) साम्य जुयाच्चनीगु अर्थय समथ' व 'अनित्य, दुःख, अनात्मयात नुगःया मिखां खंके फयाच्चंगु अर्थय विपस्सना' । थथे धायेबलय् ध्यान निताजि कथंया दु धैगु थुइके फैगु जुल- समथ व विपस्सना । परंपरागत कथं जक मखसें थौं-कन्हय्यात ल्वः कथं व थुइके अपुइगु कथं धायेबलय् मन व शरीरया दथुइ जुयाच्चनीगु 'क्रिया-प्रतिक्रिया-क्रिया'या अबस्थायात गथे खः अथे हे वाःचायेकाः प्रतिक्रिया बीगु ज्यापाखें तापाका तयेगु मनयात वाह्य तरंगपाखें प्रभावित जुयामच्चंगु अबस्थाय् थ्यंका तयेगु क्रिया ध्यान खः । थुलि खं जक नं थुइके फु कि ध्यान थुज्वःगु क्रिया खः गुकिं 'क्रियां क्रिया' ब्वलंकेगु ज्या याके बी मखु । सामान्यतः मनूया स्वभाव मानसिक अबस्थां ब्यूगु आदेश पालना यायेगु पिने जुयाच्चनीगु घटना पाखें प्रभावित जुयाः मनं वालेगु जुइगुलिं मानसिक स्थितिं ब्यूगु आदेशयात शरीरं अनुशरण यायेगु ज्या यानाच्चनीगु । ध्यानया अबस्थाय् अथे जुइमखु । सक्षमम्ह व्यक्तिं थःगु शरीर, शरीरया जःखः जुयाच्चनीगु प्रत्येक क्रियाकलापयात थुइकाच्चनीगु नापं मन दुने ब्वलनाच्चंगु भावयात नं थुइका हे च्वनी । तर इपिंपाखें प्रभावित जुयाः बाः वनेगु अथवा न्ह्यागुलि नं प्रतिक्रिया बीगु ज्या याइमखु ।

ध्यान क्रियाय् संलग्न जुयाच्चपिं मनूतय्सं धाइगु खं मध्ये छता खं थ्व नं खः- ध्यान यायेगु इलय् मन हलुका जू, आनन्द

वः । ध्व धापुतिं शरीर व मनया दथुइ जुयाच्चनीगु द्वन्दं ब्वलंकूगु छगू अबस्थाया अनुभव याःगु संकेत ब्यू । शरीर व मन थःगु हे स्वभाव कथं क्रियाशील जुयाच्चनीगु ज्याय् ध्यान यायेगु उद्देश्यं मुलपतिं ध्यानाः वा मेगु हे कथं क्रियाशील जुइगु इलय् बाधा जू वनी । स्वाभाविक क्रियाय् बाधा जुइव न्हापां प्रतिरोध याइगु इलय् ह्याइपु थें, त्यानु थें, छु थें-छु थें अनुभव जुइका बी । लिपा, न्हापांगु क्रिया व वया प्रतिरोधय् जुइगु क्रिया निगूया द्वन्दं मेगु कथंया अनुभव याके बी । गुगु न्हापा अनुभव याये मधुंकूगु नं जुयाच्चनी । न्हूगु कथंया अनुभव याये खंगु व उकथंया अनुभव पीडादायी नं मजूगु अनुभव यायेव न्ह्याइपु तायेकीगु खः ।

अध्ययन यानास्वयेगु खःसा पीडापाखें नं आनन्दया अनुभव जुइगु याः धैगु सीकेफु । ताः हाकय्क सासः दुकायेगु, ताः हाकय्क हे पित छ्वयेगु क्रियायात छुं छगू निश्चित ई तक गतिशील यानातयेव शरीरया थःगु स्वाभाविक अबस्थां छगू इलय् दी हे माःगु अबस्थाय् ध्यंगु वाः चायेकी । दिना हे छ्वइ । मानसिक रूपं ताः हाकय्क सासः दुकाये वा पिकायेगु संकल्प याःसां शरीरया प्रकृतिं वैत स्वीकार याइमखु । धुगु इलय्, सासान्य अबस्थाय् शरीरं गुज्वःगु क्रिया यानाच्चनीगु खः व स्वयां पाःगु अनुभव याके बी । बेटोडं ब्वाय् वःगु बल अंगलय् थक्कर नयेव न्हापाया अबस्था स्वयां पाःगु अबस्थाय् पलख ध्यनी थें तुं ताः हाकः सासः दुहां-पिहां यानाच्चंगु अबस्थां लिपा सासः ल्हायेगु त्वःताः सुंक च्वनाच्चंगु अबस्थां नं मेगु हे छुं न्हूगु कथंया अनुभव जुइके बी । धुगु इलय् बिकारत क्रियाशील मजुसे प्राकृत अबस्था कथं जक मन न्ह्यानाच्चनीगुलिं भवाङ्ग चित्तया अबस्थाय् ध्यनाच्चनेगु याइ । सफागु न्हाय्कनं पिनेया दृश्यत छर्लङ्ग जुइक गथे खः अथे हे खंके बियाच्चनी थें भवाङ्ग चित्तं नं छुं हे किचः मद्दुगु स्वभाव-अबस्थाया अनुभव जुइके बी । देवा, धुं च्याकाः वा मेगु छुं कथंया क्रियां सफागु न्हाय्कनय् हाकु किचः थाका बी थें मनय् ब्वलना वैगु कल्पना, पिनेपाखें लाकाच्चंगु प्रभाव, चिन्ता

आदि नं चित्तयात बुलुसे च्वंका बीगु खः । थथे जुइगुलिं, छगू अबस्थां स्वाभाविकता पाखे न्ह्यायेत मनयात घ्वानाच्वनी, मेगुलिं उखे पाखे वंके मबीत ग्वाकेगु ज्या नं यानाच्वनी । थुज्वःगु द्वन्द्या अबस्थां हे मनूया जीवन न्ह्यानाच्वनी । तर भवाङ्ग चित्तं द्वन्दं तापानाच्वंगु अबस्थाया अनुभव याके बीगुलिं भौतिक बस्तुपाखें अनुभव याइगु सुख स्वयां बिस्कंगु, न्हापा याये मनंगु अनुभव महसूस जुइके बी । थुकथंया अनुभव मन-शरीरया दथुइ जुयाच्वनीगु द्वन्द्या स्वभाव थूम्हसिगु नितिं अजूचाइपुगु जुइमखु । सर्व साधारणया नितिं धाःसा तद्यंगु उपलब्धि थें च्वनेफु ।

ध्यान क्रियाय् संलग्न जुयाच्वंम्ह मनुखं यदि बांलाक अध्ययन यानास्वत धैगु खःसा प्राकृत अबस्थाय् मनयात गुलि ईतक तयातये फत उलि ईतक चित्त नं द्वन्दपाखें मुक्त जुयाच्वंगु वाःचायेके फु । तथागत बुद्ध 'फस्स पच्चया वेदना, वेदना पच्चया तण्हा थुकथं हे गति न्ह्यानाच्वनी' गुगु आज्ञा जुयाबिज्याःगु खः व सम्बन्धय् बिचाः याना स्वयेव निगूया दथुइ संयोग जुयाः ब्वलंगु अबस्थाय् सवाः कायेव न्हूगु सिर्जना याइ धया बिज्याःगु थुइके फु । ध्यान अभ्यासय् निपुण जुइफयेव निगूया दथुइ संयोग जुयाच्वंगु अबस्थाय् नं द्वन्द जुइके मबीगु क्षमता ब्वलंकाः तटस्थताया अबस्थाय् स्मृतियात तयातये फयावै । थुकथंया अबस्थाय् थ्यंकेफुम्ह मनू स्मृतिं सम्प्रजन्य जुयाच्वनी । मनया स्वभावयात थुइके मफुगु अबस्थाय् सम्प्रजन्य जुइ फैमखु । उज्वःगु इलय् स्मृति स्थूल जुयाच्वनी । शूक्ष्म रूपं गतिशील जुयाच्वनीगु चित्तया 'उत्पत्ति स्थिति भंग' अबस्था सम्बन्धय् जागरुक जुइमफया च्वनीगुया कारणं स्पर्श गुकथं जुल उकिं गथे गति काल थुइकेगु चेतना बुलुयाः गतिं प्रभाव ब्वलंकेव जक वाःचायेके फयाच्वनी । तर निरन्तरया अभ्यासं स्थूलयात जक मखु शूक्ष्म अबस्थायात तकं तिफ्याना काये फयेव प्रत्येक क्षण जुयाच्वनीगु स्पर्शयात नं वाःचायेका च्वने फुम्ह जुइ । प्रारम्भयात थुइके फयेव निरोधया उपाय् लुइके थाकुइ मखु ।

ध्यान निरपेक्ष जुडमज्यू, प्रज्ञा सापेक्ष जुडमाः । भौतिक जगतय् छुं छगूया सिर्जना आवश्यकता व सापेक्षताया नियम दुने च्वनाः हे जुयाच्वनी । भौतिक जगतय् क्रियाशील जुयाच्वंम्ह मनुखं थत थम्ह हे हीत याये नितिं उत्पन्न याइगु ध्यान निरपेक्ष रूपं ब्वलंके फैगु क्रिया मखु । छम्ह आविष्कारकं न्हापां आवश्यकतायात वाः चायेकाः सैद्धान्तिक आधार दयेकेगु याइ । थये हे ध्यानया सम्बन्धय् नं खः । ध्यान क्रिया छगू कथंया खोज-अनुसन्धान जुडगुलिं ध्यान यायेमाःगु छाया ? थ्व सम्बन्धय् न्हापां सैद्धान्तिक आधार दयेके फयेमाः । सैद्धान्तिक आधार गुलि बल्लात उलि हे प्रयोगशीलतायात नं क्वातुके फुम्ह जुइ । क्वातुगु सैद्धान्तिक आधारं व्यावहारिक प्रयोग पाखे न्ह्याःवनेगु उत्साह ब्वलना वै । व्यावहारिक प्रयोग पाखें कमजोरी व सबल पक्ष खंके फया वैगुलिं सिद्धान्त-व्यवहार-सिद्धान्तया सूत्र थन नं लागू जुयाच्वनी । थौकन्हय् भीगु समाजय् न्ह्याम्हसिनं न्ह्यात्थें याःसां ज्यू धैगु भावनां थाय् कयाच्वंगुलिं जग मस्वेंसैं गजू छुइमास्ते वयेका बीगु इच्छां प्रभावित जू वनेफु । उकथं जुइके मबीत सिद्धान्त-व्यवहार-अनुभव (परियत्ति, पटिपत्ति, पटिवेध) सम्बन्धय् जागरुक जुयाः विषयया गाम्भिर्यता व थःगु अबस्था-क्षमता थुइकेगु कुतः यायेगु सम्प्रजन्यता दयेकेगु छगू उपाय खः । सैद्धान्तिक आधार मदयेकुसें हे व्यावहारिक प्रयोग पाखे न्ह्याःवनेगु अथवा व्यावहारिक क्रियाशीलतायात उपेक्षा यानाः सैद्धान्तिक पक्षय्जक लिकुना च्वनेगु मयासे सिद्धान्तया नाप-नापं व्यवहार, व्यवहार पाखें सैद्धान्तिक आधार ग्यसुलाकेगु ज्या याये फयेमाः । सिद्धान्त व व्यवहारया दथुइ सामञ्जस्यता दयेके मफयेकं उद्देश्यय् थ्यंकः वने फैमखु धैगु खं तथागत बुद्धं आज्ञा जुया बिज्याःगु थ्व गाथा नं धाः-

नत्थि भानं अपञ्जस्स - पञ्जा नत्थि अभायतो
 यम्हि भानञ्चपञ्जञ्च - स वे निब्बान सन्तिके ॥

[भावार्थः ज्ञानं वालास्वये मसःमहं ध्यानयात थुइके फैमखु, ध्यान (ग्यसुलाःगु कुतः) मयाइमहसित ज्ञान दै मखु, गुमहसिके थ्व नितां दै, व हे जक थःगु उद्देश्य (निर्वाण)य् थ्यंकः वने फै] थुलि प्रष्ट जुइक, थुइके अःपुक वसपोलं आज्ञां यानाथका बिज्याःगुलिं ध्यान धैगु छु खः ? छाया् निरपेक्ष जुइमज्यूगु ? थ्व सम्बन्धय् अलमल जुइमाली थें मच्चं ।

न्हियंया जीवनय् 'छगू तातुनां याना-जू वन मेगु' थुज्वःगु अबस्था नं वयेफु । वालास्वयेव थथे जूगु अःखः वा द्वों कथं थुइका च्वंगुलिं खः धैगु प्रष्ट जुइ । अःखः वा द्वों कथं थुइका च्वनीगु 'सम्मोह वा विपल्लास'य् लानाच्च्वंगुया परिणाम खः । सम्मोह वा विपल्लासय् लानाच्च्वंगु चित्त छगू हे आलम्बनय् स्थिर मजुसे चंचल जुयाच्च्वनी । समथ भावनां चंचल चित्तयात शान्त यायेत ग्वाहालि याइ । मानसिक अबस्थायात शान्त याये फयेव भौतिक वा मानसिक छुं कथंया नं स्वभाव-धर्मय् प्यपुनेगु ज्या मयाइगु अबस्था-क्षमता दयेकेत न्ह्याः वनीमह जुइ । समथया चरणं थाहां वनाः विपस्सनाया चरणय् थ्यंके फयेव तंथागतं 'सब्बे संखारा दुक्खा'ति' धया बिज्याःगु छाया् खः थुइके फया वै । शंका मदुगु अबस्थाय् थ्यनी । थुज्वःगु अबस्थाय् थ्यंकेत माःगु क्षमता, चित्तया अबस्था, बातावरण व मेमेगु पक्षया बिकास याये फयेकेत ध्यान यायेमाःगु खः ।

संघाराम विहार
येंयाः पुन्हि ११२०

-भिक्षु सुशील

करुणा चित्तं दया तथाः
शासनया दुखा चारिकाव्यूढ
आचार्यं भिक्षुं अश्वघोषं प्रति
कृतज्ञता भावं दीहलपिया !

-भिक्षु सुशील

Dhammadownload.com

ध्यान

ध्यानया अर्थ

सामान्य अर्थ कथं छुं छगू ल्वःगु थासय् च्वनाः चित्त (मन)यात निग्रह (=नियन्त्रण) यायेगु उद्देश्यं कुतः यायेगु ज्यायात ध्यान धाइ । ध्यान यायेगु कुतः याइम्ह कर्ता थःगु चित्तया चंचल स्वभावयात थुइकाः चंचलता मदुगु अवस्थाय् चित्तयात स्थिर यानातयेगु कुतः हे ध्यान खः । थुकथं कुतः याइम्ह कर्ता थःगु असमाहित (अधिनय् मच्चंसे स्वच्छन्दं जुइगु स्वभाव) चित्तयात समाहित (अधिनय् च्वनीगु नियन्त्रित स्वभाव) यायेत माःगु कुतः यायेगु ज्याया अर्थय् खः ध्यान । ध्यानयात मेगु ल्वःगु भासं समाधि नं धाः । समाधि खँवः 'सम' व 'अधि' समास=संयुक्त जुयाच्चंगु खः । 'सम' या अर्थ खः बराबर-उत्तिग्यंगु । थन बराबर वा उत्तिग्यं धाःगु त्वाःमदेयक स्वानांतुं च्वंगुया अर्थय् खः । ध्यान अभ्यास यायेगु कुतः यानाच्चंम्ह कर्ता थःगु चित्तयात गुगु आलम्बन वा आरम्भण (=चित्तयात एकाग्र यायेगु उद्देश्य पूर्वकेत छ्चलीगु विषयवस्तु)य् आलम्बित (केन्द्रित) यायेगु कुतः यानाच्चंगु खः व हे आलम्बनय् जक त्वाःमदेयक चित्तयात केन्द्रित यानातयेगु अर्थय् 'सम' खः । 'अधि'या अर्थ खः अधिनता अथवा नियन्त्रित अवस्था । अधिनता वा नियन्त्रित अवस्था धाःगुया अर्थ खः कर्ता थःगु चित्तयात गन-गुगु आलम्बनय् केन्द्रित यायेत छ्यलाच्चंगु खः अन-उगु हे थासय् च्वनेत चित्त राजि जुयाच्चंगु अवस्था । थुकथं सम+अधि=समाधिया अर्थ जू वइ-कर्ता थःगु चित्तयात गुगु आलम्बनय् केन्द्रित यायेगु तातुनाः (उद्देश्यं) छ्यलाच्चंगु खः उगु हे आलम्बनय् चित्त केन्द्रित जुयाच्चनेत राजि जुयाच्चंगु अवस्था ।

संज्ञा ज्ञान, उचित-अनुचित (मनसिकरणीय-अमनसिकरणीय) तिफ्यायेगु क्षमता, दुःख उत्पत्तिया कारण सीकेगु, कर्मया गुण-दोष ल्ययाकायेगु क्षमता, मुक्तिया उपाय-प्रज्ञां संयुक्तगु लक्षण ज्वनाच्वंगु ध्यान (समाधि) चेतनशील, प्रयत्नवान व्यक्तिं थःत थम्हं उपकार यायेत छ्यलेगु माध्यम खः । भौतिक संसारय् बिद्यमान जुयाच्वंगु भोगबस्तुया प्रलोभन व आकर्षणय् तक्यनाः अलमल जुयाच्वनीगु चेतनायात उकथंया प्रलोभन व आकर्षणं तापाकाः आन्तरिक (आध्यात्मिक) स्थिति स्थिर यायेत छ्यलेगु माध्यम-साधन खः ध्यान । उद्देश्य प्राप्तिया आकांक्षा पूर्वकेत क्रियाशील (न्ह्यानांतुं च्वनेगु) जुयांतुं च्वनेमाःगु नियमितता व अनुशासनयात हाचां गायाः (उल्लंघन यानाः) अनियमित-अराजक स्वभाव पाखे चित्तयात वंके मबीत लगाभया रूपय् छ्यलेगु साधन नं खः ध्यान ।

समग्रताया अर्थय् फुक्क कथंया मानसिक (आध्यात्मिक) समस्यात समाधान यानाबीगु क्षमतायुक्त जुयाच्वंगु विशेषता हे ध्यान खः-समाधि खः । भौतिक जगतय् बिद्यमान जुयाच्वंगु सिद्धान्त, तर्कया पक्ष लिनाः वा शास्त्रया लिधंसा-ग्वाहालि कयाः नं समाधान याये मफइगु थी थी समस्यायात समाधान यानाः प्रत्यक्षतः स्वानुभव (थः थम्हंतुं) अनुभव यायेगु ज्या) याकेबीगु क्षमतां जायाच्वंगु आध्यात्मिक क्षमता हे ध्यान खः । ध्यानस्थम्ह व्यक्तिं गति-स्थिति-भंग (काल-दिक्-निषेध)यात प्रत्यक्षतः अनुभव यायेफइगुलिं जीवन-दर्शन अथवा यथार्थ दर्शन यायेगु क्षमता खः ध्यान । ध्यान अभ्यास यायेगु ज्याय् पोख्तम्ह (कुशलम्ह) व्यक्तिं तर्क-पक्षधरता व सैद्धान्तिक पक्षधरतायात अतिक्रमण यानाः थुपिं फुक्क पाखें निर्लिप्त जुइगु क्षमता ब्वलंके फइगुलिं निर्लिप्तताया क्षमता नं खः ध्यान ।

नीप्यंगू (२४) हेतु-प्रत्यय (कारण-प्रभाव) मध्ये छुं छगू वा छगू स्वयां अप्वलं प्रभावित जुयाः कर्ता सम्यक् दृष्टि, सम्यक् वचन, सम्यक् संकल्प, सम्यक् कर्म, सम्यक् आजीविका, सम्यक्

व्यायाम (=चिन्तन), सम्यक् स्मृति (=होश=जागरण) धुपिं न्हय्गू अंगयुक्त जुयाः ग्यसुलाक्क कुतः यायेवं उत्पन्न जुइगु चित्तया अवस्था हेतु (कारण=उद्देश्य) व परिष्कार (कार्य) नापं सम्यक् (=तादात्म्य) जुइव वयात आर्य सम्यक् समाधि धाइ । थुकथंया अवस्था सत्काय दृष्टि (जि, जिं, जिगुया धारणा=अभिमान) अथवा मिथ्या दृष्टि (गलत धारणा) यात प्रहाण (नाश) यानाः सत्काय स्वभाव निरोध यायेव प्राप्त जुइ । अकुशल चेतना, अकुशल विचाः अकुशल वितर्क नाश यानाः सत्काय दृष्टि वा मिथ्या निरोध यायेत तथागत भगवान् गौतम बुद्धं मनूया नैसर्गिक चरित्रयात ल्वःकथंया विधि छयलाः उपशम (शान्त) अवस्थाय् थ्यंके फयेकेत उपदेश बियाबिज्याःगु भावना विधि (ध्यानया अवस्थाय् थ्यंकेगु उद्देश्य पूर्वकेत छयलेगु माध्यम=उपाय) थी थी कथंया दु ।

थी थी ध्यान विधि छाया ?

मनूया आन्तरिक वा आध्यात्मिक चरित्र थी थी कथंया जुयाच्चनी । व्यक्ति थम्हं मचायेक हे प्रकट यानाच्चनीगु स्वभावयात नैसर्गिक चरित्र कथं थुइके ज्यू । थुकथंया चरित्र व्यक्ति व्यक्तिया फरक-फरक कथं जुयाच्चनीगुलिं व्यक्तियात ल्वःगु पद्धति (उपाय) पाखेंजक चित्तया स्थिति नियन्त्रित यायेगु संभव जुइगु कारणं ध्यान यायेगु विधि थी थी कथंया दयाच्चंगु खः । मूल रूपय् बिद्यमान जुयाच्चंगु राग-द्वेष-मोह व श्रद्धा-बुद्धि-वितर्क चरित्र मध्ये व्यक्ति गुगु चरित्रयाम्ह खः उकथंया चरित्रयात ल्वःगु कथंया अनुकूल विधि पाखेंजक समाधिस्थ (=एकाग्र) जुइफइगुलिं ध्यान विधि थी थी कथंया दयाच्चंगु खः ।

पीगू भावना विधि

व्यक्ति थःगु चरित्रयात ल्वः कथंया विधि छयलाः ध्यान (समाधि) प्राप्त यायेत पीगू कथंया विधि कनातःगु दु । पीगु ध्यान

विधि मध्ये भिगू अशुभ भावना विधि, भिगू कसिण भावना विधि, भिगू अनुस्मृति, प्यंगू ब्रह्मविहार, प्यंगू आरुप्य, छगू धातु व्यवस्थापन व छगू आहारय् प्रतिकूल संज्ञा विधि खः । थुपिं फुक्याना पीगू खः ।

अशुभ भावनाः

रूपय् आकर्षित आशक्त जुयाच्चनीगु स्वभाव दुम्ह व्यक्तिया नितीं अनुकूल जुइगु थ्व विधियात छयलीम्ह कर्ता सुं छम्ह मनूया सीम्ह (लाश) स्वयाः सीम्हसिगु रूपय् वःगु हिउपाः स्वस्वं रूपया छुं हे सार मदुगु थुइकाः अनित्य बोध यानाः रूपय् दयाच्चनीगु आकर्षण-आशक्ति भाव मदयेकेत थुकथंया भावना विधि ज्या वः । थुगु भावना विधि कथं-

- (क) उध्वमातक=सीम्ह फुलय् जुयाः विरुप विभत्स जुयाच्चंगु
- (ख) विनीलक=सीम्ह वँचुसे च्वनाः विरुप जुयाच्चंगु
- (ग) विपुब्बक=सीम्हया थाय्थासं न्हि सुलुसुलु पिहां वयाच्चंगु
- (घ) विच्छदक=ल्वाभलं (हतियारं) वा मेगु छुं कथं सीम्ह निकू कुचा जुयाच्चंगु
- (ङ) विक्खायितक=खिचा ध्वंतयसं वां वां न्यानाः नयातःगु सीम्ह
- (च) विक्षिप्तक=खिचाध्वंतयसं वां वां न्यानाः नयाः उखेंथुखें चिच्चाः दनाच्चंगु सीम्हया कुचा
- (छ) हृतविक्षिप्तक=ल्वाभलं वा मेगु छुं कथं सीम्ह कुचाकुचा जुयाः उखेंथुखें लानाः चिच्चाः दनाच्चंगु
- (ज) लोहितक=सीम्हं हि बाः बाः वयाच्चंगु, हिख्वं चातः चातः लानाच्चंगु
- (झ) पुलवक=सीम्हय् तुं वार्यां वार्यां दायाः पिहां वयाच्चंगु
- (ञ) अस्थिक=सीम्हय् ला छयंगू छुं हे मदये थुंकाः ववें जक ल्यनाच्चंगु-कलाय् ।

शुकथया भिगू अवस्था मध्ये छुं छगू अवस्थायात क्वथीक स्वयाः मनु म्बानाचवनीगु इलय जुयाचवनीगु बांलाःगु रुप सी धुनेव व हे बांलाःगु रुप विभत्स व ग्यानापुसे चवनाः भय उत्पन्न जुइ यः धयागु थुइकाः रुपय् दयाचवनीगु स्नेह (राग), आशक्ति (=प्यपुनाचवनीगु स्वभाव) मदयेकेत छयलेगु भावनाः विधि खः अशुभ भावना । भिं याइगु स्वभाव मखुगु, बांलाः धाये मल्वाःगु हित उपकारक मखुगुया अर्थय् खः- अशुभ । रुपय् आशक्त जुयाः प्यपुनाः बांलाः तायेकाचवनेवं भिं मजुइगु, उपकार जुइ मखुगुलिं अशुभ । रुप फगत दृश्य संयोजनया कारणं जक बांलाः तायेका चवनीगु खः । धाथे बांलाःगु मखु । रुपयात बांलाः भाःपियाः क्वात्तुक ज्वनाचवनेव थत्त हे दुःख जुइकीगुलिं अशुभ खः । विभत्स, ग्यानापु स्वभाव सुचुका तयातइगु, दुःख उत्पन्न याइगु, हिला हिला वनीगु अनित्य स्वभाव ज्वनाचवनीगु 'रुप' यात स्नेह यानाः 'जि बांलाः' 'जिगु रुप बांलाः' शुकथया अभिमान-आत्मभाव मदयेकेत अशुभ भावना विधि छयलेगु पाय्छि जू ।

अनुस्मृति भावनाः

अनुस्मृतिया अर्थ खः लुमंका चवनेगु । थन लुमंका चवनेगुया अर्थ खः बुद्ध-गुण, धर्म-गुण, संघ-गुण, त्याग-गुण, शील-गुण, घःपिनिगु गुण, थी थी पदार्थया संयोग जुयाः क्रियाशील जुयाचवंगु शरीरया स्वभाव, न्हासं सासः दुहां-पिहां जुयाचवंगु स्वभाव, छन्हु थ्व शरीर त्वःतावनेमानि धइगु खँ, सम्पूर्ण अकुशल-मूल च्हेके फयेवं अनुभव याये खनीगु शान्त अवस्था प्रति आस्था-श्रद्धा तयाचवनेगु हे लुमंकाचवनेगु अथवा अनुस्मृति भावना खः ।

लोकजनया कल्याण यायेत यक्व जन्मय् दुःख-कष्टया सामना यानाः पारमिता, उप-पारमिता, परमत्थ पारमिता पूर्ण यानाः बुद्धत्व प्राप्त यानाबिज्याःम्ह वसपोल तथागत भगवान् बुद्ध अनन्त गुणयुक्त जुयाबिज्याःम्ह खः । कल्याण मित्र, हित-उपकारक जुयाबिज्याःम्ह वसपोलया गुण लुमंकां लुमंके मफइगु कथया खःसां

वसपोलयाके दुगु अनन्त गुण मध्ये गुंगू गुण (वसपोल भगवान् अरहत्, सम्यक्सम्बुद्ध, विद्या व आचरणं सम्पन्न जुयाः, सुगति लानाबिज्याःम्ह, लोकबिज्ञ-संसारया स्वभावयात थुयाबिज्याःम्ह, दमन यायेमाःपितं दमन यानाबिज्याःम्ह, अनुत्तर - ज्वः मद्दुम्ह सारथी समानम्ह, देवता व मनुष्यपिनि गुरु, बुद्ध, भगवान् तृष्णायात नष्ट यानाः बिज्याये धुंकूम्ह खः) यात जक नं न्हिथं लुमंकेगु साधारण मनूया नितिं थाकुगु खँ खः । थुकथं लुमंकाच्चने थाकुगु बुद्ध गुणयात लुमंकाच्चनेगु बुद्धानुस्मृति भावना यायेगु खः । तथागत उपदेश यानाथकाबिज्याःगु धर्मया गुण (तथागत उपदेश यानाबिज्याःगु धर्म बांलाक कनातःगु थःथःम्हं हे खंके फुगु फल कायेत यक्व ई पिपाच्चने म्वाःगु थन वयाः स्वःवा धायेज्यूगु, वात्तुवालाः स्वयेज्यूगु, विज्ञजनपिसं थुइके फुगु खः) यात थुइकाः लुमंकाच्चनेगु धम्मनुस्मृति । तथागत भगवान् बुद्धं नीस्वना थकाबिज्याःगु श्रावक (शिष्य) संघया सदस्य (सुप्रतिष्ठितपिं, तप्यंगु लँय् बिज्यानाच्चपिं, सत्यया लँय् बिज्यानाच्चपिं, समीचिनगु लँय् बिज्यानाच्चपिं, आह्वान याये-योग्यपिं, पाहुना कथं सत्कार याये योग्यपिं, दक्षिणा-दान बी योग्यपिं, ल्हाः प्यपुंकाः नमस्कार याये=ज्वज्वलपे योग्यपिं, लोकजनपिनिगु नितिं पुण्य पीगु ज्या यायेत भिंगु बुँ) समानपिं खः । थुकथं श्रावक संघ (भिक्षुसंघ) या गुण-महत्त्व लुमंकाच्चनेगु संघानुस्मृति भावना खः ।

त्याग-दान, शीलया महत्त्व थुइकाः दान-शील अनुरूप आचरण यानावंगुया फल कथं देवलोक्य् छः जुयाः जन्म काः वनीगु खः । थुकथं विश्वास यानाः त्याग-शील व चःपिनिगु गुण-महत्त्व लुमंकाच्चनेगु त्यागानुस्मृति, शीलानुस्मृति व देवतानुस्मृति भावना यायेगु ।

जिगु शरीरं हिला हिला वनीगु स्वभाव ज्वनाच्चंगु दु, न्हासं दुहांवःगु सासः पिहांवने मफुत धाःसा अथवा पिहांवंगु सासः न्हासं दुकाये मफुत धाःसा बांलाः भाःपियाच्चनागु थ्व शरीर ज्या मवःगु

सिंघं सरह जुइगु खः । थःथिति, स्याः-न्याःपिसं दिपय यकाः उनाः
 नौ यानाछ्वइगु खः । छन्हु मयः, म्हाः धाःसां थ्व शरीर त्वःतावने
 मानि । थ्व जिगु शरीर बिद्यमान जुयाच्वंगु 'ला-क्वै-हि-इयंगू-स'
 इत्यादि अचयव थःथःगु थासय् च्वनाः त्वःकथं ज्या यानाच्वंगुलिं
 खः । कन्हय् छुं छगूलिं जक थःगु ज्या यायेगु त्वःतेवं शरीर गति
 मलानावनी । थुकथं बिचाः यानाः थःगु शरीरयात क्वथीकं स्वयाः
 म्हय् वःगु हिउपा वाःचायेका च्वनेगु कायगतानुस्मृति । न्हासं सासः
 दुहापिहां जुयाच्वंगु इलय् छु गथे अनुभव जुयाच्वन थुइकाच्वनेगु
 आनापानास्मृति । सासःया भरय् न्ह्यानाच्वंगु थ्व शरीर छन्हु
 त्वःता वनेमानि धकाः लुमंकाच्वनेगु मरणानुस्मृति ।

गुलि नं तथागतपिं, प्रत्येक बुद्धपिं, अर्हतपिं दयावने धुंकूगु खः
 वसपोलपिं फुकसिनं राग-द्वेष-मोह थें ज्याःगु अकुशल मूलयात
 न्हंकाछ्ववयेगुयात प्रशंसा यानाबिज्याःगु दु । बिद्यमान अकुशल मूलयात
 मदयेके फयेवं उपशम (=शान्तगु अवस्था, शान्ति) प्राप्त जुइ, थुकथं
 विश्वास यानाः उपशमया भावना यायेगु उपशमानुस्मृति ।

कसिण-भावनाः

कसिणया अर्थ खः व्यापक जुयाच्वंगुयात संक्षिप्तय्
 खंकाच्वनेगु अथवा संक्षिप्तया दुने व्यापकतायात दुध्यकाः स्वयेगु ।
 थःत ल्वःगु थासय् च्वनाः सर्वव्यापक जुयाच्वंगु पृथ्वीया छकूचा
 भागयात स्वयाः 'पृथ्वी सर्व व्यापक दु' थुकथं पृथ्वीया
 सर्वव्यापकता लुमंकाच्वनेगु पृथ्वी कसिण भावना । छगः बाता वा
 चकंगु थलय् लः तयाः उकीयात क्वथीक स्वयाः लःया
 सर्वव्यापकता लुमंकाच्वनेगु आपो (लः) कसिण । छकूचा मि वा
 मत स्वयाः मिया सर्वव्यापकता लुमंकाच्वनेगु तेजो (मि) कसिण ।
 फिरफिर सिमा हः संगु वा थःगु म्हय् फसं स्पर्श याःगु अनुभव
 यानाः फय् सर्वव्यापक दुगु लुमंकाच्वनेगु वायु (फय्) कसिण ।
 अंगलय् वा बैय् मण्डलाकार (चक्का घेरा) आकृति सिर्जना यानाः
 वंचु, म्हासु, ह्याउँ, वा तुयुगु रंग पानाः मण्डलय् क्वथीक स्वयाः

भावना यायेगु वर्ण कसिण । खिउंसेच्चंगु क्वथाया दुने ह्वः छह्वतं
दुहावःगु जःयात स्वयाः भावना यायेगु आलोक कसिण । क्वथाया
दुने च्वनाः चिकिचा प्वाःगु ह्वतं खनेदुगु आकाशयात स्वयाः
आकाश सर्वव्यापक खः थुकथं लुमंकाच्चनेगु आकाश कसिण ।

प्यंगु ब्रह्मविहार

मैत्री ब्रह्मविहारः प्यंगु ब्रह्मविहारय् न्हापांगु ब्रह्मविहार खः
मैत्री ब्रह्मविहार । मैत्रीया अर्थ खः क्षमाशील जुइगु, सहनशीलता
ब्वलंकाः यः मयःया व्यवहार मयासे समानताया व्यवहार यायेगु ।
पक्ष-विपक्षय् लिनाच्चपिनि दथुइ च्वनाः नं छगू पक्ष लिनाः मेगु
पक्षया बिरुद्धय् मवसे निगुलिं पक्षयात समान रूपं व्यवहार यायेगु,
आत्म भावयात थाय् मबीगु, अहंभाव मदयेकेगु । थुगु कथंया
व्यवहारया अनुशरण यानाः न्हिथं छ्यलेगु मैत्री भावना यायेगु
खः । मैत्री भावना यानाच्चवंहं फुकं प्राणी थः समान हे कालया
ल्हातं निषेध जुयावनेगु स्वभाव ज्वनाच्चपिं खः धयागु
वाःचायेकाच्चनीगुलिं द्वेषभाव, छलकपटया व्यवहार, ब्वलासायेगु
भावना थें ज्याःगु चित्तयात आकुल-ब्याकुल याइगु अकुशल चेतना
मदुम्ह जुयाः मृदु कोमल स्वभाव दुम्ह जुयाच्चनी । 'जि वैरभाव
(शत्रुभाव) मदुम्ह जुइ, शत्रुताया भावं मुक्त जुयाः सुखं म्वानाः थ्व
दुःखया दुःखं जायाच्चंगु संसारं मुक्त जुयावने' थुकथं संकल्प यानाः
'प्राणीपिनि नितिं थम्हं याइगु कर्म छगू हे जक थःगु जुइगु खः,
कर्म हे सम्पत्ति खः, कर्म हे यानाः हानं-हानं जन्म काये मायेका
बियाच्चनीगु खः, कर्म हे थःथितिया स्वापू उत्पन्न जुइगु खः, कर्म
छगूया शरणय् वनेगु हे उत्तमगु शरण खः, थम्हं याइगु कुशल
कर्म थःत हे कल्याण याइ, अकुशल कर्म थःत हे हानि याइगु खः,
थम्हं याइगु कुशल अकुशल न्ह्यागु हे कर्म थः ल्यू-ल्यू वया हे
च्चनी तथागतया वचनय् विश्वस्त जुयाः अकुशल कर्म यायेगु
पाखें तापायेगु कुतः यानाच्चनी ।

थन न्ह्यसः दनावये फु कि मैत्री भावना याइम्ह आत्मभावयात मदयेकेगु याइ धयाः हानं 'जि वैरभाव मदुम्ह जुइ' धायेबलय् 'आत्मभाव' ब्वलना मवइ ला ? थुकथंया न्ह्यसः समाधान यायेत थन 'जि' न्ह्यथनेगु ज्या जुयाच्वंगु आत्मभाव अभिमान भाव प्रकट यायेत मखु, बरु सम्मुति सत्यकथं साधारण अर्थय् जक खः, थुकथं थुइके ज्यू । सम्मुति सत्ययात छयलेमाःगु व्यावहारिक सरलताया निरितिं जक खः । वास्तबिक अर्थय् परमार्थ सत्य कथं सत्व (प्राणी)या अस्तित्व मदइगु खःसं व्यवहारय् 'फलाना-धिस्काना, छि-जि' कथं व्यवहार मयायेकं ज्या याये अपु मजुइगुलिं हे जक उकथं व्यवहार यायेमाःगु खः । 'जि वैरभाव मदुम्ह जुइ' थुकथं भावना यायेगु सुयातं नं दुःख बीत मजुइगु जूगुलिं अभिमान उत्पन्न जुइ धाये मत्वः । अभिमान उत्पन्न यायेगु ज्या जुयाच्वंगु मदुगुलिं आत्मभाव कथं व्यवहार याःगु जूवनीमखु । 'जि' पाखें आत्मभाव उबले उत्पन्न जुइगु सम्भावना दइ गुब्ले 'जि' यात अभिमानपूर्वक प्रकट यानाः व्यवहारय् छयलेगु याइ । थन 'जि वैरभाव मदुम्ह जुइ' थुकथं भावना यायेगु इलय् अभिमान प्रकट यानाः सुयागुं बिरुद्धय् छुं कथंया नं ज्या यायेगु जुयाच्वंगु मदुगुलिं आत्मभावय् लाःवनाच्वंगु मद्दु, आत्मभाव उत्पन्न जुयाच्वंगु मद्दु ।

मैत्री भावना यायेगु गुकथं ?

मैत्री भावना याइम्ह व्यक्तिं भावना अभ्यास याये न्ह्यः द्वेषया अवगुण-क्षान्ति (सहनशीलता) या गुणयात थुइकाः द्वेषयात त्याग यायेमाः धकाः छाया् धयातःगु खः ? क्षान्तियात छाया् महत्त्व बियातःगु खः, चिन्तन यानास्वयेगु बालाः । कर्ता थम्हं हे द्वेषया अवगुण-क्षान्तिया गुण तिफ्याये मफयेकं थःके दयाच्वंगु अथवा द्वयेफुगु अवगुण मदयेकाछवये मफइगु जूगुलिं उकथं बिचाः यानाः बालाक थुइके माःगु खः । द्वेषभावं दूषित जुयाः द्वेषया अधिनय् लाःम्ह व्यक्तिं हिंसा-कर्म यायेत तकं लिफः स्वइमखु । थये जूगुलिं

थःगु चित्तयात द्वेषभावं मुक्त यानाः क्षान्तिभाव ब्वलंके धुनेव जक मैत्री भावना यायेगु उचित जुइ । मैत्री भावना यायेगु इलय् थःत तच्चकं यःम्ह सहायक, मध्यस्थम्ह व्यक्ति, मयःम्ह व चित्तं शत्रु भाःपियाच्चंम्ह व्यक्तियात माध्यम यानाः न्हापां मैत्री भावना यायेगु उचित मजू । असमान लिंग (पुरुषया नितिं स्त्री-स्त्रीया नितिं पुरुष असमान लिंग) यात माध्यम यानाः नं मैत्री भावना यायेगु योग्य मजू । नापं सी धुंकूम्ह व्यक्तियात माध्यम यानाः नं मैत्री भावना यायेगु उचित मजू ।

चित्तं मयः भाःपियाच्चंम्ह व्यक्तियात थःत यःम्ह व्यक्तिया स्तरय् तयाः स्वयेव, थःत तच्चकं यःम्ह सहायकयात मध्यम स्थानय् तयाः स्वयेव अथवा मध्यस्थ तायेकाच्चंम्हसित गौरवमय स्थानय् तयाः स्वयेव चित्त याकनं हे क्लान्त (त्यानुइ) जुइ । चित्तं शत्रु भाःपियाच्चंम्हसित लुमंकेगु जक यायेवं हे क्रोध (तं) उत्पन्न जुयावइ । उकिं थुकथंयापितं माध्यम यानाः न्हापां मैत्री भावना यायेगु उचित मजुइगु खः । असमान लिंगयात लुमंकेगु यान्प्रच्चनेव राग उत्पन्न जुयाः चित्त आकुल-ब्याकुल जुइगुलिं एकाग जुइ फइमखु । मदये धुंकूम्हयात माध्यम यानाः मैत्री भावना याःसां उपचार-अर्पणा समाधिं प्राप्त याये फइमखु । थुकथंया माध्यमयात त्वःताः गथे थःम्हं यः भाःपियाच्चनाम्ह व्यक्ति नापं मैत्रीपूर्ण व्यवहार यायेगु खः, उकथं हे सम्पूर्ण सत्वपिं नापं नं समान व्यवहार यानाः भावना यायेगु । मैत्री भावना यायेगु इलय्-‘सम्पूर्ण सत्व (प्राणी) शत्रुभाव मदुपिं जुइमा, सुखं म्वानाच्चंपिं जुइमा, ब्वलासायेगु भाव मदुपिं जुयाः उपद्रव सामना यायेम्वाःपिं जुइमा’ थुकथं लुमंकाच्चनेगु यायेव चित्तया स्वभाव (गति) साम्य जुयाः अनर्थ पाखें तापानाः अर्थ-हित पाखे न्ह्याःवनेगु याइ ।

मज्झिम निकाय ‘ककचुपम सुत्त’ य् तथागत बुद्ध आयुष्मान् मोलिय फंगुणया कारणं भिक्षुपित मैत्री भावना सम्बन्धय् उपदेश यानाबिज्याःगु थुकथं उल्लेख जुयाच्चंगु दु-

भिक्षुपिं थुपिं न्यागू वचन-पथ (खँ ल्हायेगु लँ-माध्यम) खः । मेपिसं छिपिंनाप (क) उचित इलय् (ख) भूत (यथार्थ-खःगु) वा अ-भूत (अयथार्थ-मखुगु), (ग) स्नेहपूर्वक (यइपुसेच्चक) वा कठोरतापूर्वक (छाक्क), (घ) सार्थक (ज्यालगे जूगु) वा निरर्थक (ज्यालगे मजूगु), (ङ) मैत्रीपूर्ण चित्तं वा द्वेषपूर्ण चित्तं खँ ल्हाः वयेफु । भिक्षुपिं ! मेपिसं छिपिं नाप उचित वा अनुचित इलय् यथार्थ वा अयथार्थ, स्नेहपूर्वक वा कठोरतापूर्वक, हित जुइगु वा अहित जुइगु, मैत्रीपूर्ण चित्तं वा द्वेषपूर्ण चित्तं खँ ल्हाः वःसा छिमिसं थुकथं बिचाः यायेमाः- जिं थःगु चित्तयात विकारं युक्त जुइके बी मखु, म्हुतुं दुबर्चन पिक्काये मखु, मैत्री भावना यानाः हितानुकम्पी जुयाः विहार याये, द्वेषपूर्ण चित्तं विहार याये मखु । थुम्ह (बिरोधि) व्यक्तियात नं मैत्रीपूर्ण चित्तं आप्लावित (भूचायेका बीगु) याये । ध्वयात हे माध्यम (आरम्मण) यानाः सम्पूर्ण लोकयात विशाल, अ-प्रमाण, थाः गाः काये मफइकथंया मैत्रीपूर्ण चित्तं भूचायेका बी, वैरभाव मदयेकाः विद्रोहया भावं मुक्त जुइके बीगु व्यवहार याये ।

मैत्री भावनाया आनुशंस

मैत्री भावनां युक्त जुयाः चित्तया विमुक्ति अनुभव यायेत अभ्यास याइम्ह व्यक्तिं भिंछगू कथंया आनुशंस (सुपरिणाम) प्राप्त याइ -

- (क) सुखपूर्वक न्ह्यः वयेके फइ,
- (ख) सुखपूर्वक न्ह्यलं चायेके फइ,
- (ग) बांमलाःगु, ग्यानापुगु म्हगसय् म्हनीमखु,
- (घ) मनूतय् यःम्ह जुइ,
- (ङ) अमनूतय् यःम्ह जुइ,
- (च) छःपिसं रक्षा याइ,
- (छ) मि, बिष अथवा हतियार पाखें वइगु भयं मुक्तम्ह जुइ,
- (ज) चित्त अपुक हे एकाग जुइ,

- (क) ह्याःया उन बांलाःम्ह जुयाः यइपुसे च्वंम्ह जुइ,
 (ख) होशपूर्वक हे प्राण त्वःतावनीम्ह जुइ,
 (ग) अर्हत्व प्राप्त याये मफुगु खःसा थनं च्यूत जुयाः ब्रह्मलोक्य
 उत्पन्न जूवनी ।

मैत्री भावना याइम्हसिगु स्वभाव

मैत्री सुत्तय् उल्लेख जुयाच्वं कथं मैत्री भावना याइम्ह
 व्यक्तिया स्वभाव थुकथंया जुइमाः -

- (क) शान्तिपद् निर्वाण प्राप्त यायेत क्रियाशील जुयाच्वंम्ह व्यक्ति
 समर्थवान्, निरालसी, स्वच्छ-सरल चित्तम्ह, सुवच, कोमल
 स्वभावदुम्ह, अभिमान रहितम्ह,
 (ख) सन्तोष जुइसःम्ह, अल्प इच्छाजक दुम्ह, भतीचाजक ज्यादुम्ह,
 साधारण-सरल जीवन हनाच्वंम्ह, शान्त इन्द्रिय, भावनाय्
 चतुरम्ह, छलकपट मयाइम्ह, कुल्य् अनाशक्तम्ह,
 (ग) सःस्यूपिसं आलोचना याये फइगु सम्भावना दयाच्वनीगु छुं
 नं ज्या मयाइम्ह, फुक प्राणी सुखी जुइमा, कल्याण जुइमा
 धकाः सकलसिया भिं कामना याइम्ह,
 (घ) ग्यानापुम्ह वा ग्यानापु मजूम्ह, स्थिर वा चलायमान्, तःधिकःम्ह
 वा चीधिकःम्ह, शूक्ष्म वा स्थूलम्ह, दृश्य वा अदृश्य,
 सतिकच्वंम्ह वा तापाकच्वंम्ह, उत्पन्न जुइधुंकूम्ह वा उत्पन्न
 मजूनम्ह, गुलि नं प्राणी दु इपिं फुकं सुखी जुइमा धैगु
 कामना याइम्ह,
 (ङ) छाक्क वचन मल्हाइम्ह, अपमान यायेगु ज्यां अलग्ग
 जुयाच्वंम्ह वैमनश्यता-बिरोध भावं मुक्तम्ह, कतःयात दुःख
 बीगु ज्यां तापाःम्ह,

- (च) धःगु प्राणयात तकं उपेक्षा यानाः मामं गुकथं थः मचायातं रक्षा याइगु खः उकथं हे प्राणीपिं प्रति अतुलनीय करुणाभाव तयाच्चनीम्ह,
- (छ) वैरभावं मुक्तम्ह जुयाः भेदभाव मयासे सकल प्राणीयात समान व्यबहार याइम्ह,
- (ज) दनाच्चनेगु, वनाच्चनेगु, फ्यतुनाच्चनेगु अथवा गोतुलाच्चनेगु गुगुं नं इलय् न्ह्यलं चायाच्चवंतले स्मृतिवानम्ह जुयाः मैत्री भावना यानाच्चनीम्ह,
- (झ) च्वय् न्ह्यथना कथंया व्यबहार याइम्ह व्यक्ति शील सम्पन्नम्ह, मिथ्यादृष्टिं मुक्तम्ह, विशुद्धगु दर्शन (ज्ञानं) युक्तम्ह जुयाः तृष्णायात नाश यानाः ब्रह्मविहार पूर्णम्ह जुयाः पुनर्जन्मं मुक्तम्ह जुइ ।

करुणा ब्रह्मविहारः करुणाया अर्थ खः दया तयेगु-अनुकम्पा तयेगु । दया अथवा अनुकम्पा उम्ह व्यक्तिं हे प्रकट यायेफइ गुम्ह व्यक्तिं थम्ह स्वयं न्हापा आपद्-विपद् भोग याये धुकूगु जुइ अथवा आपद्-विपदं ब्वलंकीगु परिस्थितियात थूम्ह जुइ । थम्ह न्हापा भोग याये धुंगु कथंया आपद्-विपद् मेम्ह मनुखं नं भोग यानाच्चंगु खनेवं न्हापा थम्ह अनुभव यानागु दुःखदायी घटना लुमंकाः उकथंया कष्ट भोग यानाच्चंम्ह व्यक्तियात सहानुभूति प्वंकेगु भवलय् ब्यनीगु व्यबहार हे करुणा खः । थुकथंया चित्त ब्वलंकाः करुणा भावना याइम्ह व्यक्तिं मैत्री भावना याये कथं हे अति प्रिय सहायक, मध्यस्थम्ह, थत मयःम्ह व चित्तं शत्रु भाःपियाच्चंम्हसित माध्यम यानाः न्हापां भावना यायेगु उचित मखु । सी धुकूम्ह व असमान लिंगयात माध्यम दयेकेगु नं पाय्छि मजू ।

करुणा भावना यायेगु इलय् न्हापां निष्ठुरता वा कठोर स्वभावया अवगुण, कोमल अथवा सहयोगी स्वभावया गुण थःथम्हं तिप्याये धुंकाः चित्तय् कोमल-सहयोगी भाव ब्वलंके धुनेव सुं छम्ह

दरिद्र याचक अथवा असहाय जुयाः हाःनाः मदयाच्च्वम्ह व्यक्ति प्रति मनय् करुणा भाव उत्पन्न यानाः भावना यायेगु उचित जुइ । 'थुम्ह मनु मनुया जीवन धारण यानाच्च्वम्ह खःसां मनु समाज तिरस्कृत जुयाः जीवन हनेत बाध्य जुयाच्च्वंगु दु, सुं छम्ह सहयोगी मदुगु अवस्थाय लानाः अतिकं दुःख सियाच्च्वम्ह खः । थुम्ह व्यक्ति अनुभव यानाच्च्वंगु कष्ट फुकं न्हनावनाः सुखी जुइमा ।'

मृत्युया लुखाय् ध्यनाः वाथा वाथा कनाच्च्वम्ह अथवा छुं तद्धंगु अपराध याःगु कारणं मृत्युदण्डया सजायं बीगु ई पियाच्च्वम्ह व्यक्तियात माध्यम दयेकाः 'थुम्ह व्यक्ति आः निश्चित रुपं हे सीगु जुल, थम्हं याःगु अकुशल कर्म यानाः व्यर्थय् हे थुकथं सास्ति फयाच्च्वने माल । काय-वाक्-चित्त मध्ये छुं छगू वा स्वंगुलिं द्वारयात नं शान्त यायेफुम्ह जुयाः थुगु जीवन सितिकं वसां लिपाया जीवन बांलाके फुम्ह जुइमा ।' थुकथं करुणा चेतना उत्पन्न यानाः भावना यायेगु करुणा ब्रम्हविहार खः ।

करुणावान्पिं मध्ये महाकरुणावान् तथागत बुद्ध आयुष्मान् देवदत्तयात तथाबिज्याःगु करुणा, चिंचा माणविकां असत्य खं ल्हानाः दोषारोपण याःगु खःसां करुणा चित्तं यानाबिज्याःगु व्यबहार आदियात लुमंकाः करुणा चित्तं यायेगु व्यबहार पाखें शत्रुभाव अन्त्य जुयाः अनुभव याये खनीगु आध्यात्मिक शान्ति स्मरण यानाः दया-अनुकम्पा पूर्वक व्यबहार यायेगु करुणा भावना । करुणा भावना याइम्ह व्यक्ति मैत्री भावनापाखें प्राप्त जुइगु आनृशंस अनुरूप कथंया हे आनृशंस भोग याये खनी ।

मुदिता ब्रम्हविहारः मुदिताया अर्थ खः चित्तया दुनेनिसें आनन्द-लसता-प्रीति भयभय् बियाच्च्वंगु अवस्था अथवा मानसिक रुपं प्रसन्न जुयाः अनुभव याये खनाच्च्वंगु अवस्था । मुदिता वा प्रसन्नता अज्याःगु इलय् उत्पन्न जुइ, गुगु इलय् थत तःसकं यःम्ह प्रियपात्र खनी वा थत यःम्ह प्रिय पात्रया प्रगति-उन्नति जूगु समाचार न्यने खनाः मन हर्षित जुइ अथवा मुदिता भावना यायेगु

ज्याय् निपुणम्ह, कतथा उन्नति-प्रगति जूगु खनाः लयतायेसःम्ह जुइ धुकूगु जुइ । जीवनय् उपलब्ध जुइगु निगित-निगित हर्ष उत्पन्न याइगु ईयात नं सदुपयोग यानाः चित्तय् प्रसन्नता ब्वलके सःम्ह मनुखं थम्ह अनुभव यानागु प्रीति-प्रसन्नता कतथायत नं संचार यानाबीगु उद्देश्यं हर्षित-प्रसन्न चित्तम्ह जुइमा धयागु कल्याण कामना यानाः यायेगु व्यवहार-मुदिता भावना ।

मुदिता भावना याइम्ह व्यक्तिं थःगु मनय् कल्याण भावनायात थाय् बियाः प्रसन्न चित्त उत्पन्न यानाः भावना याइगु जुइगुलिं न्हापां हे थःत यःम्ह, मध्यस्थम्ह, मयः भाव दुम्ह व चित्तं शत्रु भाःपिया तःम्हयात माध्यम दयेकाः भावना यायेगु उचित मजू । विपरित लिंग व सीधुकूम्हयात माध्यम दयेकाः भावना याये मज्यूगु ला धाये हे म्वाल ।

किन्तु, थःत तच्चकं यःम्ह सहायकयात माध्यम दयेकाः भावना याये ज्यू, थथे धयातःगु दु । थःत तच्चकं यःम्ह सहायकं छुं नं खं ल्हाये न्ह्यः न्हापां न्हिला क्यनाः थःगु प्रसन्नता ब्वयेगु ज्या याइ । प्रसन्नतां प्रसन्न यानाः बीगु - मुदितां मुदित यानाबीगु जूगुलिं उकथंयाम्ह व्यक्तियात माध्यम दयेके ज्यू धयातःगु खः । थःत यःम्ह व्यक्तिया सम्बन्धय् छुं नं सुख उत्पन्न याइगु प्रगति-उन्नतिया समाचार न्यने खनीबलय् अथवा थःत यःम्ह व्यक्ति आनन्दीत-हर्षित-प्रसन्न जुयाच्चंगु थम्ह हे खनीगु इलय् चित्तय् थुकथंया भाव उत्पन्न जुइ - 'अहो ! गुलि न्ह्याइपुसे च्वक हर्षित-आनन्दीत जुयाच्चंगु, थुकथं हे सदां लयताया च्वनेखंम्ह जुइमा' । थुकथंया भावं उत्पन्न जुइगु मानसिक हर्ष-प्रसन्नता फुक्क प्राणीपिनिगु सम्बन्धय् नं प्रयोग यायेफुम्ह-यायेसःम्ह जुयाः यः-मयःया भाव न्हंकाः उत्तिग्यंक व्यवहार यायेफुम्ह जुइ फयेकेत हे मुदिता भावना यायेगु खः ।

थःत तच्चकं यःम्ह सहायक न्हापा (अतीत कालय्) सुखं जीवन हनाच्चंम्ह, तर लिपा छुं कारणं विपत्ति भोग यायेमालाः दुःखी जुयाच्चंगु खनीगु इलय् व्यक्तिया चित्तय् थुकथंया भाव

उत्पन्न जुइ - 'थुम्ह मनू न्हापा तच्चकं सुख-सम्पन्नम्ह, तद्धंगु परिवार दुम्ह, नित्य प्रसन्नचित्त जुयाच्चनीम्ह खः । आः वयाः ध्व गरीब, असहाय जुयाच्चन, भविष्यत् हाकनं सुखी-सम्पन्नम्ह व धन-सम्पत्तिया अभावं मुक्तम्ह जुयाः न्हापाथें हे प्रसन्न चित्तम्ह जूगु स्वये खनेमा' । थुकथं हे छसीकथं मध्यस्थम्ह, मयःम्ह व चित्तं शत्रु भाःपियाच्चंम्हसित नं माध्यम दयेकाः भावना यायेगु ।

मनूया चित्तं शत्रु भाःपियाच्चंम्हसिनं सुख भोग यानाच्चंगु स्वये मयइगु जक मखु न्यने तक नं यः तायेकी मखु । उगु हे कारणं तथागत भगवान् बुद्धं थये धयाबिज्याःगु खः-

भिक्षुपिं ! थुपिं न्हय्गू कथंया इच्छा शत्रुभाव दुम्हसिनं यानाच्चंगु दयाच्चनी -

- क) छम्ह तंगुलुम्ह शत्रुभावदुम्ह मनुखं थम्हं शत्रु (अथवा मयः) भाःपियाच्चंम्ह मनूया भिं मजुइमा, कुरुपम्ह जुइमा थुकथं मनय् तयाच्चंगु दइ,
- ख) ... .. दुःखीम्ह जुइमा, सुख अनुभव याये मखनेमा थुकथं मनय् तयाच्चंगु दइ ।
- ग) ... .. धन-सम्पत्ति यक्व मदुम्ह जुइमा,
- घ) ... .. धन-सम्पत्तिया अभाव न्हयाबलें जुयाच्चनेमा,
- ङ) ... .. यश-ख्याति मदुम्ह जुइमा,
- च) ... .. माःबलय् माःकथंया ग्वाहालि याइपिं मित्र-बन्धुपिं मदुम्ह जुइमा,
- छ) ... .. थनं लिपा (सी धुंका) नर्कय् वनाः दुःख सीम्ह जुइमा, सुगति-स्वर्गलोकय् वने मखनीम्ह जुइमा, थुकथं मनय् तयाच्चंगु दइ ।

च्चय् न्हयथनागु न्हय्गू कथंया बिचाः (आशिका) या अःख कथं बिचाः (आशिका) यानाः प्रसन्न चित्त ब्वलंकेगु ज्या मुदिता

भावना याइम्हं न्हिथं यायेगु बांलाः । उगु कथंया भावना यानाः प्रसन्न चित्त दयके सम्ह-मुदिता भावना याइम्ह व्यक्तित् नं मैत्री-करुणा भावना पाखें अनुभव यायेखनी कथंया आनृशंस भोग यायेखनी धयागु खँ ग्रन्थय् न्ह्यथनातःगु दु ।

उपेक्षा ब्रम्हविहारः उपेक्षा यायेगुया अर्थ थःगु न्ह्यःने जुयाच्चंगु छुं कथंया नं घटनायात मखं पह यानाः वास्ता मदु धायेगु कथं मखु । मनुखं अनुभव याये हे मखु धाये मफुगु खँ गथे कि, मिखां छुं नं रुप स्वयेमखु धयागु संकल्प यायेगु हे याःसां मिखा चायेकेवं छुं नं छुं रुपनाप संयोग जूगु अनुभव मयासें गाइ हे मखु । मिखां तिफ्याये फुम्ह खःसा रुप नं बिद्यमान जुयाच्चंगु स्वीकार मयासें गाइ हे मखु । मिखा व रुप नितां बिद्यमान जुयाच्चंगु थी थी पदार्थया दथुइ संयोग जुइवं उत्पन्न जुइगु क्रिया भावय् यः मयःया भाव देतनाबीगु ज्या मयायेगु, यः मयः भावय् प्यपुनेगु ज्या मयायेगु अर्थय् खः उपेक्षा । छम्ह म्वानाच्चंम्ह मनुखं छुं नं अनुभव याइगु मिखा, न्हाय्, न्हाय्पं, म्हुतु, म्ह व चित्त नाप रुप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श व स्वभावया संयोग जुइवं खः । मिखा, चित्त अनुभव याके बीगु माध्यम खःसा रुप, स्वभाव अनुभव जुइके बीगु विषयवस्तु खः । थुपिं निगू पक्षया दथुइ जुइगु संयोग उत्पन्न जुइगु विज्ञानं (चेतनां) थ्व थुज्वःगु खः-व उज्वःगु खः धयागु थुइके बीगु ज्या यानाच्चनी । विज्ञानं थःगु स्वभावकथं यानाच्चनीगु ज्याय् यः मयः अथवा बांलाः बांमलाः भावं देतनाबीगु मयासे छु खनागु खः अथवा न्यनाच्चनागु खः उगु उगु हे रुपं स्वीकार यानाः प्रतिक्रिया बीगु ज्यां अलग्ग च्वनेगु क्रिया हे उपेक्षा विहार खः ।

उपेक्षा भावना याइम्ह व्यक्तित् समाजय् जुयाच्चनीगु पक्ष-बिपक्षया ल्वापुइ छगू पक्षया पँ लिनाः मेगु पक्षया बिरुद्ध सः तयेगु ज्या अथवा पक्ष-बिपक्ष स्वयां च्वय् न्यायाधिशया रुपय् च्वनेगु ज्या याये योग्य मजू । पक्ष-बिपक्ष सदैव दया हे च्वनीगु स्वभाव खः ।

धौ गुगु पक्षया पं लिनाः सः तयाच्वंगु खः कन्हय् उगु हे पक्षया
 बिरुद्ध वने मालेवं अतीतकालय् ल्युगु पक्षधरता ठीक कथं-सम्यक्
 रुपं ल्युगु पक्षधरता मखु धयागुयात थम्हं हे पुष्टि यायेगु ज्या
 याःगु जूवनी । थत्त न्यायाधिशया थासय् तयास्वयेवं आत्मभाव
 अभिमान भाव उत्पन्न जूवना श्रेष्ठ-अश्रेष्ठया भेद ब्वलंकेगु जूवनी ।
 उपेक्षा भावं पक्ष-बिपक्षया भेद निर्मूल यायेमाः जक धाइगु मखुसें
 आत्मवाद-अभिमान भावयात नं थाय् मबिसें क्रियाभावं जक ज्या
 यायेमाः धाइ । गथे भिखां रुप खनीगु खःसां रुप सम्बधय् छुं
 कथंया नं टिका-टिप्पणी यायेगु ज्या याइमखु । उगु हे कथं उपेक्षा
 भावना यानाच्वंम्ह मनुया प्रत्येक क्रियाकलापं असंलग्नता
 (पक्षधरतां मुक्तगु अवस्था) प्रतिबिम्बित जुयाच्वनेमाः ।

उपेक्षा भावना यायेमाःगु हे छायाय् ? थुकीया लिसलय् ध्व
 धायेफु कि अज्ञानताया कारणं उपेक्षा भावना यायेमाःगु खः ।
 ज्ञान मदुनिगु अवस्था जूगुलिं गुगुयात सार भाःपियाच्वंगु खः व
 असार जुयाच्वनेफु, असार भाःपियाच्वंगु सारयुक्त नं जुयाच्वनेफु ।
 सार-असार छुटे याये फइगु ज्ञान दयेके नितिं हे उपेक्षा अथवा
 तटस्थ जुयाः व्यवहार यायेमाःगु खः । पक्ष लिनाः व्यवहार यायेव
 स्नेह (=राग) उत्पन्न जुइफु, बिपक्षय् च्वनेवं द्वेष अथवा बदला
 कायेगु चेतना थे ज्याःगु अकुशल स्वभाव ब्वलना वयेफु । राग
 अथवा द्वेष नितानं पाखें नं ज्ञानया अवस्थां तापाका बीगु जूगुलिं
 उपेक्षा भावना यायेमाःगु खः । ज्ञानया अवस्थां तापानाः सारयात
 असार, असारयात सारकथं कयाच्वंगु अवस्थाय् हे जीवनया
 अस्तकाल वयेवं मनुष्य जीवनपाखें लाभ याये फइगु उपलब्धिं
 छाये मालीगु कारणं उपेक्षा भाव कथं व्यवहार यायेमाःगु खः ।

उपेक्षा भावना याइम्ह व्यक्ति न्हापां मैत्री-करुणा-मुदिता
 भावना यानाः 'फुक्क प्राणीपिं सुखी जुइमा' थुकथंया चेतना
 'मानसिक स्थिति' विकास याये धुकूम्ह जुइमाः । मैत्री-करुणा-
 मुदिता भावना यायेगु ज्याय् निपुणम्ह व्यक्तिं सत्वपिनि प्रति

ममत्व (स्नेह-राग) तथाच्वनेगु ज्याया दोष (कमजोरी), व उपेक्षा भावना यायेगुया गुण-महत्त्वयात अपुक हे थुइके फइ । थुकथंया गुण दयेके धुंकाः न्हापां मध्यस्थम्ह व्यक्तियात माध्यम दयेकाः उपेक्षा भावना यायेगु । लिपा थःत यःम्ह व्यक्तियात माध्यम दयेकेगु । थुकिं लिपा मयःम्ह व शत्रुभाव दुम्ह व्यक्तियात नं उपेक्षा यायेफुम्ह जुइ ।

ब्रह्मविहार सक्षिप्तः

मैत्री-करुणा-मुदिता-उपेक्षा ब्रह्मविहार मध्ये विशुद्ध रूपं शक्ति वृद्धि यानाबीगु स्वभावं जायाच्वंगु, स्नेहया अर्थं युक्त जुयाच्वंगु, मित्रभाव व्वलंकाः मित्रताया विस्तार याना बीगु क्षमता दयाच्वंगुलिं, मैत्री । भिंम्ह मनूया हृदय कतःया दुःख खनेवं कम्पित जुइ, दुःखीया दुःख मदयेकाः बीत थम्हं फुगु ग्वाहालि याना बी, उकिं करुणा । मैत्री व करुणांयुक्तम्ह मनू लयताये सःगु स्वभाव दुम्ह जुइ अथवा लयताय् ल्वःगु खँय् लयताय् सइ, उकिं मुदिता । सुयात नं शत्रु भाःपीगु ज्या मयासें मध्यस्थ अथवा तटस्थ स्वभावयाम्ह जुयाच्वनीगुलिं उपेक्षा ।

-भिं यायेगु स्वभावं जायाच्वनीगु मैत्रीं कतःयात जुयाच्वंगु आघात (दुःख) मदयेकाः बीगु कुतः याइ, बदला कायेगु भावयात शान्त याना बी । राग उत्पन्न जुइका बीगु मैत्रीया विपत्ति (नकारात्मक स्वभाव) खः ।

-दुःख मदयेका बीगु लक्षणं जायाच्वंगु करुणां कतःयात जुयाच्वंगु दुःख स्वयाच्वने फइमखु । प्रत्युपकारया आशा याइमखु । सहयोग यानागुया बदलाय् थःत नं छुं दयेमाः धयागु भावं मुक्तगु स्वभावं जायाच्वनीगु करुणाया विपत्ति (नकारात्मक स्वभाव) शोकाकुल जुइका बीगु खः ।

-प्रसन्नतां जायाच्वनीगु लक्षणंयुक्त मुदिताया इर्था मयायेगु ज्या खः । अरति (म्हाइपुसेच्चं तायेकीगु फह) यात नाश यानाः प्राणीपिनिगु

उन्नति-प्रगतिया क्रमना यानाच्चनी । अरतियात शान्त यानाबीगु गुणयुक्त जुयाच्चंगु मुदिताया विपत्ति (नकारात्मक स्वभाव) हिस्यायेगु खः ।

-प्राणीपिनिगु दथुइ क्रियाशील जुयाच्चना नं तटस्थ जुयाच्चने फुगु लक्षण उपेक्षा खः । फुक्क प्राणीपित समान रुपं व्यवहार यायेगु ध्वयागु ज्या खः । बदला कायेगु भावना व स्नेह (राग) शान्त यानाबीगु लक्ष्य जुयाच्चनीगुलिं 'प्राणीपिं थःथःगु हे कर्म सुखी अथवा दुःखी जुइगु ख' थुकथं थुइकाच्चनेगु ध्वया विशेषता खःसा काम-भोग सम्बन्धय् दयाच्चनीगु अज्ञान ध्वया विपत्ति (नकारात्मक स्वभाव) खः ।

प्यंगु आरुप्य

आकाशानन्त्यायतनः आरुप्यया अर्थ खः रुपयात अतिक्रमण यानाः रुप स्वयां च्वय्या अवस्था । आरुप्य भावनाया न्हापांगु त्वाथः खः आकाशानन्त्यायतन । आकाशानन्त्यायतनया अर्थ खः आकाश अनन्त (अन्त हे मदइगु) खः धकाः थुइकाच्चनेगु । आकाशानन्त्यायतन भावना याइम्ह व्यक्ति गुलि नं ल्वापु (द्वन्द) जुयाच्चनी व रुपया कारणं अथवा रुपयात माध्यम दयेकाः हे जुयाच्चनीगु खँय् विश्वस्त जुइ । सम्पूर्ण कथंया ल्वापु (द्वन्द) पाखें मुक्त जुइत रुपय् दयाच्चनीगु अनुशय (शूक्ष्मगु क्लेश= वाः हे मचायेक उत्पन्न जुयाच्चनीगु अकुशल स्वभाव) पाखें मुक्त जुइमाः धयागु थुइकाच्चनेगु याइ ।

अनुशय न्हय्गू कथंया दु, व खः-

- (क) कामराग अनुशय=रुपयात माध्यम दयेकाः चित्तय् उत्पन्न जुयाच्चनीगु काम सम्बन्धी यः भाव वा स्नेह, प्यपुनाच्चनेगु स्वभाव ।
- (ख) भवराग अनुशय=हानं हानं जन्म कायेगु इच्छा यानाच्चनीगु स्वभाव । जन्म कायेमाःगुलिं हे दुःखया अनुभव याये मालाच्चंगु खः धयागुयात थुइकाः जन्म काये म्वाःलीगु

अवस्थाय् ध्यनेगु कुतः मयासे थ्व जन्मय् दुख् जुल लिपाया जन्मय् सुखं म्वाये दयेमा थुकथं इच्छा यानाच्चनीगु स्वभाव ।

(ग) प्रतिघ अनुशय=प्रतिघया अर्थ खः अनुकूल जुइ मसःगु अवस्था । अनुकूल गुकथं जुइ मसःगु ? ज्ञान प्राप्त जुइ कथंया ज्याय् अनुकूल जुइमसयाच्चंगु, तृष्णापाखें तापायेगु ज्याय् अनुकूल जुइमसयाच्चंगु । अनुकूल आचरण मयासे नं थम्हं इच्छा यानाकथंया अवस्था उत्पन्न मज्जुया कारणं गलत बिचाः उत्पन्न यानाच्चनीगु स्वभावया अर्थय् खः प्रतिघ अनुशय ।

(घ) मान अनुशय=मानया अर्थ खः 'जि' भाव अथवा अहंभाव-घमण्ड । जि सःस्यूम्ह खः वा जि तथं वा जि धनी थुकथं छुं नं छुं कथं उत्पन्न जुयाच्चनीगु अहंभाव मान अनुशय ।

(ङ) दिट्ठि अनुशय=दिट्ठिया अर्थ खः धारणा । छुं नं छुं कथंया धारणा ज्वनाः प्यपुनाच्चनीगु, थःगु पहकथं कयाच्चनीगु स्वभाव । 'दीघ निकाय' नांया ग्रन्थय् दुने ब्रह्मजाल सुत्तय् उल्लेख जुयाच्चंगु खुइनिगु (६२) कथंया दिट्ठि मध्ये छुं छगूयात ज्वनाः अथवा पें लिनाः त्वःते मफुगु स्वभाव दिट्ठि अनुशय ।

(च) विचिकिच्छा अनुशय=विचिकिच्छाया अर्थ खः शंकालु स्वभाव । गुकथंया शंकालु स्वभाव ? सत्य खँ ल्हाःगु खःसां शंका, असत्य खँ ल्हाःगु खःसां शंका, भवया खँय् नं शंका, बुद्ध-धर्म-संघ-त्याग-शील-स्वर्ग-नर्क-मोक्ष हरेक खँय् शंका यानाच्चनेगु स्वभाव विचिकिच्छा खः । थुकथंया स्वभाव ज्वनाच्चनेगु विचिकिच्छा अनुशय ।

(छ) अविद्या अनुशय=अविद्याया अर्थ खः अज्ञान अथवा ज्ञान मदुगु अवस्था । थम्हं छुं कथंया नं ज्ञान दयेके मफुनिगु खःसां थःके ज्ञां दु तायेकाच्चनेगु पह । ज्ञानया अर्थ छु ? थन

ज्ञानया अर्थ खः यथार्थयात थुइके फुगु क्षमता । यथार्थयात थुइके फुगु क्षमताया अर्थ खः जन्म जुइ मालाच्वंगु यथार्थयात थुइके फइगु क्षमता, जन्म काये मालाच्वंगु छाया खः थुइके फुगु क्षमता, क्लेश उत्पन्न जुइगु इलय् क्लेश उत्पन्न जुयाच्वंगुयात थुइके फुगु क्षमता । संक्षिप्तं धायेबलय् दुःखयात दुःख हे खः धइगु थुइके फुगु क्षमता, दुःख उत्पन्न जुइका बीगु कारणयात थुइके फुगु क्षमता, उत्पन्न जुयाच्वंगु दुःखयात न्हंकाः दुःख मदुगु अवस्थाय् ध्यनेफुगु क्षमता, दुःख मदयेकाः बीगु लैय् धिसिलाबक न्ह्याःवने फुगु क्षमतायात हे यथार्थयात थुइके फुगु क्षमता धाइगुलिं थुकथंया अवस्थाय् ध्यनेगु हे ज्ञानया अवस्था खः । थुकथंया अवस्थाय् थः ध्यने मफुनिगु खःसां छुं छगू भौतिक जगतय् बिद्यमान जुयाच्वंगु विषयवस्तुयात थुइके फुगु सामान्य क्षमतायात हे ज्ञान कथं कयाः थःत ज्ञान दयेधुंकूम्ह तायेकाच्वनीगु अवस्था अविद्या अनुशय खः ।

आकाशानन्त्यायतन भावना यानाच्वनीम्ह व्यक्तिं रुपया माध्यमं उत्पन्न जुइफइगु छुं कथंया नं अनुशययात उत्पन्न जुइके मबीत रुपपाखें बिरक्त जुइगु कुतः यानाच्वनी । थःगु चित्तय् बिरक्तभावं उत्पन्न यानाः भिगू कसिण भावना विधि मध्ये आकाश कसिण छगूयात त्वःताः मेगु गुंगू कथंया कसिण मध्ये छुं छगू थःत ल्वःगु कसिण भावना पाखें चतुर्थं ध्यान उत्पन्न यानाः इच्छा अनुसार गुलि न्ह्याः उलि बिस्तार यायेधुंकाः उगु अवस्थायात नं त्वःताः (उपेक्षा यानाः) 'आकाश अनन्त खः- आकाश अनन्त खः' थुकथंया चेतना छगुलि जक केन्द्रित जुयाः भावना यानाच्वनी । अटुट रुपं छगू हे जक चित्त ब्वलंकाच्वनेव नीवरण (मनूया चित्तय् उत्पन्न जुयावइगु बांमलाःगु स्वभावतय्गु हां, ध्व न्यागू कथंया दु-काम इच्छा, बदला कायेगु- कतःयात दुःख कष्ट बीगु चेतना-शत्रुभाव, मानसिक-शारीरिक अलिच्छपहः, मानसिक रुपं जुयाच्वनीगु चंचलता अथवा खिन्नता, न्ह्यागुलिं नं

शंका यानाच्चनीगु स्वभाव) कमजोर जुजु अस्त जुयावनी । नीवरण कमजोर जुयाः अस्त जुयावनेव स्मृति स्थिर जुइ, स्थिर स्मृति दुम्हसिगु चित्त समाधिस्थ जुइव एकांग अवस्थाय् ध्यनी । च्वय् उल्लेख यानागु क्रियापाखें आकाशानन्त्यायतन चित्त उत्पन्न याये फइ धइगु खँ ग्रन्थय् उल्लेख यानातःगु दु । आकाशानन्त्यायतन चित्त उत्पन्न यायेगु क्षमताय् ध्यने फयेकेत कर्ता चतुर्थ ध्यानया अवस्थाय् ध्यने फइगु क्रियाय् निपुणम्ह जुइफयेमाः, थये नं उल्लेख यानातःगु दु ।

आकाश अनन्त आयतन भावना अवस्थाय् ध्यनेत सफल जुइवं कर्ता सम्पूर्ण रुप सम्बन्धय् दयाच्चनीगु बिचाःयात त्याग यायेफुम्ह जुइ । रुप-रुपया दथुइ जुयाच्चनीगु बिचाःयात त्याग यायेफुम्ह जुइ । रुप-रुपया दथुइ जुयाच्चनीगु पारस्परिक संघर्ष-द्वन्द शान्त जुयाः नाना कथंया संज्ञातय्सं मनय् थाय् काये मफयेव 'आकाश अनन्त खः' थुकथंया चेतना छगुलीजक केन्द्रित जुयाच्चनेगु याइ ।

विज्ञाननन्त्यायतनः आकाशानन्त्यायतनया भावना यायेगुली निपुण जुइधुंकाः व स्वयां च्वय् लाःगु विज्ञानानन्त्यायतनया भावना याइम्ह व्यक्तिं थःगु चित्तं 'विज्ञान-विज्ञान' स्मरण यानाः विज्ञान=चेतना छगूयात जक लुमंकाच्चनेगु विज्ञानानन्त्यायतन ।

आकिञ्चन्यायतनः किञ्चनया अर्थ खः दु धइगु भावः । छु दु ? न्हयसः तयेव लिसलय् छुं नं छुं दु धइगु वयेगु याइ । थुगु भावया सर्वथा बिपरित भाव अर्थय् खः अकिञ्चन । छुं नं महु 'शून्य शून्य' या चेतना ब्वलंकाः भावना यायेगु आकिञ्चन्यायतन ।

नैवसंज्ञानासंज्ञायतनः नैवसंज्ञानासंज्ञायतन भावना याइम्ह कर्ता 'संज्ञा दतले छुं नं छुं कथंया पंगः नाप सामना यायेमाला हे च्वनी' थुकथं वाःचायेकाः संज्ञा भावय् बिरक्त जुयाः 'संज्ञा ल्वय् खः संज्ञा कँ (पीडा उत्पन्न जुइकाबीगु माध्यम) खः थ्व गुगु नैवसंज्ञानासंज्ञा दु थ्व छगू हे जक उत्तम' तायेकाः छुं नं

आलम्बनयात स्वीकार मयासे 'शान्त-शान्त' या चेतना उत्पन्न
यानाः भावना यायेगु नैवसंज्ञानासंज्ञायतन ।

टिप्पणी:- आरुप्य (आकाशानन्त्यायतन, विज्ञानानन्त्यायतन
आकिञ्चन्यायतन नैवसंज्ञानासंज्ञायतन) भावना रुपयात अतिक्रमण
यानाः रुपया निस्सारतायात थुइकाः यायेमाःगु भावना खः ।
रुपयात माध्यम दयेकाः प्रतिक्रिया बीगु स्वभावं मुक्त जुयाः
रुपपाखें उत्पन्न जुइगु भययात खंकाः रुप दयाच्चंगुया कारणं हे
उपद्रव सामना यायेमालाच्चंगु खः धइगु चेतना बलाके फयेव
रुप्य आशक्त जुयाः रुपयात प्राथमिकता बीगु ज्या त्वंते फयावइ ।
रुप सम्बन्धय हे बांलाक-दुग्यंक थुइके मफुनिगु अवस्थाय
आरुप्यया महत्व थुइके अःपु जुइमखु । फुक्क कथंया ज्ञानयात
पनाच्चनीगु नीवरणयात चीकाछ्वये फयेव अथवा क्वत्यला
छ्वयेफयेव आरुप्यया महत्वयात थुइके फयावइ ।

ग्रन्थ अनुसार आरुप्य भावनाया छगू तह मेगु तह स्वयां
शूक्ष्म व शान्त खः । अथे खःसां पूर्ण रुपं शान्तगु धाःसा मखु ।
आरुप्यया अन्तिम तह नैवसंज्ञानासंज्ञायतनय निपुणम्ह जुयाः थःगु
पुण्यया प्रभावं (कारणं) देव-भव, ब्रह्म-भवय उत्पन्न जुयाः उगु
उगु भव-भोग यायेखंम्ह जूसां छन्हु उगु उगु भवं च्यूत (पतन)
जुयाः दुर्गति लाःवने फइगु संभावना ल्यना हे च्वनीतिनि । उपमा
कथं भीसं थुइके, ख्वात्तुसे-क्वाच्चुसे च्वंगु सुतिया कापः
नायलनया कापः मखमल कापः व नाइसेच्चंगु भुवादार कापः
पाखें तयार जूगु लं फीगु इलय् छगू स्वयां मेगु यइपुसे च्वनाः
हलुका जुयाः न्ह्याइपु अनुभव जुइ । तर थुपिं प्वाःदलावनीगु
स्वभावं मुक्त मजू ।

आहारय प्रतिकूल संज्ञा

तथागतया वचन कथं फुक्कं प्राणी आहार (नयेगु त्वनेगु
वस्तु) या लिधंसा कयाः म्वानाच्चपिं खः । सत्वपिनिगु

उपस्थितिया नितिं आधार जुयाच्चंगु आहारया ज्या आहरण (गति न्ह्याकाबीगु) यानाबीगु खः । उर्जा कथंया ज्या यायेगु खः । प्रवर्तित (गतिशील) यानाबीगु खः । हरण (मदयेकाःबीगु - अस्तित्व तंकाबीगु) या अखः आहरण खः । उर्किं आहारं आहरण यानाच्चनीगु खः । थुकथंया ज्या यायेगु स्वभाव ज्वनाच्चंगु आहार नं थी थी कथंया दु । व खः-

- (क) कबलिकार आहार
- (ख) फस्साहार वा स्पर्श आहार
- (ग) मनोसंचेतना आहार
- (घ) विज्ञान आहार वा विज्ञानञ्चाहार

कबलिकार आहारः ल्हातं वालाः छप्ये-निप्ये यानाः नये ज्यूगु अथवा घुतुघुतु त्वने ज्यूगु ठोस अथवा तरल आहार गुकिं प्राणीया भौतिक देहयात गतिशील जुइके बीत तिबः बियाच्चनी । ओजष्टमकं अथवा अष्टकलाप (प्यंगू धातु पृथ्वी, वायु, लः, अग्नी व वर्ण, गन्ध, रस, ओज) यात पुष्ट यायेगु ज्याय् ग्वाहालि बी कथंया ज्या यानाच्चनीगु आहार-कबलिकार आहार ।

स्पर्श आहारः प्रतित्य समुत्पाद धर्म कथंया ज्या यानाच्चनीगु स्पर्श धर्म स्वंगू कथंया वेदना (सुख वेदना, दुःख वेदना, असुख-अदुःख वेदना)यात अनुभव याकेबीगु गुमु ज्या यानाच्चनीगु खः व थ्व हे स्पर्श आहार गतिशील जुयाच्चंगुया कारणं खः । वेदना स्वंगू कथंया जक मखु तःगु कथंया दु । तथागत बुद्धं आयुष्मान् आनन्दया न्ह्यःने वेदनाया सम्बन्धय् न्ह्यथनाबिज्याःगु दृष्टिकोण संयुक्त निकायया पञ्चकङ्क सुत्तय् थुकथं न्ह्यथनातःगु दु-

आनन्द ! छगू अर्थ (दृष्टिकोण) कथं जिं निगू वेदनाया खँ कना । छगू अर्थ (दृष्टिकोण) कथं स्वंगू वेदनाया खँ कना । छगू अर्थकथं खुगू भिंच्यागू सुइखुगू वेदनाया खँ कना । उकथं हे

सच्छि व च्यागू वेदनाया खं नं कना । आनन्द ! थुकथं जिं ल्वःगु इलय् ल्वःकथंया दृष्टिकोण न्त्यब्बयाः धर्मया उपदेश याना ।

षड्आयतननाप आरम्मण (मिखा व रूप, न्हाय् व गन्ध, न्हाय्पं व शब्द, म्हुतु व सवाः, म्ह व जीवित-निर्जिव वस्तु, चित्त व धर्म) या स्पर्श जुइव उत्पन्न जुइगु संज्ञा (विज्ञान) या कारणं पुद्गल (व्यक्ति) या चित्तयात उगु-उगु आरम्मणय् प्यपुंके बियाः हानं-हानं आरम्मणयात ग्रहण याये मास्ति वयेके बियाच्चनीगु पह षड्आयतनं आरम्मणपाखें आहार ग्रहण यानाच्चंगुलिं खः । क्लेश निरोधया अवस्थाय् थ्यने फयेव षड्आयतनया आरम्मण नाप स्पर्श जूसां आहरणया अवस्था बिद्यमान जुइमखु । उगु अवस्थाय् मथ्यंतले आरम्मणयात माध्यम यानाः चेतनां छुं नं छुं कथंया वेदनाया अनुभव यानाः आहरण जुया हे च्वनी । थुज्वःगु स्थितिया अनुभव न्त्याम्हसिनं नं यानाच्चंगु दइ, थ्व छगू सार्वभौमिक सत्य खः । सार्वभौमिक सत्यकथं प्रतिस्थित जुयाच्चंगु स्पर्शपाखें गति उत्पन्न जुइका बीगु गुगु क्रिया (ज्या) जुयाच्चनी, उकथंया क्रियापाखें आहरण संज्ञा उत्पन्न जुइका बीगुलिं स्पर्श नं छगू कथंया आहार खः ।

मनोसंचेतना आहारः मनं (चित्तं) चिन्तन यायेगु ज्या यानाः भवप्रति उत्पन्न यानाच्चनीगु आशक्तिया कारणं छगू भवं मेगु भवय् प्रतिसन्धि (स्वाः वनीगु वा स्वापू दयेकीगु ज्या) जू वनीगु खः । छगू भवं मेगु भवय् प्रतिसन्धि जू वनीगु गुगु ज्या जुयाच्चनीगु खः व थ्व हे मनोसंचेतना आहारं गति कयाच्चंगु कारणं खः ।

विज्ञान आहारः छगू भवं मेगु भवय् प्रतिसन्धि जुइगु इलय् नाम-रूप उत्पन्न यानाबीगु गुगु ज्या जुयाच्चनीगु खः व थ्व हे विज्ञान आहार गतिशील जुयाच्चनीगु कारणं खः ।

थुकथंया प्यंगुलिं आहारयात नं आहार हे धाइ । आहारयात ग्रहण यायेगु यानांतुं च्वनेव पूर्ण निषेध जुइके मबिसें

छग्गू रुपं मेगु रुपय् अथवा छग्गू भवं मेमेगु भवय् हित्तुहिलाः गतिशील जुइके बियाच्चनीगुलिं आहरण धाइगु खः । थी थी कथंया आहारया स्वभाव-अवस्थायात थुइकेगु ज्या याये मफुगु अथवा भौतिक रुपं बिद्यमान जुयाच्चंगु कबलिकार आहार छतायात जक थुइकाः आध्यात्मिक आहारयात उपेक्षा यानाच्चनीगु कारणं भौतिकवादया पैं लिनाः खँ ल्हाइपिसं निषेधया निषेध नियमयात स्वीकार यायेगु याःसां पूर्ण निषेध जुइ फइमखु अथवा पूर्ण निषेध जुइ हे मखु धयागु धारणाय् तक्यना दिट्टि उपादानय् प्यपुना च्वनीगु खः । उपादानय् प्यपुनेगु ज्या यायेगु पाखें तापायेत प्रतिकूल संज्ञी जुइ फयेकेमा । थन आहारय् प्रतिकूल संज्ञी जुइगुया अर्थ खः 'भौतिक देहयात गतिशील यायेत ग्रहण यायेमाःगु ठोस वा तरल आहारयात लोभ चेतना तथाः ग्रहण मयायेगु, रस-स्वादय् लुब्ध (मग्न) जुयाः ग्रहण मयायेगु ।'

आहारय् प्रतिकूल संज्ञी जुइगु कुतः याइम्ह व्यक्तिं

- (क) अनुकूलय् प्रतिकूल
- (ख) प्रतिकूलय् अनुकूल
- (ग) अनुकूल-प्रतिकूलय् अनुकूल
- (घ) अनुकूल-प्रतिकूलय् उपेक्षा संज्ञी गुकथं जुइगु अथवा उकीया गुण-दोष छु-छु खः तिफ्यानास्वयेगु उपयुक्त जू ।

अनुकूलय् प्रतिकूल संज्ञी गुकथं जुइगु ? सामान्य कुतः जक यायेवं हे साःगु-रसयुक्त जुयाच्चंगु नसा-त्वंसा (आहार) अःपुक चूलानाच्चंगु खःसां थःगु शरीरयात निरोगी यानातयेत माक्व जक नयेगु-त्वनेगु यायेसःम्ह, मात्रा ज्ञान दुम्ह मनुखं नयेगु त्वनेगु वस्तुखय् लोभ चेतना तयेगु याइमखु । साःगु सवाः अनुभव यानाः नयाच्चनीगु आहार छग्गू हे जक द्वारं (लैपु वा माध्यमं) ग्रहण यानाच्चनीगु खःसां गुंगू द्वारपाखें निकास जुइगु खः । छ्चा लिपा हे मलया रुप काइगु खः । चा फपुलाः सुथ जुइवं एकान्त थासय् वनाः त्याग यायेमाःगु खः । परिवार-समुहया दथुइ च्वनाः न्हिलाः ख्याः यानाः सवाः कयाः

नयाच्चनीगु आहारं थःगु रूप हिलाः मलया रूप कायेव न्हाय्पवाः तिनाः घृणा यानाः त्याग याये मालीगु खः । अनुकूल तरिकां अपुक हे प्राप्त जुयाच्चंगु आहारयात तकं प्रतिकूल कथं कयाः संयमतापूर्वक लोभ चेतना मतसे थःगु शरीरयात माक्व जक मात्रा थुइकाः ग्रहण यायेगुया अर्थय् अनुकूलय् प्रतिकूल संज्ञी जुइगु खः ।

प्रतिकूलय् अनुकूल संज्ञी गुकथं जुइगु ? तच्चकं कष्टपूर्वक थाकुसे च्वंगु ज्या याना नं भिंगु रस-स्वादं जायाच्चंगु नसा-त्वसा (आहार) प्राप्त मजुसे मसाःगु-मभिंगु थत मयः भाव दुगु आहार चूलानाच्चंगु प्रतिकूल अवस्थाय् नं थत प्राप्त जूगु बस्तु जीवन रक्षा यायेत उपयुक्त जू धयागु भाव ब्वलंके फयेव 'ध्व बस्तु गुगु जितः चूलानाच्चन, ध्व आहार नयाः त्वनाः थुकिं जिं थःगु जीवन रक्षा याये । जीवन रक्षा यायेत ल्वःगु थुगु बस्तु लाभ जूगु दु । रस-सवाः धयागु म्हुतुइ च्वंतले जक अनुभव जुइगु खः । मू खं जीवन रक्षा यायेगु खः ।' थये बिचाः यानाः बस्तुया रस-सवाल्य् प्यपुनेगु ज्या मयासे थाकुक्क कुतः यानाः चूलाःगु मसाःगु-मभिंगु बस्तुयात तकं थःगु जीवनयात गतिशील यायेत ल्वःगु-अनुकूल जूगु कथं काये सयेकेगु प्रतिकूलय् अनुकूल संज्ञी जुइगु खः ।

अनुकूल-प्रतिकूलय् अनुकूल संज्ञी गुकथं जुइगु ? थाकुक्क अथवा अपुक कुतः यानाः प्राप्त जूगु भिंगु-रस सवाः यइपुसे च्वंगु अथवा मभिंगु-रस सवाः यइपुसे मच्चंगु न्ह्याग्गु हे कथंया आहारयात नं थःगु जीवन रक्षा यायेत ल्वःगु आहार खः धयागु भावं ग्रहण यायेगु स्वभाव अनुकूल-प्रतिकूलय् नं अनुकूल जुइगु खः । थुकथं व्यबहार याये सःम्ह मनू रस सवाल्य् प्यपुनेगु ज्या मयाइम्ह, मात्रा ज्ञानयात थुइके फुम्ह, कबलिंकार आहारया गुण-दोष थूम्ह नं जुइ ।

अनुकूल-प्रतिकूलय् उपेक्षा संज्ञी गुकथं जुइगु ? उपेक्षाया अर्थ खः तटस्थता । आहार ग्रहण यायेगु इलय् साः-मसाः, भिं-मभिं, छुं कथं नं कुखिनेगु ज्या मयासे, यः-मयः भाव देतनाः

स्वयेगु मयासें जीवनयात गतिशील यायेत जक आहार नयेगु खः
 घयागु भाव तथाः तटस्थताया भावं ग्रहण यायेगु अनुकूल-
 प्रतिकूलय् उपेक्षा संजी जुइगु खः । उपेक्षा भावयात महत्व बियाः
 बस्तुयात माध्यम कथं जक ग्रहण याइम्ह व्यक्ति रस-सवाःया
 तृष्णां तापाबक च्वनेसाम्ह नं जुइ ।

आहार संक्षिप्त

छप्ये निप्ये यानाः अथवा घुतु-घुतु त्वने ज्यूगु प्राणीया
 भौतिक देहयात गतिशील याये नितिं मदयेकं मगाःगु कबलिंकार
 आहार प्राणीपिनि नितिं जीवनया आधार खः । प्राणीपिनिगु जीवन
 आधारया रुप कयाच्वनीगु कबलिंकार आहारया गुण ओजष्टमक
 अथवा अष्ट कलापयात पुष्ट याना बीगु खः । ओजष्टमकयात
 पुष्ट यायेगु ज्याय् योगदान बियाच्वनीगु कबलिंकार आहारपाखें
 उत्पन्न जुइफइगु भय रस तृष्णा खः । रस तृष्णायात ब्वलंके
 मबिसें सतर्कतापूर्वक-तटस्थभावं कबलिंकार आहार ग्रहण यायेगु
 क्षमता दयेकेत आहारय् प्रतिकूल संजी जुइ सयेकेमा ।

षड्आयतन (मिखा, न्हाय्, न्हाय्पं, म्हुतु, म्ह व चित्त) व
 आरम्मण=विषयवस्तु (रुप, गन्ध, शब्द, सवाः, स्पर्श व धर्म)
 निगुलिं बिद्यमान जुयाच्वंगु जगतय् धुमि दथुइ संयोग जुइगु
 अस्वाभाविक मखु । प्रकृति-स्वभाव कथं संयोग जुइव उपगमन
 (=आशक्ति, प्यपुनेगु स्वभाव) या भय दयाच्वनी । छुं नं कथंया
 आरम्मणय् प्यपुनाः सवाः कायेगु ज्याय् तक्यनाच्वनेव यथार्थयात-
 वर्तमान अवस्थायात ल्वःमंकाः थःगु चेतनायात तंकेगु ज्या याः
 वने फइगु जूगुलिं स्पर्श आहार पाखें उपगमन भय उत्पन्न
 जुइफइगु खः । आरम्मणय् प्यपुनेगु स्वभावयात त्वत्ताः स्मृतिं
 सम्प्रयुक्त-चेतनां जागृत जुइगु स्पर्श आहारपाखें उत्पन्न जुइफइगु
 उपगमन भय पाखें बचे जुइगु उपाय खः ।

आरम्भण नाप संयोग जुयाः प्राप्त जुइगु सुचं (विज्ञान) यात आधार दयेकाः चित्तं चिन्तन यायेगु ज्या यानाच्चवनी । चिन्तन याइगु भवल्य् थी थी विषयवस्तु मध्ये लोक-परलोक, शाश्वत उच्छेद दृष्टि थे ज्यागु खँय् नं चिन्तन यानाः हानं-हानं जन्म काये मास्ते वःगु स्वभावयात नं उत्पन्न याःवनेफु । फुक्क कथंया कर्मया मूल चेतनां गुज्वःगु कथं बिचाःयात उज्वःगु हे कथंया फल नं भोग याये मालीगु स्वभाव-धर्म कथं उत्पत्तिया चेतना तयेगु याः वनेव छगू भवं, मेगु भवय् संसरण वा जन्म जूवनी । मनया आहार कथं जुयाच्चवनीगु धर्म-स्वभावयात आरम्भण यानाः उपादान सहित ग्रहण यायेव उत्पत्तिया भय उत्पन्न जुइफु । छुं कथंया नं उपादानय् तक्वनेगु मयासे उपादनं मुक्त जुइफयेवं उत्पत्तिया भयपाखें नं मुक्त जुइ ।

छगू भवं मेगु भवय् उत्पन्न जुइगु क्रियाय् विज्ञान (चेतना)या थःगु हे कथंया भूमिका दयाच्चवनी । विज्ञानं छगू भवं च्युत जुइगु (सिइगु) इलय् मेगु भवनाप स्वापू दयेकाबीगु ज्या यानाच्चवनी । थुकथं यानाच्चवनीगु ज्यायात प्रतिसन्धि धाइ । विज्ञानया भूमिका पाखें जुयाच्चवनीगु प्रतिसन्धि क्रिया विज्ञानं आहार ग्रहण यायेगु ज्या यानाच्चवनीगु अवस्थाय् जक संभव जुइ । प्रतित्य समुत्पाद धर्मयात थुइकाः प्रत्यय उत्पन्न यायेगु पाखें मुक्त जुयाः हेतु निरोध यायेव विज्ञानं आहार ग्रहण यायेगु ज्या त्वःती । विज्ञानं आहार ग्रहण यायेगु ज्या मयायेव प्रतिसन्धि भयपाखें नं मुक्त जुइ ।

धातु व्यवस्थापन

मूल रुपं बिद्यमान जुयाच्चंगु, क्षय-व्ययया नियम दुने च्वनाः नं थःगु अस्तित्व-स्वभाव न्हंके मबिसे थुलं (स्थीर) हे जुयाच्चवने फुगु क्षमतायात धातु धाइ । धातु प्यंगू कथंया दु, जल, अग्नी, वायु, पृथ्वी ।

मज्झिम निकायया महाराहुलोवाद सुत्तय् आकाशयात नं धातु कथं धया बिज्यानातःगु दु । धातुथें ला आकाश धकाः धायेगु छुं नं दयाचवनी मखु, आकाशं मेमेगु धातुथें छुं नं अनुभव जुइके बीमखु । गुलि नं खालिगु-प्वनाचवंगु पहः दयाचवनी उकथंया फुक्कंयात आकाश हे धाइ । उकिं धातु सम्बन्धी खँ वइगु इलय् प्यंगू धातु 'लः, फय्, मि, पृथ्वी' यात हे जक धातु कथं छयलीगु खः । सुत्तय् तथागत बुद्धं आयुष्मान् राहुलयात आकाश थें सर्व व्यापक जुयाः नं गनं हे प्यपुनेगु मयासे 'जि-जिं-जिगु' भावं मुक्त जुइगु प्रेरणा बीगु ल्याखं उकथं उपदेश यानाबिज्याःगु खयेमाः ।

अकुशल निरोध यायेगु उद्देश्यं कुशल चेतना उत्पन्न यानाः प्रथम पटक याइगु कुतः 'आरम्भ धातु' । आरम्भ धातुयात शीथिलता वयेके मबिसे आलश्यतायात त्वःताः अकुशल पाखें मुक्त जुइगु चेतना ब्वलंकेगु 'नैष्कर्म्य धातु' । आरम्भ धातु-नैष्कर्म्य धातुं युक्त जुयाः पराक्रम वृद्धि यानायंकेगुयात नं धातु कथं कयाः 'पराक्रम धातु' धकाः नं धयातःगु दु । थुकथं स्वया यंकेव तःगू कथंया धातु उत्पन्न जुयावयेफु । धातु व्यवस्थापनयात थुइकेगु कुतः यायेगु इलय् मूल रुपं बिद्यमान जुयाचवनीगु धातु लः, मि, फय् व पृथ्वीयात प्राथमिकता बियाः अध्ययन अनुसन्धान यायेगु खः ।

जल धातुया प्रकट अवस्था तरल-छ्वालु स्वभाव खः । गुलि नं क्वाःगु-ख्वाउँसेचवंगु अनुभव जुइके बियाचवनीगु स्वभाव, प्राणीं नयेत्वने याइगु बस्तुयात जिर्ण यानाबीगु स्वभाव दु थ्व फुक्कं अग्नी धातुया कारणं हे जुयाचवनीगु खः । भार मद्दु थें चवनीगु, मिखां तिफ्याये मफइगु तर अनुभव धाःसा याये फयाचवनीगु चलाय्मान जुयाचवनीगु स्वभाव-अस्थिर पहः फुक्कं वायु धातुया प्रकट अवस्था खः । ठोस, कडा-नरम फुक्कं कथंया भारयुक्त जुयाचवनीगु स्वभाव पृथ्वी धातु खः । थुकथंया स्वभाव गुगु क्षय-व्ययया नियम दुने क्रियाशील जुयाचवना नं अस्तित्ववान हे जुयाचवने फयाचवंगु लक्षणं जायाचवंगु पदार्थ-स्वभावयात धातु

(मूल स्वरूप) धाइ । प्यंगू कथंया मूल स्वरूपगु धातु थःथःगु थासय्
 व्यवस्थित रूपं च्वनाच्वनीगु सामूहिक उपस्थितिया कारणं प्राणीया
 रूप प्रकट जुयाच्वनीगु खः । व्यवस्थित रूपं च्वनाच्वंगु धातुया
 कारणं प्रकट जुयाच्वनीगु रूपयात धातु व्यवस्थापन ज्ञान
 मदयाच्वनेवं 'जिगु रूप', बांलाःगु रूप-बांमलाःगु रूप' कथं स्वयेगु
 यानाः तृष्णा उत्पन्न यानाच्वनीगु खः । धातु सम्बन्धय् दइगु
 व्यवस्थापन ज्ञानं बिद्यमान रूपया प्रकट अवस्थायात माध्यम यानाः
 'जि-जिं-जिगु' धाये ल्वःगु छुं हे मद्दु धइगु यथार्थ ज्ञान दयेकेत
 तिबः बीगु जूगुलिं ध्यान-भावना विधि दुने धातु व्यवस्थापनयात नं
 दुथ्याका तःगु खः ।

धातु व्यवस्थापनया अध्ययन अनुसन्धान याये इच्छुकम्ह
 व्यक्तिं थःगु शरीरया दुने बिद्यमान जुयाच्वंगु जल, अग्नी, वायु,
 पृथ्वी धातुतय्यगु लक्षण स्वभावं गुकथं ज्या यानाच्वंगु खः क्वथीक
 वाःचायेकाः स्वयेगु ज्या यायेमाः । वाह्य जगतय् (शरीरं पिने)
 बिद्यमान जुयाच्वनीगु जल, अग्नी, वायु, पृथ्वी धातुया आकार
 प्रकार रूप गति छगू कथंया जुयाच्वनीगु खःसा आन्तरिक अवस्था-
 शरीर दुने धातुया आकार प्रकार रूप लक्षण गति मेगु हे कथं
 जुयाच्वनेगु याइ । पसलय् मियातइगु सुं नं प्राणीया ला (मंस)
 यात थी थी संज्ञा (नां) बियाः 'सें, नलू, अःपि, स्वॉ, छेंगु' कथं
 व्यवहारय् छेलेगु याइ । थुकथंया व्यवहारं प्राणी (संज्ञा) यात लोप
 यानाः पदार्थ (संज्ञा) जक ल्यनाच्वंगु दु धइगु संकेत बियाच्वंगु
 दइ । जीवित जुयाच्वंगु अवस्थाय् 'सें, नलू, अःपि, स्वॉ, छेंगु
 फुक्क प्रकटय् मवसे प्राणी (संज्ञा) सा, दुगु, फैं, म्ये इत्यादि जक
 न्ह्यःने वयाच्वनेगु यानाच्वनी । मनूया सम्बन्धय् नं थुकथं हे
 जुयाच्वनी । धातु व्यवस्थापन ज्ञान दयेके मफुनिगु अवस्थाय् 'जि-
 जिं-जिगु' धकाः अहंभावं ज्या यानाच्वनीगु खःसा धातु व्यवस्थापन
 ज्ञान दयेके फयेवं 'जि-जिं-जिगु' धाये ल्वःगु छुं हे मद्दु, प्यंगू
 महाभूत=धातु व्यवस्थित कथं च्वनाच्वंगुलिं प्रकट जुयाच्वंगु रूप
 (संज्ञा) यात हे माध्यम दयेकाः 'जिगु रूप' धयाच्वनीगु खः धइगु

थुइके फयावइ । व्यबस्थित जुयाच्वंगु धातु समूहयात बिच्छेद (अलर्ग) यानां बीव 'जि' संज्ञा नं लोप जुयावनी । लोप जुयावनीगु स्वभाव ज्वनाच्वंगु धातु समूहयात जि धइगु संज्ञा बीगु याये मत्वः थुकथं थुइके फयेव छुं कथया 'रुप संज्ञा' य प्यपुनेगु व्यर्थ खः धने, ज्ञान, रुप, थःथिति, प्रतिष्ठायात माध्यम दयेकाः अभिमान यायेगुया छुं हे अर्थ मदुगुयात यथार्थ पूर्वक हे सीकेफुम्ह जुइ । शरीर रचना (निर्माण) व स्वभावय् धातुपाखें बियाच्वनीगु योगदानयात थुइके फयेव शरीरय् दयाच्वनीगु लोभ चेतना अथवा आशक्ति (=राग-स्नेह) बुलुहुं पाः जुयावनाः रुप रागं तापायेफुम्ह जुइ । रुप रागं तापाये फयेव शरीरं ज्वनाच्वंगु अनित्य स्वभाव थुयावइ । अनित्य स्वभाव थुइके फयेव शरीर धारण यानाच्वनेगु दुःखया छैय् च्वच्वनेगु हे खः धइगु नं बुलुहुं बुलुहुं आन्तरिक (आध्यात्म) रुपं हे थुइके फुम्ह जुयाः आत्मभावयात अतिक्रमण यानाः तटस्थ भावय् च्वनेसःम्ह नं जुइ ।

धातु भावना गुकथं यायेगु ?

धातु स्वभाव कथं शरीरया अंगः शरीरय् बिद्यमान जुयाच्वंगु अंगतयूत धातु स्वभाव कथं बिच्छेद यानास्वयेबलय् थुकथंया थी थी रुप न्त्यःने वइ - सँ, चिमिसँ, लुसि, वा, छचंपू, ला, सँय्प्याय्, क्वय्, स्यः, जलसँ, नुगःस्ये, पिलि, अरिपि, स्ये, स्व, चिपुगु आतापुति, तपुगु आतापुति, नयात्वनागु वस्तु च्वनीगु थाय्, मल, न्त्यपु, थुपिं फुकं पृथ्वी धातु ।

पित्त, छै, घालय् दाइगु न्हि, हि, चरति, चिकं, दाः, ख्वबि, ई, न्हासं वइगु न्हि, लाः, पिसाब थुपिं फुकं जल धातु ।

क्वाःगु अथवा क्वाकेगु स्वभाव, नयागु-त्वनागु वस्तुयात जिर्ण यानाबीगु स्वभाव फुकं अग्नी धातु ।

न्हासं दुहां-पिहां जुइगु वायु, म्हुतुं पिहांवइगु धक्काः, क्वं पिहांवइगु वायु, प्वाथय् दुने थहां-क्वहां जुयाच्वनीगु वायु, शरीरया

धासं-धासय् चलायमान जुयाच्चनीगु वायु, शरीर दुने गुलि नं प्वंगु
थाय् दयाच्चनी फुक्क थासय् जायाच्चनीगु वायु - वायु धातु ।

वस्तु रूप-प्राणी रूप

शरीरय् दइगु सुइनिगू (३२) कथंया वस्तु रूप व वस्तु रूपया
दथुइ जुइगु घर्षण पाखें उत्पन्न जुइगु क्वाजः (अग्नी), प्वंगु थासय्
जायाच्चनीगु फय् (वायु) थुपिं फुकं व्यबस्थित जुयाः क्रिया
यानाच्चनीगु अवस्थाय् प्राणीया रूप प्रकट जुयाच्चनी । बिद्यमान प्राणी
रूप शरीरय् थुकथंया स्वभाव-धर्म थथःगु भूमिका कथं क्रियाशील
जुयाच्चनीगु स्वभावय् अनित्य धर्म-विपरिणाम धर्म क्रियाशील
जुयाच्चंगुया परिणाम कथं मरण (मृत्यु) धर्म उत्पन्न जुइ ।

प्राणीया रूप उत्पत्ति, क्रियाशील जुयाच्चनीगु स्वभाव,
जरताय् हिलावनाच्चनीगु स्वभाव-धर्मयात धातु व्यबस्थापन भावना
यानाच्चंम्ह व्यक्तिं बांलाक हे वाःचायेकाच्चनी । धातु व्यबस्थापन
भावनाय् मन तयाच्चंम्ह 'सत्व संज्ञा' प्रज्ञप्ति (व्यबहार याये
अःपुकेत छ्चलाच्चनीगु संकेत) जक खः- सम्मुति (व्यावहारिक)
सत्यकथं जक खः थ्वयात हे परमत्थ (वास्तविक यथार्थ) कथं
कायेगु याये मत्वः धइगु खँय् छुं कथंया नं शंका मदुम्ह जुइ ।
शंका निवारणया अवस्थाय् थ्यनेफुम्ह जुइव मृत्यु खनाः नं
मग्याइम्ह जुइ । हिंसक पशु, अमनुष्य, रोग, पित्याः छुं कथंया नं
भय मदुम्ह जुयाः 'प्रियभाव-अप्रियभाव, शत्रुभाव-स्नेहभाव,
न्त्याइपुभाव-म्हाइपुभाव' मुक्तम्ह क्रियाभाव-साक्षिभावं जक ज्या
यायेगु स्वभाव दुम्ह जुइ ।

भगवान् बुद्ध व ककुध देवपुत्रया दथुइ जूगु संवाद पाखें
क्रियाभाव-साक्षिभाव गुकथंया जुइ थुइकेत ग्वाहालि याइगु तातुनाः
न्त्यब्वयाच्चना-

भिक्षु ! आनन्द हे दु मखा !

आवुस ! छु लाभ जूगुलिं जिं आनन्द तायेगु ?

भिक्षु ! अयसा, छु चिन्ता यानाच्चवना ला ?

आवुस ! जिगु छु नोक्सान जूगु दु, चिन्ता यायेत ?

भिक्षु ! छःपित आनन्द नं मजू, चिन्ता नं मदुला ?

आवुस ! छं थुकथं हे थुइकि ।

भिक्षु ! छःपित आनन्द नं मजू, चिन्ता नं मदु । याकःचा च्वंचवना बिज्यानाच्चंगु दु, छःपिनि मन उदास (म्हाइपु) मजूला ?

यक्ष ! न जिं चिन्ता कयाच्चवनागु दु, न त जितः आनन्द हे जू, याकःचा च्वंचवनामह जितः म्हाइपु मजू ।

भिक्षु ! छःपित छाया आनन्द मजूगु, छःपित छाया चिन्ता मजूगु, याकःचा च्वंचवमह छःपिनि मनं छाया म्हाइपु मताःगु ?

यक्ष ! चिन्तित जूमह मनुखं आनन्द माःवनी, आनन्द ताःमह मनूयात हे चिन्ता जुइ । भिक्षुयात न चिन्ता जुइ - न त आनन्द हे जुइ । आवुस ! छं थुकथं हे थुइकि ।

यक् ई लिपा खनाच्चवना जिं

मुक्त जुइधुकूमह ब्राह्मण,

आनन्द नं मतासे-चिन्ता नं मकासें

भवसागर पार याःमह भिक्षु । (संयुक्त निकाय : २.२.९)

धातु भावना सम्बन्धि उपदेश भगवान् बुद्ध आयुष्मान् राहुलयात बियाबिज्याःगु मज्झिमनिकायया महाराहुलोवाद सुत्तय् थुकथं उल्लेख यानातःगु दु-

राहुल ! पृथ्वी समान (जुइगु) भावनाया भावना (ध्यान) या । पृथ्वी समान जुइगु भावनाया भावना यायेव, राहुल ! छंगु चित्तं यः तायेकाच्चनीगु स्पर्श क्वात्तुक ज्वनातये फइमखु । गथे कि राहुल ! पृथ्वील्य् शुद्ध बस्तु नं वांछ्वयेगु याइ, अशुद्ध बस्तु नं वांछ्वयेगु याइ । पिसाब, मल, कफ, न्हि, हि इत्यादि फुकं वांछ्वयेगु याइ । थये यात धकाः पृथ्वी दुःखी जुइमखु, ग्लानि

याइमखु, घृणा याइमखु । थुकथं हे राहुल ! छं नं पृथ्वी समान जुइगु भावनाया भावना या । पृथ्वी थें जुइगु भावनाया भावना यायेव राहुल ! छंगु चित्तं यः तायेकाच्चनीगु स्पर्शं क्वात्तुक ज्वनातये फइमखु ।

राहुल ! गुलि नं शरीर (अध्यात्म)-प्रति शरीर (शरीरं पिने-प्रत्यात्म) य् दयाच्चनीगु कर्कश-क्वाचुगु छाःगु पदार्थ स्वभाव दु, गथे कि- सँ, चिमिसँ, लुसि, वा, छयंगु, ला इत्यादि बस्तु दु । राहुल ! थज्याःगु फुकयात अध्यात्म पृथ्वी धातु धाइ । गुलि नं अध्यात्म पृथ्वी धातु दु, अले गुलि नं शरीरं पिने दयाच्चनीगु कडा स्वभाव दुगु बस्तु दु, व फुकं बाह्य पृथ्वी धातु खः । अध्यात्म बाह्य पृथ्वी धातु निगुलिं हे पृथ्वी धातु खः । ध्वयात 'ध्व जिगु मखु' 'ध्व जि मखु' 'ध्व जिगु आत्मा मखु' थुकथं यथार्थपूर्वक थुइकाः स्वयेमाः । यथार्थपूर्वक बांलाक थुइकाः स्वयेगु यायेव पृथ्वी धातु पाखें उदास जुइ (आकर्षित मजुइम्ह जुइ), पृथ्वी धातु पाखें चित्त बिरक्त (प्यपुनेगु ज्या मयाइम्ह) जुइ ।

राहुल ! गुलि नं शरीर प्रति शरीरय् दयाच्चनीगु लः व छ्वालुगु पदार्थ दु, व फुकं जल धातु । गथे कि- पित्त, खै, घालय् दाइगु न्हि, चःति इत्यादि गुलि नं शरीरया दुने दयाच्चनीगु खः व फुकं अध्यात्मिक जल धातु । शरीरं पिने दयाच्चनीगु बाह्य जल धातु । अध्यात्म-बाह्य जल धातु निगुलिं जल धातु खः । ध्वयात 'ध्व जिगु मखु' 'ध्व जि मखु' 'ध्व जिगु आत्मा मखु' थुकथं यथार्थपूर्वक थुइकाः स्वयेमाः ।

राहुल ! गुलि नं शरीरय्-प्रति शरीरय् दयाच्चनीगु क्वाः जः- क्वाकीगु स्वभाव दु, व फुकं अग्नी धातु । गुकिं संतप्त (पूगु अनुभव जुयाः वाथा-वाथा कनीगु) याइ, जिर्णं यानाः नया-त्वनागु वस्तुयात पचय् यानाबीगु ज्या यानाच्चनी, थुकथंया स्वभाव दुगु फुकं अग्नी धातु । ध्वयात 'ध्व जिगु मखु' 'ध्व जि मखु' 'ध्व जिगु आत्मा मखु' थुकथं यथार्थपूर्वक थुइकाः स्वयेमाः ।

राहुल ! गुलि नं शरीरय्-प्रति शरीरय् दयाच्चनीगु वायु दु व फुकं वायु धातु । गथे कि- च्वं (म्हुतु) पिहावङ्गु वायु, व्वं पिहावङ्गु वायु, प्वाथय् च्वच्चनीगु वायु, शरीरया थासं थासय् चलायमान जुयाच्चनीगु वायु फुकं हे वायु धातु । शरीरया दुनेच्चंगु अध्यात्म वायु धातु-शरीरं पिनेया वायु, वाह्य वायु धातु । अध्यात्म- वाह्य नितां वायु धातु हे खः । ध्वयात 'ध्व जिगु मखु' 'ध्व जि मखु' 'ध्व जिगु आत्मा मखु' थुकथं यथार्थपूर्वक थुइकाः स्वयेमाः ।

च्वय् न्ह्यथनागु खंयात वाःचायेकाः भावना यायेगु ज्याय् निपुणम्ह, जुइव 'रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श, धर्म' आरम्मण व 'रूप, वेदना, संज्ञा, संस्कार, विज्ञान' स्कन्धय् प्यपुनाच्चनेगु ज्यां दुःख उत्पन्न जुइकीगु खः धयागुयात थुइकेफुम्ह नं जुइ । आरम्मण व उपादान स्कन्धपाखें दुःख उत्पन्न जुइगुयात यथार्थपूर्वक थुइके फयेव आरम्मण व उपादान स्कन्धपाखें चित्तयात प्रभावित जुइके मबिसे थःगु शरीर धातु स्वभाव कथं रचना जुयाच्चंगु खः धयागु थुइकाः 'जि-जिं-जिगु' भाव- आत्मभावं अलग्ग जुयाः साक्षिभाव-क्रियाभावं ज्या यायेफुम्ह नं जुइ ।

थी थी चरित्र

'बुसानिसें वःगु स्वभाव सित कि तिनि तनी' भीगु समाजय् प्रचलित ध्व धापुतिं व्यक्तिनाप स्वानाच्चंगु-त्वःतां त्वःते मफुगु मनूया आध्यात्मिक स्वभाव-चरित्रयात संकेत यानाच्चंगु खः । व्यक्तिं थम्हं हे मचायेक पिलू वयाच्चनीगु बानी-व्यबहारयात नैशर्गिक चरित्र स्वभाव नं धायेगु याः । ध्यान-भावनाया क्षेत्रय् थुकथंया स्वभावयात चर्या अथवा चरित्र कथं छचलेगु याइ ।

मनूया नैशर्गिक चरित्र खुगू कथंया दयाच्चनी । व खः- राग चरित्र, द्वेष चरित्र, मोह चरित्र, श्रद्धा चरित्र, बुद्धि चरित्र, वितर्क चरित्र । नैशर्गिक चरित्र कथं राग-द्वेष-मोह, श्रद्धा-बुद्धि-

वितर्क चरित्र जक खःसां 'राग-द्वेष', 'राग-मोह', 'द्वेष-मोह', 'राग-द्वेष-मोह' प्यथी व 'श्रद्धा-बुद्धि', 'श्रद्धा-वितर्क', 'बुद्धि-वितर्क', 'श्रद्धा-बुद्धि-वितर्क' प्यथीयात नं संयुक्त यानाः चरित्र कथं कायेगु याः । थुगु ल्याखं स्वयेबलय् भिप्यंगू चरित्र दु नं धायेज्यू, तर थुकथं धायेगु याःसां मूल स्वरूप्य 'राग-द्वेष-मोह' व 'श्रद्धा-बुद्धि-वितर्क' चरित्र हे जक खः ।

राग चरित्र: रागया विशेषता खः यइपुसेच्वंगु भाव अथवा स्नेह भाव । स्नेह दुम्ह व्यक्तियात गुलि यः भाःपियाचवनीगु खः यः भावं गुलि क्वात्तुक ज्वनाचवनीगु खः राग चरित्रयाम्ह व्यक्तिया चित्तय् 'राग' उकथं हे बलवान् जुयाचवनी । राग चरित्रयाम्ह व्यक्तिया चित्तय् कुशल चेतना उत्पन्न जुयाः श्रद्धा बलवान् जुइगु इलय् क्वात्तुसे च्वंगु श्रद्धा उत्पन्न जुइ । राग चित्तयुक्तम्ह रागी स्वभावम्ह मनुखं भोग-बिलासयात प्राथमिकता बियाः मात्तुमालेगु याइ । राग चरित्रम्ह मनूया चित्तय् श्रद्धां थाय् कायेव श्रद्धायुक्तम्ह जुयाः शील आदि कुशल धर्मया गुणयात महत्व बियाः अवगुणयात उपेक्षा याइम्ह जुइ । चित्तय् रागं थाय् कयाचवनीगु इलय् कतःयात कुखिनेगु ज्या यायेत त्वह जक मात्तुमालेगु याइ थें श्रद्धायुक्त, जुइव उपकार यायेगु पाखे नुगः क्वसायेकीम्ह जुइ । रागया प्यपुनेगु स्वभाव जुयाचवनी थें श्रद्धाया स्वभाव नं उकथं हे जुइगुलिं राग चरित्र व श्रद्धा चरित्र सभाग (चरित्रगत स्वभाव कथं उकथं-उकथंया स्वभाव, ज्वःलाःगु अर्थय्) जुयाचवनी ।

द्वेष चरित्र: द्वेष भावं द्वाःगु पह क्यनाचवनी । द्वेषी स्वभाव कडा, मान-मिजासं ताःपाःम्ह, घमण्ड पह दुम्ह, थम्हं धया थें हे यायेमाःम्ह, सुयागुं न्ह्यःने क्वमालि जुइ मसःम्ह, क्वाचुसेच्वंगु पह दुम्ह जुयाचवनी । द्वेष चरित्रम्ह मनूया चित्तय् कुशल चेतना उत्पन्न जुइव प्रज्ञा (बुद्धि) बलवान् जुइ । अकुशल चित्तय् थाय् कयाच्वंगु इलय् गुकथं द्वेषभाव बलवान् जुयाचवनीगु खः कुशल चित्त बलवान् वयेव प्रज्ञा नं उकथं हे धिसिलाकक बलनेगु याइ । द्वेषभाव

बलानाचवनीगु इलय् कतःयाके मदुगु दोष (कमजोरी) यात तकं गुकथं मात्तुमालाः लुइकेत स्वयेगु याइगु खः प्रजा ब्वलनीगु इलय् द्वेष भावया अवगुण दोषयात नं उकथं हे मात्तुमालाः मदयेकेगु कुतः याइ । प्राणीपिनिगु नितीं द्वेषभाव त्याग याये बह जू थें संस्कारयात त्याग यानाः हां नापं ल्येहें थनाछ्वये फयेकेत प्रजा नं खः । द्वेषया स्वभाव व्वाचुसेच्वंगु छाःगु पह थें प्रजा घिसिलाःगु-दुकुलु स्वभावया जुइगुलिं द्वेष चरित्र व बुद्धि चरित्र चरित्रगत रुपं सभाग जुयाचवनी ।

मोह चरित्रः त्यः-मत्यः, ज्यू-मज्यू, भिं-मभिया वास्ता मयासे बेहोशय् लानाः ज्या यायेगु थत ल्वमंकाचवनेगु, यथार्थयात तिफ्यायेगु ज्यां तापायेगु स्वभाव मोहया खः । मोह चरित्रम्ह मनुखं उत्पन्न मजुनिगु कुशल धर्म उत्पन्न यायेत प्रयत्न याइगु इलय् बिघ्नया शंका मनय् ब्वलंकाः तर्क-वितर्क यायेगु ज्या याइ । मोहया आकुल-ब्याकुल यानाबीगु स्वभाव कथं कुशल धर्म याइगु इलय् नं वितर्क शंका ब्वलंका बीत स्वयेगु याइ । मोह चरित्र स्वभावयाम्ह मनू छगु हे आलम्बनय् स्थिर मजुसे चंचल जुइगु याइ थें वितर्क नं छगुलिं लिपा मेगु उत्पन्न जुयाः कल्पना यायेगु ज्या याइ । मोहया अस्थिर स्वभाव खः थें वितर्कया स्वभाव नं अस्थिर हे जुइगुलिं मोह चरित्र व वितर्क चरित्र सभाग जुयाचवनी ।

तृष्णा, मान (अभिमान), दृष्टि कथं स्वंगू चरित्र नं दु धायेगु याः । तृष्णा नं छगू कथंया राग हे खः, मान (अभिमान) उकी स्वानाच्वंगु दयाचवनी । उकिं थुपिं निगुलिं राग चरित्र दुने हे लाः । दृष्टि मोहपाखें उत्पन्न जुइगुलिं मोह चरित्र दुने लाः वं ।

चरित्र ठहरायेगु विधान

मनुया चरित्र थी थी पक्षनाप स्वानाचवनेगु याइ । चरित्रया प्रकट अवस्था व्यवहार खः, व्यवहार मार्फत् मनुखं थःगु चरित्र-स्वभाव ब्वयेगु यानाचवनी । व्यवहार मार्फत् प्रकट जुयाचवनीगु चरित्र निर्माणय् व्यक्ति न्हापाया जन्मय् भोग यानावःगु स्वभाव पाखें, शरीर

रचनाय् प्रमुख भूमिका म्हिताच्चनीगु धातु पाखें व व्यक्तिं थगु चेतनां ब्वलंकूगु क्षमता-क्रियापाखें नं महत्वपूर्ण प्रभाव लानाच्चंगु जुयाच्चनेफु । थन, व्यक्तिया चरित्र निर्माणय् पूर्वजन्मया प्रभाव, धातु-प्रभाव, व क्रिया पाखें लानाच्चनीगु प्रभाव सम्बन्धय् चर्चा जुइ ।

पूर्वजन्मया प्रभाव

मनुखं याइगु ज्या अथवा मनुया स्वभावयात पूर्व (अतीत) कालय् यानावःगु भिं-मभिं कर्मपाखें नं प्रभावित यानाच्चनीगुलिं मनुया चरित्र सम्बन्धय् नं थुकिं असर लाकाच्चंगु दयाच्चनी । कर्मपाखें न्ह्यानाच्चनीगु संस्कारय् पुब्बेकत हेतु नं स्वाः वनेव अजूचाइपुसेच्चंगु, पत्याः हे याये थाकुगु अवस्था-स्वभाव उत्पन्न जुयाच्चनीगु खः । महान् उद्देश्य ज्वनाः बोधिसत्वपिसं पालना यानाच्चनीगु पारमिता धर्म पुब्बेकत हेतु पाखें प्रभावित जुयाच्चनी । गुगुं थासय् च्वपिं मनुत प्राकृतिक (स्वाभाविक) रूपं हे पञ्चशील मस्यंकुसें पालना याइपिं जुयाच्चनी । नीप्यंगू हेतु-प्रत्यय मध्ये 'पुरेजात पच्चय' (न्हापायागु जन्मया प्रभाव) नं छगू जुयाच्चनीगुलिं मनुया चरित्र-स्वभावय् न्हापायागु जन्मया प्रभाव नं लानाच्चंगु दइ, थुकथं थुइके ज्यू ।

न्हापाया जन्मय् काम-भोगय् तक्थनाः तसकं आशक्त जुयाच्चंम्ह अथवा स्वर्ग लोकं च्यूत जुयाः थुगु (मनुष्य) लोकय् जन्म काःवःम्ह खःसा उकथंयाम्ह मनु राग चरित्रयाम्ह जुइ । न्हापाया जन्मय् ल्वायेगु-स्यायेगु (हिंसा कर्म) यानाः शत्रुभाव यक्व दयेकाच्चंम्ह अथवा नरक, सर्प योनिं च्यूत जुयाः थुगु लोकय् जन्म काःवःम्ह जुयाच्चन धाःसा द्वेष चरित्रयाम्ह जुइ । न्हापाया जन्मय् अय्लाः थ्वं इत्यादि लागू पदार्थ त्वनेगु यानाः बेहोशय् लानाः सीम्ह, भिंगु खँ न्यने मखंम्ह, भिंगु खँ न्यनेगु पाखे मन मछूवःम्ह अथवा पशुयोनिं च्यूत जुयाः थुगु लोकय् जन्म काःवःम्ह खःसा मोह चरित्रयाम्ह जुयाच्चनी ।

पूर्वजन्मया हेतुं नं सत्व (प्राणी)पिं लोभ-द्वेष-मोह, अलोभ-
 अद्वेष-अमोह चरित्र स्वभावया जुयाच्चनी । प्राणी कर्म दयेकीगु इलय्
 लोभ बलवान् जुयाः अलोभ कमजोर, अद्वेष-अमोह बलवान् जुयाः
 द्वेष-मोह कमजोर जुयाच्चंगु खःसा दुर्बल अलोभं बलवान् लोभयात
 व्वत्येले फइमखु, कमजोर द्वेष-मोहं बलवान् अद्वेष-अमोहयात
 व्वत्येले फइमखु । उकिं कर्म अनुसार जूवनीगु प्रतिसन्धि (=माताया
 गर्भय् चित्त सन्तति-चित्त प्रवाहं थाय् काः वनीगु) कथं उत्पन्न जुयाः
 लोभी, सुख-बिलासी, अक्रोधी (तं चायेमु स्वभाव मदुम्ह) प्रज्ञावान्
 बज्ज थें धिसिलाःगु ज्ञादुम्ह जुइ । लोभ-द्वेष बलवान् जुयाः अलोभ-
 अद्वेष कमजोर अमोह बलवान् जुयाः मोह कमजोर जुयाच्चनेव
 न्हापांगु चरित्र (बलवान् लोभ-द्वेष)या स्वभाव कथं लोभी-क्रोधी जुइ
 किन्तु मोह कमजोर जूगुलिं प्रज्ञावानम्ह जुयाः बज्ज थें धिसिलाःगु
 ज्ञादुम्ह जुइ । लोभ-अद्वेष-मोह बलवान् जुयाः अलोभ-द्वेष-अमोह
 कमजोर जुयाच्चनेव लोभी, अल्पजक बुद्धिदुम्ह किन्तु अक्रोधी जुयाः
 सुखं जीवन हनाच्चम्ह जुइ । लोभ-द्वेष-मोह स्वंगुलिं बलवान् जुयाः
 अलोभ-अद्वेष-अमोह कमजोर जुयाच्चंगु जुल धाःसा लोभ-द्वेष-मोहया
 स्वभाव कथं लोभी, तंगुलु व मूर्खम्ह जुयाच्चनी । अलोभ-द्वेष-मोह
 बलवान् जुयाः लोभ-अद्वेष-अमोह कमजोर जुयाच्चंगु खःसा लोभयात
 त्याग यायेफुम्ह जुइगुलिं अल्प क्लेश जक दुम्ह जुयाः दिव्य
 आलम्बन (चित्तयात सालाकाये फइगु ल्वःवनापुसे च्वनीगु
 विषयबस्तु) पाखे नं चित्तयात मछ्वसे च्वनेफुम्ह जुइ । किन्तु तंगुलु
 व अल्प जक बुद्धिदुम्ह जुइ । अलोभ-अद्वेष-मोह बलवान् जुयाः लोभ-
 द्वेष-अमोह कमजोर जुयाच्चंगु खःसा अलोभ-अद्वेष बलवान् जूगु
 कारणं लोभ मदुम्ह-सुखं म्वाये खनाच्चम्ह जुइ, किन्तु, बुद्धि मन्द
 जुयाः मूर्खम्ह जुइ । अलोभ-द्वेष-अमोह बलवान् जुयाः लोभ-अद्वेष-मोह
 कमजोर जुयाच्चंगु खःसा लोभ मदुम्ह व प्रज्ञादुम्ह जुइ, किन्तु तंगुलु
 जुइ । अलोभ-अद्वेष-अमोह बलवान् जुयाः लोभ-द्वेष-मोह कमजोर
 जुयाच्चंगु खःसा निर्लोभी (लोभ मदुम्ह), तंचायेगु स्वभाव मदुम्ह व
 प्रज्ञावान् नं जुइ ।

गुम्ह लोभी जुइ व राग चरित्रयाम्ह जुइ । तंगुलु, मन्द जक बुद्धिदुम्ह द्वेष-मोह चरित्रम्ह प्रज्ञावान्म्ह बुद्धि चरित्र । लोभ मदुम्ह-तंचायेगु स्वभाव मदयाः लय्ताय् ल्वःगु थासय् लय्ताय् सःगु स्वभाव दुम्ह श्रद्धा चरित्र । मोहलय् भुलय् मजुसे दयेकूगु कर्म-बुद्धि चरित्र । धिसिलाःगु श्रद्धां दयेकूगु कर्म-श्रद्धा चरित्र । काम (भोग इच्छा) आदिया वितर्क पाखें दयेकूगु कर्म-वितर्क चरित्र । लोभ-द्वेष आदि ल्वाकज्यानाः दयेकूगु कर्म-मिश्रित (ल्वाकःबुकः जुयाच्वंगु) चरित्र दयेकेगु ज्या याइगुलिं मिश्रित चरित्रयाम्ह जुयाच्वनी ।

धातु स्वभाव कथं चरित्र

मूल रूपं बिद्यमान जुयाच्वंगु क्षय-व्ययया नियम दुने च्वनाः नं थःगु अस्तित्व-स्वभाव न्हंके मबिसें स्थिर हे जुयाच्वने फुगु क्षमता-धातु प्यंगू कथंया दुगु खँ न्ह्यःने वने हे धुंकल । मूल रूपं बिद्यमान जुयाच्वंगु धातु स्वभावं नं मनूया चरित्र-स्वभावय् प्रभाव लाकाच्वंगु दयाच्वनी । पृथ्वी धातु-जल धातु अप्वः दुम्ह मनू, पृथ्वी धातुया भयातुइगु स्वभाव व जल धातुया क्वन्त्यायेगु स्वभाव कथं मोह चरित्रम्ह जुइ । वायु धातु-अग्नि धातु अप्वः दुम्ह वायु धातुया चंचल स्वभाव व अग्नि धातुया कडा-उग स्वभाव कथं द्वेष चरित्रम्ह जुयाः कडा मिजास-उग स्वभाव दुम्ह जुयाच्वनी । फुकं धातु उत्ति ग्यनाः समान धातु जुयाच्वन धाःसा राग चरित्रम्ह जुइ । वायु-अग्नि धातुया कारणं द्वेष चरित्र ब्वलनाच्वंगु खःसां संस्कार (बानी-व्यबहार) या कारणं अथवा धातु दोष अप्वः जुयाच्वनेव राग चरित्र नं जुइफु । वायु धातु अप्वः जूगु कारणं चंचल स्वभाव जुयाः मोह चरित्रम्ह जुइ अथवा धातु दोषया कारणं नं मोह चरित्र जुइफु ।

सामान्य नियम कथं पृथ्वी धातु-जल धातु अप्वः जुइव मोह चरित्र, वायु धातु-अग्नि धातु अप्वः जुइव द्वेष चरित्र, फुकं धातु उत्ति ग्यनाच्वनेव राग चरित्र जुइ धयागु थुइके ज्यू । तर थ्व फुकं निश्चित रूपं हे स्वीकार याये ल्वःगु खँ मखसें सहायक रूपं जक

काये ल्वःगु खं खः । धातु नियमैया खँय् थथे हे खः धकाः धाये फयाच्चनी मखु । उकिं धातु प्रभाव कथं उत्पन्न जुयाच्चनीगु चरित्रयात् 'थथे जुयाच्चंगुलिं थथे जूगु खः' धकाः निरिच्छत रुपं धाये फयाच्चनी मखुगु खः । धातु स्वभावय् स्थिरता मदयाच्चनीगुलिं थथे जुयाच्चनीगु खः । थुकथं थुइके फयेव धातु स्वभाव कथंया चरित्रयात् नं थुइके फइ ।

क्रिया कथंया चरित्र

इर्यापथ (दनाच्चनेगु, वनाच्चनेगु, फ्यतुनाच्चनेगु, घनेगु अथवा ग्वतुलाच्चनेगु थुपिं प्यंगुलिं क्रियायात् छगू हे शब्द धायेबलय् इर्यापथ), कर्म (ज्या), नइगु, स्वइगु, पह व धर्म-प्रवृत्ति (बानी-व्यबहार-स्वभाव) पाखें नं गज्याःगु चरित्रम्ह खः धयागु थुइके ज्यू ।

इर्यापथ: राग चरित्रम्ह स्वाभाविक-सामान्य रुपं हे वये-वने याइगु इलय् नं छायेपीगु ज्याय् मन क्वसायेकीम्ह, भःभः धायेकेमाःम्ह जुयाच्चनी । पलाः छीबलय् ग्याग्यां पलाः तःम्ह थें पलाः छीम्ह, यइपुसे-ल्वःवनापुसे च्वक जुइम्ह । थुकथंया स्वभावम्ह मनूया पालिया दथु-ब्बं भूमि स्पर्श याइमखु । द्वेष चरित्रम्हसिगु पालिया न्ह्यःनेया ब्वं बँ (भूमि) क्वताये थें न्ह्यःनें थःपाखे सालाकायेगु याइ, लापरवाहि कथं व्यबहार यानाः पलाः न्ह्याकी । मोह चरित्रम्हं ल्हाः तुति यत्थें संकेगु याइ, ग्याःचिकु पहदुम्हं थें पलाः छी, पालिं बैयात् अनुपीडित (तंम्हं पलाःछी थें-धर्तीयात् क्वत्यले थें) यायेगु याइ ।

राग चरित्रम्ह च्वनीगु थासय् थी थी सामान ल्वःगु थासय् ल्वः कथं तयातइगुलिं छांटवंक मिलेजुयाः यइपुसे च्वनी । द्वेष चरित्रम्ह कडा स्वभावम्ह जुइगुलिं थथे-अथे धाये धाकुम्ह जुइ । मोह चरित्रम्ह च्वनीगु थासय् सामानत उखें-दुखें लानाच्चनाः आकुल-ब्याकुल स्वभाव ब्वयाच्चनी । फ्यतुइबलय् नं चरित्र

स्वभाव कथं राग चरित्रम् चट्ट मिलेजुइक, बिस्तारं थःगु म्हया फुक्क अंग घयेसुनाः ल्वःवनापुसेच्चंगु पह ब्वयाः च्वनी । घनेबलय्, दनाच्चनेबलय्, वनाच्चनेबलय् नं उकथं स्वभावम् जुइ । घनाच्चम्हसित थनीगु इलय् धाय्सातकि हे न्ह्यलं चायेकाः बुलुहं ग्याःपह ब्वयाः लिसः बी । द्वेष चरित्रम् लाःलाः थें लासा लानाः, चात्तु वानाः, ध्वार-ध्वार न्ह्यःसः वयेकाः घनी । थनीगु इलय् तंचाःगु पहः ब्वयाः कडा मिजासं लिसः बीगु याइ । मोह चरित्रम् बेढंगं उखेंथुखें म्हया ब्व लाकाः अप्वः यानाः ख्वालं चुयाः (क्वप्सां पुयाः) घनेगु याइ । थनीगु इलय् 'हँ-हँ' जक धयाच्चनी, ताउत लिपा जक दनीम्ह जुइ ।

ज्या : राग चरित्रम् छुं नं तःधंगु अथवा चिकिचाधंगु ज्या याइगु इलय् नुगः क्वसायेकाः बांलाक चट्टच्चंक ज्या याइ । द्वेष चरित्रम् घें, घें धा धां म्हाःगु पह ब्वयाः ज्या याइ । मोह चरित्रम् ज्या ला याइ, तर उसिचाःगु पह ब्वयाः याये ला मयाये ला धयाथें नुगलय् खँ ल्हाकाः ज्या याइ ।

नयेगु-त्वनेगु : राग चरित्रम् पुकातःगु, चिल्लो दुगु अथवा साःसाःगु नसा यःम्ह जुइ । नइबलय् ल्वःवनापुसें च्वंक बिस्तार बिस्तारं सवाः काकां नयेगु याइ । रस-सवाः दुगु नसा नये-त्वने खनेव लय्ताइम्ह जुइ । द्वेष चरित्रम् पाउँ-पालु यःम्ह जुइ, नइगु इलय् म्हुतुप्वाः छपातं जायेक तयाः पित्याः पह ब्वयाः ल्वाकाल्वाकां नइम्ह जुइ । मसाःगु-मयःगु नसा नये मालेव तंचायेगु स्वभाव दुम्ह जुइ । मोह चरित्रम् थज्याःगु माः, अज्याःगु माः, थज्याःगु यः, अज्याःगु मयः तिफ्याये थाकुम्ह जुइ । नइगु इलय् नुगलय् नाना खँ वायेकाः थःगु भुइ वाला-वाला सनाः विक्षिप्त चित्त ब्वयाच्चनी ।

न्यनेगु-स्वयेगु : चित्तयात सालाकाये फइगु, न्ह्याइपुगु बांलाःगु रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श, स्वभाव नाप संयोग जुइगु

इलय् राग चरित्रम्ह मनुखं अजूचाः थें गुब्जे मखंगु खं थें, त्वत्ते मास्ति मवःगु पह ब्वयाः ताउत तक प्यपुनाच्चवनेमु याइ । निगित निगित गुणय् नं प्यपुनाच्चवनेगु स्वभाव दयाच्चनीगुलिं दोष कमजोरीयात बेवास्ता याइम्ह जुयाच्चनी । गनं सुयातं नापलाइगु इलय् स्नेहपूर्वक खँ ल्हानाः बाये मास्ति मवयेक मवयेक हे बायावने माःगु भाव ब्वयाच्चनी । द्वेष चरित्रम्हं निगित निगित खँय् नं नुगः स्याकाः यक्व ई तक लुमंकाः थत थम्हं दुःख बियाच्चनी । छ्वाराःम्हुतु तंगुलु निगित निगित खँय् नं ल्वापु याइम्ह, यथार्थय् गुण खःसां गुण कथं मकाइम्ह, गनं सुयातं नापलानाः खँ ल्हाइगु इलय् तथं पह ब्वइम्ह, लचनाया व्यबहारं तापानाः याकनं वंसा ज्यू धयागु भाव ब्वयाच्चनी । मोह चरित्रम्हं बांलाःगु स्वभाव-रूप खनेव नक्कल याइ । निन्दाया खँ न्यनीगु इलय् थम्हं नं निन्दा-प्रशंसाया खँ न्यनीगु इलय् थम्हं नं प्रशंसा यानाः स्व-विवेकं ज्या याये मफुम्ह जुइ । यः भावयात च्वछायाः - मयः भावयात गिल्ला यायेगु स्वभाव दुम्ह जुयाच्चनी ।

धर्म-व्यवहारः राग चरित्रम्ह मनुया छलकपट यायेगु अभिमान, घमण्ड, बांमलाःगु इच्छा, तथंगु आशा, असन्तोष, कतःया नुगलय् चोट लाकेगु स्वभाव दयाच्चनी । द्वेष चरित्रम्ह तंगुलु, शत्रुभाव नुगलय् थाकातइम्ह, कतःया गुणयात हिस्यायेगु ज्या याइम्ह, दया-माया मदुम्ह, इर्ष्यालु, कप्टि पहदुम्ह, थम्हं धैथें यायेमाःम्ह जुयाच्चनी । मोह चरित्रम्ह बिचाः यायेगु ज्याय् अल्लि, शरीरं यायेगु ज्याय् अल्लि, चंचल-अस्थिर स्वभाव, शंका, पश्चाताप, नक्कल यायेगु बानी दुम्ह, थत यःगु खँ ल्हायेव बिचाः हे मयासे विश्वास यायेगु स्वभाव दुम्ह जुयाच्चनी ।

श्रद्धा चरित्रम्ह नुगः स्यायेगु स्वभाव मदुम्ह जुइगुलिं उपकारी स्वभावम्ह जुयाः दान-त्याग यायेगु ज्याय् नुगः क्वसायेकीम्ह जुइ । सत्पुरुषपिनिगु दर्शन याये खनेव, सद्धर्मया खँ न्यने दयेव प्रसन्न जुइम्ह, म्वाः मदुगु खँ मल्हाइम्ह, छलकपट

यायेगु ज्यां ताषाःम्ह धर्मया खँ न्यने यः तायेकीम्ह जुइ । बुद्धि चरित्रम्ह आज्ञाकारी, कल्याणमित्रपिनिगु संगत याइम्ह, भोजनय् मात्रा ज्ञां दुम्ह, स्मृति सम्प्रजन्य (जागृत चेतना=प्रज्ञा) दुम्ह, उन्नति-प्रगति जुइगु ज्याय् न्ह्यज्यां वनीम्ह, संवेग उत्पन्न यायेमाःथाय् संवेग उत्पन्न याइम्ह, संविग्न जुइमाःथाय् संविग्न जुयाः माःथाय् माःकथं ज्या यायेसाःम्ह जुइ । वितर्क चरित्रम्ह यक्व खँ ल्हायेमाःम्ह, पुचलय् च्वने खनेव न्ह्याइपु तायेकीम्ह, भिंगु थःत कल्याण जुइगु ज्या यायेगु पाखे नुगः क्वसायेके मसःम्ह, चंचल-अस्थिर चित्तम्ह, चान्हय् कल्पना यानाः न्हिनय् उकथंया ज्या याइम्ह, थी थी आलम्बनय् नुगः छ्वयाः तक्थनाच्वनीम्ह अस्थिर स्वभावम्ह जुयाच्वनी ।

च्वय् न्ह्यथनागु चरित्र म्हसीकेगु विधान आचार्य मत कथंया जक खः । उकिं थथे हे खः धायेगु पाय्छि मजुइफु । छायाधाःसा राग चरित्रम्हं ब्वयाच्वनीगु इय्यापथ आदि द्वेष चरित्रम्हं नं अप्रमाद जुयाः व्यवहार यात धाःसा याये मफुगु मखु । मोह चरित्रम्हं नक्कल यानाः राग चरित्र कथंया व्यवहार नं याः वनेफु । द्वेष चरित्र कथंया व्यवहार नं याः वनेफु । द्वेष चरित्रम्ह मनु अतिकं हे द्वेष भाव दुम्ह जुल धाःसा द्वेष-मोह चरित्र कथंया व्यवहार नं याः वनेफु । उकिं ध्वयात निश्चित रुपं थुकथं हे जुइ धकाः मकासे केवल सहायकया रुपं जक कायेगु याःसा बांलाइ । कतःथा चित्त स्वभावयात थःगु चित्तं खंके-थुइके फइगु क्षमता 'परचित्त विज्ञानयात तिफ्याये फुगु ज्ञान' दुम्हसिनं जक चरित्र सम्बन्धय् ध्व थथे हे खः धकाः निश्चित रुपं धाये फयाच्वनी ।

चरित्र कथंया स्वभाव सक्षिप्तः

अलोभ-द्वेष-मोह कमजोर जुयाः लोभ-अद्वेष-अमोह बलवान् जुयाच्वंम्ह लोभी, सुख-बिलासी, तर तंचायेगु स्वभाव मदुम्ह जुयाः प्रज्ञावानम्ह जुइ,

अलोभ-अद्वेष-मोह कमजोर जुयाः लोभ-द्वेष-अमोह बलवान्
जुयाच्च्वम्ह लोभी, तंगुलु तर प्रज्ञावानम्ह जुइ,

अलोभ-द्वेष-अमोह कमजोर जुयाः लोभ-अद्वेष-मोह बलवान्
जुयाच्च्वम्ह तंचायेगु स्वभाव मदुम्ह, तर लोभी, भतीचाजक
बुद्धिदुम्ह जुइ,

अलोभ-अद्वेष-अमोह कमजोर जुयाः लोभ-द्वेष-मोह बलवान्
जुयाच्च्वम्ह लोभी, तंगुलु नापं मुखम्ह नं जुइ,

लोभ-अद्वेष-अमोह कमजोर जुयाः अलोभ-द्वेष-मोह बलवान्
जुयाच्च्वम्ह क्लेश भतीचाजक दुम्ह तर तंगुलु, अल्पबुद्धि जक दुम्ह जुइ,

लोभ-द्वेष-अमोह कमजोर जुयाः अलोभ-अद्वेष-मोह बलवान्
जुयाच्च्वम्ह लोभ मदुम्ह, सुखं जीवन हनाच्च्वम्ह, तर अल्पबुद्धि जक
दुम्ह जुइ,

लोभ-अद्वेष-मोह कमजोर जुयाः अलोभ-द्वेष-अमोह बलवान्
जुयाच्च्वम्ह लोभ मदुम्ह, प्रज्ञावान् तर तंचायेगु स्वभाव दुम्ह जुइ,

लोभ-द्वेष-मोह कमजोर जुयाः अलोभ-अद्वेष-अमोह बलवान्
जुयाच्च्वम्ह लोभ मदुम्ह, तंचायेगु स्वभाव मदुम्ह नापं प्रज्ञावानम्ह
नं जुइ,

श्रद्धा-बुद्धि-वितर्क कमजोर जुयाः अश्रद्धा-अल्पबुद्धि-अवितर्क
बलवान् जुयाच्च्वम्ह कठोर व्यबहार याइम्ह, अल्प जक बुद्धिदुम्ह,
अचिन्तनशील (बिचाः यानास्वयेगु ज्या मयाइगु) स्वभाव दुम्ह जुइ,

श्रद्धा-बुद्धि-अवितर्क कमजोर जुयाः अश्रद्धा-अल्पबुद्धि-वितर्क
बलवान् जुयाच्च्वम्ह कठोर व्यबहार याइम्ह, अल्पजक बुद्धिदुम्ह तर
चिन्तनशील (बिचाः यानास्वयेगु) स्वभाव दुम्ह जुइ,

श्रद्धा-अल्पबुद्धि-वितर्क कमजोर जुयाः अश्रद्धा-बुद्धि-अवितर्क बलवान् जुयाच्च्वंम्ह कठोर व्यवहार याइम्ह, अचिन्तनशील स्वभाव दुम्ह तर प्रज्ञावानम्ह जुइ,

श्रद्धा-अल्पबुद्धि-अवितर्क कमजोर जुयाः अश्रद्धा-बुद्धि-वितर्क बलवान् जुयाच्च्वंम्ह कठोर व्यवहार याइम्ह तर प्रज्ञावान्, चिन्तनशील स्वभाव दुम्ह जुइ,

अश्रद्धा-बुद्धि-वितर्क कमजोर जुयाः श्रद्धा-अल्पबुद्धि-अवितर्क बलवान् जुयाच्च्वंम्ह स्नेहपूर्ण व्यवहार याइम्ह तर अल्प जक बुद्धिदुम्ह, अचिन्तनशील स्वभावम्ह जुइ,

अश्रद्धा-अल्पबुद्धि-वितर्क कमजोर जुयाः श्रद्धा-बुद्धि-अवितर्क बलवान् जुयाच्च्वंम्ह स्नेहपूर्वक व्यवहार याइम्ह, प्रज्ञावान् तर अचिन्तनशील स्वभाव दुम्ह जुइ,

अश्रद्धा-बुद्धि-अवितर्क कमजोर जुयाः श्रद्धा-अल्पबुद्धि-वितर्क बलवान् जुयाच्च्वंम्ह स्नेहपूर्वक व्यवहार याइम्ह, अल्प जक बुद्धिदुम्ह तर चिन्तनशील स्वभाव दुम्ह जुइ,

अश्रद्धा-अल्पबुद्धि-अवितर्क कमजोर जुयाः श्रद्धा-बुद्धि-वितर्क बलवान् जुयाच्च्वंम्ह स्नेहपूर्वक व्यवहार याइम्ह, प्रज्ञावान् नापं चिन्तनशील स्वभाव दुम्ह नं जुइ ।

चरित्रयात ल्वःगु विधि

मनूया चरित्र थी थी कथंया दयाच्च्वनीगु खँ च्वय् न्ह्यथने धुन । थःगु चरित्रयात ल्वःकथं भावना (ध्यान) याये मफयेकं ध्यान-भावना पाखें प्राप्त याये-फइगु आनृशंस (सुपरिणाम) अनुभव यायेखनी मखुगु जूगुलिं ध्यान अभ्यास याइम्ह कर्ता थःगु चरित्रयात ल्वःगु विधि थुइकाः छ्चले मालाच्च्वनीगु खः । थन आः गुज्वःगु चरित्रम्ह कर्ता गुगु कथंया भावना विधि छ्चलेगु ल्वइ थ्व सम्बन्धय् छलफल याये ।

राग चरित्रया नितिं भिगू अशुभ भावना व कायगतानुस्मृति, द्वेष चरित्रया नितिं प्यंगू ब्रह्मविहार व वर्ण कसिण । मोह चरित्र व वितर्क चरित्रया नितिं छगू जक आनापानास्मृति । श्रद्धा चरित्रया नितिं न्हापांगु खुगू (बुद्ध, धर्म, संघ, त्याग, शील, देवता) अनुस्मृति । बुद्धि चरित्रया नितिं मरणानुस्मृति, उपशमानुस्मृति, प्यंगू धातु व्यवस्थापन व आहारय् प्रतिकूल संज्ञा । मेगु ल्यं दनिगु प्यंगू आरुप्य फुकं चरित्रया नितिं नं ल्वःगु विधि खः ।

राग चरित्रमह 'रूप-शब्द-गन्ध-रस-स्पर्श-धर्म'य् प्यपुनाच्चनीगु स्वभावयाम्ह जुयाच्चनीगु जूगुलिं अनित्य स्वभावयात थुइकेगु कुतः याइमखुम्ह जुयाच्चनी । अशुभ भावनां अनित्य स्वभावयात ब्वयाच्चंगु दयाच्चनी । बांलाःगु रूप विभत्स-बिकृत जुयावंगु खनेवं राग स्वभावया अःखः स्वभाव उत्पन्न जुयाः अनित्य बोध याये फइगुलिं राग चरित्रया नितिं अशुभ भावना विधि अनुकूल जुयाच्चनीगु खः । थःगु शरीरया अवस्थायात क्वथीक स्वयाच्चने माःगु कायगतानुस्मृतिं नं अनित्य स्वभावयात हे ब्वयाच्चंगु दयाच्चनी । क्षण-क्षणं हे पानावनीगु, हिलावनीगु स्वभाव ज्वनाच्चंगु शरीरयात 'जिगु शरीर', 'जिगु आत्मा', 'बांलाःगु शरीर' धाये मल्वः धयागु चेतना ब्वलनावयेवं प्यपुना च्वनेगु (रागी) स्वभावं मुक्त जुइत अःपुइ ।

द्वेषया कडा-कुर स्वभाव जुयाच्चनीगुलिं दुःखायात थुइके फयाच्चनी मखु । मैत्री-करुणा-मुदिता-उपेक्षा ब्रह्मविहार मध्ये मैत्री मित्रभाव, करुणां कतःयात जुयाच्चंगु दुःख खनेव चित्तयात कम्पित यानाः ग्वाहालि यायेमास्ति वयेका बीगु भाव, मुदितां मेपिसं याःगु प्रगति-उन्नति खनेव लय्ताय् सःगु भाव, उपेक्षां ल्वापु मयासे, अभिमान मयासे तटस्थ च्वनेसःगु भाव ब्वलंका बीगुलिं द्वेषभावं उत्पन्न याइगु कडा-कुर स्वभावयात क्वत्यलेत थुपिं (ब्रह्मविहार) ल्वयाच्चनीगु खः । कसिण भावनां उसि चायेगु पह मदयेकाः बी ।

मोह चरित्र व वितर्क चरित्रं अस्थिर-चंचल स्वभाव
 ब्वयाच्चनी । सासः दुहांवंगु, सासः पिहांवंगु वाःचायेका च्वनेमाःगु
 विधि आनापानास्मृतिं चंचल पह मदयेकेत ग्वाहालि याइ । छगू हे
 आलम्बन (प्वाः फुलय् जूगु-दुहांवंगु)य् जक चित्तयात तयातयेगु
 कुतः यायेमाःगु आनापानास्मृतिं चित्तय् उत्पन्न जुइगु वितर्क
 (कल्पनां) चेतना (होश-स्मृति) गुकथं छखे लाका बी धयागु थुइके
 फयेका बीगुलिं चंचल पहया अवगुण खंके फयेका बी ।

श्रद्धां क्वमालि पह, नुगःया प्रसन्नता, विश्वास ब्वयाच्चनी ।
 प्रसन्नतां प्रसन्न याना बी । विश्वासं विश्वस्त जुइका बी । बुद्ध, धर्म,
 संघ, त्याग, शील, देवतापिनिगु गुण प्रसन्न चित्तं न्हियं लुमंकाच्चनेव
 थःके नं उकथंया गुण मध्ये छुं नं छुं दयेके फयेमाः धयागु
 वाःचायेकाः कुतः याइम्ह जुइवं स्वभावतः कुशल चित्तं कुशलयात हे
 उत्पन्न यानाः कुशल फल भोग यायेखंम्ह नं जुइका बी ।

बुद्धिया स्वभाव खः कुत्तुकुलाः स्वयेगु । उकिं बुद्धि
 चरित्रम्हसित ल्वःगु विधि मरणानुस्मृति, उपशमानुस्मृति, धातु
 व्यबस्थापन व आहारय् प्रतिकूल संज्ञा । बुद्धिमानम्ह मनुखं शान्ति
 गुकथं जुइ, छु याःसा शान्ति जुइ, अशान्ति छाया जुयाच्चंगु
 अशान्ति जुयाच्चंगुया कारण छु खः थुइकेगु कुतः याइ ।
 कुत्तुकुलाः वात्तुवालाः स्वयेव धातु स्वभावयात नं थुइके फुम्ह जुइ ।
 धातु स्वभाव हिला-हिला वनीगुली आहार पाखें लाक्कच्चंगु
 प्रभावयात नं थुइकेफुम्ह जुइ । अनुकूल-प्रतिकूल आहार थुइके
 मफयाच्चनेव, मात्रा ज्ञान मदयाच्चनेव आहार पाखें धातु प्रकोप
 जुयाः मरण समानगु दुःख उत्पन्न जुयाच्चंगु सीके-थुइके फुम्ह
 जुइव उपशम (पूर्ण रुपं शान्तगु अवस्था) या आव्हान याइम्ह
 जुयाः अनुकूल आचरण याये सःम्ह नं जुइ ।

संक्षिप्तं धायेबलय् बांलाः भावय् प्यपुनाच्चनेगु स्वभाव
 रागया बिरुद्ध अशुभ (बांलाः धायेमल्वःगु भाव) भावना, कठोर
 कडा स्वभाव द्वेष भावया बिरुद्ध कोमल-सहयोगी-मित्रभाव-

सहिष्णुतां जाया च्वनीगु ब्रह्मविहार, चंचल अस्थिर स्वभाव मोह-
वितर्कया बिरुद्ध स्थिर जुइमाःगु आनापानास्मृति, 'जि-जि-जिगु'
धकाः ज्वनाच्वनीगु अहंकार स्वभावया बिरुद्ध अनित्य भाव खः ।
पक्षं पक्षयात भं जक बलाकेगु याइ, बिपक्षं न्हंकाः बी । उकिं हे
चरित्रयात ल्वःकथंया विधि छ्चलाः स्येल्लाक कुतः याये फयेव
बिद्यमान अकुशल (कमजोरी) पाखें मुक्त जुयाः शान्त अवस्थाया
अनुभव यायेखनीगु खः ।

चरित्र स्वभावया बिपक्ष जुयाच्वंगु विधि अनुशरण यानाः
भावना यायेमाःगु खँ 'महाराहुलोवाद सुत्त'य् तथागत भगवान् बुद्धं
आयुष्मान् राहुलयात थुकथं उपदेश यानाबिज्याःगु उल्लेख
यानातःगु दु-

राहुल ! पृथ्वी समान (जुइका बीगु) भावनाया भावना
(ध्यान) या । पृथ्वी समान जुइका बीगु भावनाया भावना यायेव
राहुल ! छंगु चित्तयात यइपुसे च्वंगु ल्वःवं भाव दुगु स्पर्शं प्यख्येरं
ज्वनाः प्यपुनाच्वने फइमखु । गथे कि राहुल ! पृथ्वील्य् पवित्र
वस्तु नं वांछ्ववयेगु याइ, अपवित्र वस्तु नं वांछ्ववयेगु याइ । थुकथं
वांछ्ववत धकाः पृथ्वी दुःखी जुइमखु, खिन्न जुइमखु, घृणा याइमखु ।
थुकथं हे राहुल ! छं नं पृथ्वी समान (जुइका बीगु) भावनाया
भावना या । पृथ्वी समान जुइका बीगु भावनाया भावना यायेव
राहुल ! छंगु चित्तयात ल्वःवनापुसे च्वंगु स्पर्शं ज्वनाच्वने फइमखु ।

जल समान (जुइका बीगु) भावनाया भावना या ।

अग्नि समान (जुइका बीगु) भावनाया भावना या ।

वायु समान (जुइका बीगु) भावनाया भावना या ।

आकाश समान (जुइका बीगु) भावनाया भावना या ।

राहुल ! आकाश गथे गनं हे प्यपुनाच्वंगु मद्दु, उकथं हे
राहुल ! छं नं आकाश समान गनं हे प्यपुनेगु मयासे च्वने फयेकेत
आकाश समान (जुइका बीगु) भावनाया भावना या ।

राहुल ! मैत्री (फुकसितं मित्रभावं स्वयेगु) भावनाया भावना या । मैत्रीया भावना यायेव राहुल ! (गुगु चित्तय् दयाच्चनीगु) व्यापाद (कतःयात दुःख बी मास्तिवइगु भाव) खः उकिं मुक्त जुइफइ ।

राहुल ! करुणा (सकल प्राणीयात दयातयेगु भाव) भावनाया भावना या । करुणा भावनाया भावना यायेव राहुल ! विहिंसां (हिंसक स्वभाव-बदला कायेगु स्वभावं) मुक्त जुइफइ ।

राहुल ! मुदिता (कतःया प्रगति खनाः लयतायेसइगु भाव) भावनाया भावना या । मुदिता भावनाया भावना यायेव राहुल ! अरतिं (चित्तं ह्याइपु तायेकाच्चनीगु पहः) मुक्त जुइफइ ।

राहुल ! उपेक्षा (तटस्थ च्वनेसःगु पह) भावनाया भावना या । उपेक्षा भावनाया भावना यायेव राहुल ! प्रतिहिंसां (बदला कायेगु इच्छा-संकल्पं) मुक्त जुइफइ ।

राहुल ! अशुभ (सम्पूर्ण भोग वस्तुखय् प्यपुनेगु ज्या मयासे च्वनेगु स्वभाव) भावनाया भावना या । अशुभ भावनाया भावना यायेव राहुल ! रागं (यः तायेकाच्चनेगु स्नेह भावं) मुक्त जुइफइ ।

राहुल ! अनित्य (फुकं छन्हु न्हनावनीगु खः- फुना वनीगु खः धकाः थुइकाच्चनेगु) भावनाया भावना या । अनित्य भावनाया भावना यायेव राहुल ! अस्मिमानं (जि-जिं-जिगु भावया घमण्ड-अहंकार-अभिमानं) मुक्त जुइफइ ।

पूर्वकेमाञ्जु पूर्वधार

छुं नं ज्या पूर्वकेत ज्या याइम्ह (कर्ता) क्षमतावान् जुइमाः, ध्व निर्विवाद सत्य खः । ज्या याइम्ह क्षमतावान् जू सां वातावरण अनुकूल मजुयाच्चन, सहयोगीपिनिपाखें पंगः वयाच्चन, स्थिति प्रतिकूल जुयाच्चन धयागु खःसा न्ह्याक्व हे प्रयत्न याःसां कार्य सिद्ध याये फइमखु । उकिं पूर्वधार ताःलानाच्चंगु दु अथवा मद्दु धयागुया महत्व दयाच्चनीगु खः । ध्यान भावनाया उद्देश्यं

क्रियाशील जुइम्ह कर्ता ध्यान भावना याये न्ह्यः पूवकेमाःगु
 पूर्वाधार छु छु खः थुइके माः । गन्थय् उल्लेख याना तःकथं
 ध्यान भावना यायेगु इच्छां क्रियाशील जुइम्ह कर्ता 'आवास, कुल,
 लाभ, गण, कर्म, भ्रमण, थथिति, रोग, गन्थ, ऋद्धि' थुपिं भिगू
 अंगय् सचेत जुइमाः । थुपिं भिगूयात ध्यान भावनाया विघ्न
 धयातःगु दु । थ्व बाहेक कर्ता शील सम्बन्धि खँय् नं सचेत जुइ
 सयेकेमाः । शील फुकं कथंया ज्ञान-ध्यानया प्राथमिक आधार खः ।
 पूर्ण रुपं शील पालन यायेगु पाखे दक्ष मजूम्ह कर्ता न्ह्याक्व हे
 कुतः याःसां सम्यक् रुपं ज्ञान-ध्यान लाभ याये फइमखु । थये
 जूगुलिं ध्यान भावना यायेगु क्रियाय् उत्साहित जूम्ह कर्ता शीलया
 महत्वयात थुइकाः शील पालन यायेगु पाखे जागरुक सचेत
 जुइमाः ।

शील पालन याये गुलि महत्वपूर्ण जू धयागु थुइकेत तथागत
 बुद्धं भिक्षुपिन्त बियाबिज्याःगु उपदेश 'मज्झिम निकाय' या
 'आकञ्चय्य सुत्त'य् उल्लेख जुयाच्चंगु थन न्ह्यथने ल्वः तायेका-

भिक्षुपिं ! यदि सुं छम्ह भिक्षुं अ-रति (म्हाइपु तार्येकाच्चनीगु
 पह-मनया कमजोरी)यात जिं बुके फयेमा, अ-रतिं जितः बुके
 मफयेमा, उत्पन्नं जूगु अ-रतियात त्याकाः विहार याये फयेमा,
 थुकथं तायेकेगु याःसा वं (भिक्षुं) शीलयात बांलाक पालना याये
 फयेकेमाः ।

भिक्षुपिं ! यदि सुं छम्ह भिक्षुं थ्व हे जन्मय् सुखपूर्वक
 विहार याये खनेमा, चित्तनाप स्वानाच्चंगु प्यंगुलिं ध्यानबाट छुं नं
 बाधा-व्यबधानं पने मफयेक सुगमतापूर्वक लाभ याये फयेमा,
 थुकथं तायेकेगु याःसा वं शीलयात बांलाक पालना याये फयेकेमाः ।

भिक्षुपिं ! यदि सुं छम्ह भिक्षुं फुकक कथंया आसव (काम
 आसव, दिट्ठि आसव, भव आसव, अविद्या आसव) न्हंकाः चित्तया
 विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्तियात थ्व हे जन्मय् साक्षात्कार यानाः विहार

याये खनेमा, थुकथं तायेकेगु याःसा वं शीलयात बांलाक पालना याये फयेकेमाः ।

आयुष्मान् आनन्दं कपिलबस्तुया शाक्यपिन्त शीलया महत्व थुइकाबिज्याःगु 'मज्झिम निकाय'या 'सेख सुत्त'य् थुकथं उल्लेख जुयाच्चंगु दु-

महानाम ! आर्यश्रावक शीलं युक्त, इन्द्रियं संयमित, भोजनया मात्रा ज्ञां दुम्ह, जागरणय् तत्परम्ह जुइ ।

महानाम ! आर्यश्रावक गुकथं शीलं युक्त जुइ ? महानाम ! आर्यश्रावक प्रातिमोक्षं (भिक्षु नियमं) युक्त जुयाच्चनी, आचार-गोचर सम्पन्नम्ह जुयाः निगित जक दोष (गल्ती) यायेगुली तकं भय खंम्ह जुइ, शिक्षापद (शील सदाचारया नियम) यात ग्रहण यानाः अभ्यास यानाच्चनी । थुकथं महानाम ! आर्यश्रावक शील सम्पन्नम्ह जुइ ।

महानाम ! आर्यश्रावक गुबले थुकथं शील सम्पन्नम्ह जुइ, इन्द्रिय संवरं युक्तम्ह जुइ, भोजनया मात्रा ज्ञां दुम्ह जुइ, जागरणय् तत्परम्ह जुइ व (आर्यश्रावक) न्हयगू कथंया सद्धर्म (श्रद्धा, लज्जा, भय, बहुश्रुत, उद्योग, स्मृति, प्रज्ञा) युक्तम्ह जुयाः प्यंगुलिं चैतसिक ध्यान लाभ याये योग्यम्ह नं जुइ ।

थुलि महत्वं जायाच्चंगु शीलयात सतर्कतापूर्वक पालना यायेगुया अर्थ खः उद्देश्य प्राप्त यायेगु कुतलय् छपलाः न्ह्यने थ्यनेगु ।

'विशुद्धि मार्ग' नांया ग्रन्थय् उल्लेख जुयाच्चंगु कथं शील न्ययन्त्यागू कथंया दु । थुपिं मध्ये ध्यान अभ्यास यायेगु ज्याय् न्ह्यज्यां वनाच्चंम्ह व्यक्ति प्रव्रजित मखुसें गृहस्थी खःसा अष्टशील नापं संवर शील पालना यायेगु उचित जू । गृहस्थतयगु नितिं थुलि हे शील पालना यायेमाः धयागु छुं कथंया नं बन्देज तयातःगु मद्दु, थःगु क्षमता कथं यायेत स्वतन्त्र दु । प्रव्रजित भिक्षु खःसा भिक्षु शील, श्रामणेर खःसा श्रामणेर शीलनापं संवर

शीलयात नं पालना यायेगु बांलाः । संवर शील धायेबलय
(क) प्रातिमोक्ष संवर (ख) स्मृति संवर (ग) जाण (ज्ञान) संवर
(घ) क्षान्ति संवर (ङ) वीर्य संवरया संयुक्तगु अवस्था खः ।
गृहस्थतयगु नितिं प्रातिमोक्ष नियम सरोकारया विषय मखु,
प्रातिमोक्ष नियम उपसम्पन्न भिक्षुपिनि नितिं जक खः ।

स्मृति संवरः स्मृतिया अर्थ खः, जागरण अथवा वर्तमान
प्रति दयाच्चनीगु सचेतता । वर्तमानयात गथे खः अथे हे थुइका
चवनेगुया अर्थ खः स्मृति । संवरया अर्थ खः संयम अथवा शान्त
अवस्था । उकिं स्मृति संवरया अर्थ जू वइ 'चक्षु-स्रोत-घ्राण-जिह्वा-
काय-चित्त' षड्आयतनयात संयम यानाः छु अनुभव जुयाच्चंगु खः
उगुयात जक वाःचायेकाः छु कथंया नं प्रतिक्रिया मबिसें शान्तिया
आक्कान यानाच्चवनेगु । मिखां रुप खनाच्चवनागु खःसा रुप बांलाः
बांमलाः धयागु सवाः मकासे रुप खनाच्चवना धयागुयात जक
वाःचायेकाच्चवनेगु । थुकथं हे मेमेगु आयतनयात माध्यम यानाः
अनुभव जुयाच्चंगुयात नं उकथं उकथं हे वाःचायेकाच्चवनेगु स्मृति
संवर ।

ज्ञान संवरः ज्ञानया अर्थ खः खंके, थुइके फुगु क्षमता ।
थूमह खंकेफुमहसिनं हे गल्ली मजुइक ज्या यायेसइ । थन थुइके-
खंकेफुगु क्षमता धाःगु भव-चक्रय् चाःचाःहिला चवनेमाःगु तृष्णा
(काम तृष्णा, भव तृष्णा, विभव तृष्णा)या कारणं खः धयागुयात
खंके-थुइके सयाच्चवनेगुया अर्थ कथं खः । छगू जन्मं लिपा मेगु
जन्म कायेमाःगु अवस्थाय् ध्यंकाबीगु ज्या यानाच्चनीगु तृष्णाया
अवगुणयात खंकाः-थुइकाच्चवने सयेकेगु । धर्मचक्र प्रवर्तन
यानाबिज्यानाः न्हापांगु उपदेशय् हे तथागत बुद्धं दुःख उत्पन्न
जुइगुया कारण तृष्णा खः धयाबिज्याःगुयात संयमतपूर्वक ज्ञानं
थुइकाः गल्ली जुइके मबिसे चवने सयेकेगु । दुःख जुइगुया
कारणयात थुइके खंकेगु यानाः संयमित जुइगु ज्ञान संवर ।

क्षान्ति संवरः क्षान्तिया अर्थ खः सः यायेगु, सहिष्णुताया व्यबहार यायेगु । यसां - मयःसां स्वीकार याये हे माःगु, गथे कि ल्वय्, पित्याः, शोक थें ज्याःगु खँय् संयमित जुइ सयेकेगु । ऋतु हिलेव सदी-गर्मी अनुभव याये मालीगु, कीतयसं न्याइगु, कठोर वाक्य, आलोचना, दुर्व्यबहारनाप सामना याये मालीगु इलय् नं उत्तेजित मजुसे संयमित व्यबहार यायेगु क्षान्ति संवर ।

वीर्य संवरः वीर्यया अर्थ खः उद्योगी, पराक्रमी जुयाः स्येल्लाःगु कुतः यायेगु । चित्तय् उत्पन्न जुइगु नाना कथंया वितर्क, गथे कि 'काम भोगया सम्बन्धय् उत्पन्न जुइगु वितर्क, ब्वला सायेगु भावना, बिद्रोह याये मास्ति वयेका बीगु पह थुज्याःगु अकुशल वितर्क उत्पन्न जुइगु इलय् ध्वयात ता ईतक चित्तय् थाय् कयाच्चनेगु अवसर मबिसें संयमित पराक्रमि जुयाः त्याकेगु वीर्य संवर ।

शील पालन यायेमाःगु छाःय ?

- क) रुप-शब्द-गन्ध-रस-स्पर्श-धर्मय् आशक्त जुयाः प्यपुनाच्चनेगु ज्या त्वःताः उद्देश्य प्राप्त यायेगु ज्यायात व्यबस्थित याये फयेकेत,
- ख) जीविकाया निरतिं अनैतिक ज्या मयासे नैतिक आचरण यानाः जीविका न्ह्याके फयेकेत,
- ग) भौतिक उन्नती जक तक्यनाच्चनेगु ज्यायात त्वःताः आध्यामिक शान्ति नं प्राप्त याये फयेकेत,
- घ) पश्चाताप याये म्वायेक जीवन हने फयेकेत,
- ङ) सःस्यूपिं - विज्ञजनपिसं निन्दा याये फइगु ज्या मयासे च्वने फयेकेत,
- च) यःपिनाप बायेमालाः मयःपिनाप ह्वनाच्चने मालीगु बाध्यात्मक अवस्थाय् नं थःगु चित्त बिचलित मजुइक म्वाये फयेकेत,
- छ) थम्हं यानागु कर्म हे भिं अथवा मभिं जुइगु खः धइगु खँय् बिश्वस्त जुइ फयेकेत,

- ज) थम्हं ज्वनाच्चनागु उद्देश्य कथं आचरण यानाच्चना कि मच्चना धयागु थुइके फयेकेत,
 झ) याकःचा म्वायेमाःसां निर्भयी जुयाः म्वाय् फयेकेत,
 ञ) अध्यात्म व भौतिकयात समतोलनय् तयाः उद्देश्य प्राप्त यायेगु ज्या पूवकेत ।

आवासः थन आवासया अर्थ खः ध्यान-भावना अभ्यास यायेगु इलय् छ्चलेगु थाय् । ध्यान-भावना अभ्यास यायेगु इलय् छ्चलेगु (च्वनेगु) थाय् ध्यान अभ्यास यायेत ल्वःगु जुइमाः । छ् कथंया नं पंगः मदुगु शान्त वातावरण, अमनुष्यपिनिपाखें उत्पन्न जुइफुगु भयमदुगु, कल्याण मित्र (माःगु इलय् माःकथंया ग्वाहालि बीम्ह व्यक्ति)पिं दुगु थाय् जक ध्यान-भावना अभ्यास यायेत ल्वःगु थाय् जुइ । ध्यान-भावना अभ्यास यायेत अयोग्य थाय् धकाः 'विशुद्धि मार्ग' नांयागु ग्रन्थय् थुकथं न्ह्यथनातःगु दु-

क) महाविहारः तद्धंगु विहारय् यक्व भिक्षुपिं च्वनीगु जुयाः परस्परय् जुयाच्चनीगु मनमुटावया कारणं गुटबन्दी जुइफु, निगित-निगित खँय् नं म्वाःगु भमेला वयेफु, तत्काल यायेमाःगु ज्या, गथे कि थाय् थासय् मुनाच्चनिगु फोहर, लःया समस्या, अथे हे मेमेगु तत्काल हे समाधान यायेमालीगु समस्या दयाच्चनेफु । थुकथंया समस्या समाधान यायेगु ज्या याःसा भावना अभ्यास छ्खे लाः वनेफु-मयाःसा दुष्कृत्य आपत्ति (यायेमाःगु ज्या मयाःगुया दोष) लाये फइगु संभावना दइगुलिं महाविहार ध्यान अभ्यास यायेत मल्वःगु-बिघ्नकारक आवास खः ।

ख) न्हूगु विहारः निर्माणया ज्या जुयाच्चंगु विहारय् यक्वं ज्या दयाच्चनीगुलिं अयोग्य ।

ग) जिर्ण विहारः जिर्ण-पुलां जुयाः दुनी थें च्वंगु विहार मर्मत-संभार याये आवश्यक जुयाच्चनी । मर्मत-संभार मयायेगु

खःसा स्यनीगु-दुनीगु भय दइ, मर्मत-संभारया ज्या यायेगु याःसा ध्यान-भावना छखे लाः वनीगु जूगुलिं अयोग्य ।

घ) लँ (सडक) नापं लाःगु विहारः थुकथंया विहारय् ई-ब्यः मदयेक आगन्तुक वये फइगु संभावना दयाचवनी । आगन्तुकत वइगु इलय् माःगु व्यवस्था यायेगु ज्याय् तक्यने माली । उकथंया ज्या न्हियान्हिथं यायेमालेव ध्यान अभ्यास त्वःफिउ वनेफु, उकिं अयोग्य ।

ङ) हिति, बुंगाः तुथि नापसं च्वंगु विहारः थज्याःगु थासय् मनूत ई-ब्यः मदयेक वयाचवनीगु संभावना दु । मनूत लः काःवइगु इलय् वा म्वःलूहू वइगु इलय् थवंथवय् ख्याःयानाः काम (यौन) सम्बन्धि खँ नं ल्हायेफइगु संभावना दयाचवनी । उकथंया ज्या स्वये-न्यने मालेवं चित्तयात एकाग्र याये फइमखु, उकिं अयोग्य ।

च) तरकारी बालि यानातःगु थाय् नं ध्यान अभ्यास यायेत योग्य मजू । तरकारी बालि हेरविचार याःवइपिं मनूत थवंथवय् काम उत्पन्न जुइगु खँ ल्हानाः ख्याः यानाचवनीगु संभावना दयाचवनी, उकिं अयोग्य ।

छ) स्वाँ पिनातःगु थाय् ध्यान अभ्यास यायेत अयोग्य ।

ज) फलफुल पिनातःगु थाय् नं अयोग्य ।

झ) देवस्थान अथवा देवस्थान नापसं च्वंगु थाय् नं अयोग्य ।

ञ) शहर दुने लाःगु विहारः शहर दुने जनसमूह यक्व दइगुलिं प्रिय-अप्रिय आलम्बन स्वये मालाचवनी । प्रिय-अप्रिय भावं चित्तय् थाय् कायेव एकाग्र जुइ फइमखु, उकिं अयोग्य ।

ट) सिँ, स्याउला, घाँय् काः वइगु थाय् नं अयोग्य ।

ठ) बालि यानातःगु बुँया नापसं च्वंगु विहार नं मजू ।

ड) अमैत्रीपूर्ण व्यवहार याइपिं दुगु आवासः गुगु थासय् मैत्रीपूर्ण व्यवहारया अभाव जुइ अन द्वेषभाव उत्पन्न जुइ, द्वेषभाव उत्पन्न जुइ फइगु वातावरणय् चित्त एकाग्र जुइमखु, उकिं अयोग्य ।

ढ) कालाकुलु हासः दइगु थायः बस स्टेशन न् नापसं लाःगु अथवा यक्व मनूत मुनीगु थाय् कालाकुलु हासलं प्वनी मखु । कालाकुल हासलं यानाः एकाग्रता नं भंग जुइफइगु संभावना दयाच्चनी, उकिं अयोग्य ।

ण) दुर्गम थासय् च्वंगु विहारः तसकं दुर्गम थासय् च्वंपिं मनूत नये-त्वनेया समस्यां ग्रष्ट जुयाः धर्मपाखे नुगः क्वच्छुके मफुपिं अश्रद्धावान् जुयाच्चनेफु । अश्रद्धावान्पिनिपाखें बाधा वयेफइगु संभावना यक्व दयाच्चनी, उकिं अयोग्य ।

त) सिमानाय् लाःगु विहारः राज्य (देय्)या सिमानाय् लाःगु विहारय् च्वनीम्ह भिक्षु (वा ध्यान अभ्यास यानाच्च्वम्ह) यात गुप्तचरया आशंका यानाः राज्यपाखें भय वयेफइगु संभावना दयाच्चनी, उकिं अयोग्य ।

थ) अमनुष्यपिनिपाखें उपद्रव जुइफइगु थायः अमनुष्य (पशु-वा यक्ष, प्रेत, दुष्ट देवतापिं) पाखें भय उत्पन्न जुयाच्चनीगु थासय् न्ह्याबलें ग्याये मालाच्चनीगुलिं चित्त एकाग्र जुइमखु, उकिं अयोग्य ।

द) कल्याणमित्र मदुगु थायः कल्याणमित्र धकाः उज्वःम्ह व्यक्तियात धाइ, गुम्हसिनं कल्याण जुइगु लं पाखे वनेफयेकेत प्रेरणा बी, ग्वाहालि याइ । गुकथंया कल्याण धैरु न्ह्यसःया लिसलय् थये धायेफु कि धःगु उद्देश्य प्राप्त याये फयेवं जुइगु कल्याण । उद्देश्य प्राप्त याये फयेका बीत तिबः बियाः ग्वाहालि याइम्ह कल्याण मित्र प्रिय (यइपुसेच्च्वंगु) भावं युक्तम्ह, गौरव तयेबःम्ह=वक्ता, सः यायेफुम्ह जुयाः सहनशील व्यवहार याइम्ह, सम्बन्धित विषयनाप स्वानाच्च्वंगु गम्भीर-दुर्गयंगु खँ कनाः थुइका बीम्ह, मभिंगु-अहित जुइफइगु ज्यां तापाका बीगु क्षमता गुणं सम्पन्नम्ह जुयाच्चनी । थुकथंया गुणं सम्पन्नम्ह, आपद-विपद जुइगु इलय् ग्वाहालि याइम्ह कल्याणमित्र मदुगु थाय् नं ध्यान अभ्यास यायेत योग्य मजू ।

शुपिं भिंच्यागू कथंया दोष=अवगुण मदुगु थाय् ध्यान अभ्यास यायेगु कुतः याइम्ह व्यक्तिं छ्चले योग्य जू ।

कुलः थन कुलया अर्थ पारिवारिक जीवन हनाच्चपिं गृहस्थतयगु कुल खः । ध्यान अभ्यास यायेगु कुतः यानाच्चम्ह व्यक्ति (प्रव्रजित-गृहस्थ न्ह्याम्ह हे जूसां) ध्यान अभ्यास यानाच्चनीगु इलय् गृहस्थतयगु छ्छैय् वनेगु ज्यां तापायेमाः । गृहस्थतयगु छ्छैय् छ्छैय् वनेव सुखय् थम्ह नं सुख तायेकाः दुःखय् थम्ह नं दुःख अनुभव याये मालाच्चनी । गृहस्थतयसं काम सुख अनुभव यानाच्चंगु खनेव चित्तय् अकुशल (इर्था) उत्पन्न जुयावयेफु, दुःखया अनुभव यानाच्चंगु खनेवं चिन्ता ब्वलनाः थःगु उद्देश्य छ्छेलाः वनेफु । थःगु उद्देश्ययात बेवास्ता यानाः स्येल्लाःगु कुतः मयाःम्हसित अतीत कालय् देवतापिसं तकं न्वाःगु दु ।

थन अतीतकालया निगू घटना न्ह्यब्वये-

छ्छगू इलय् आयुष्मान् आनन्द कोशलया छ्छगु वनय् विहार यानाच्चनाबिज्याःगु खः । उगु इलय् यक्वं गृहस्थपिं आयुष्मान् आनन्दयात नापलाः वयाच्चनीगु जुयाच्चन । उकथंया दिनचर्याय् आयुष्मान् आनन्द तक्थनाच्चंगु खनाः उगु हे वनय् बास यानाच्चम्ह छ्छम्ह देवतां आयुष्मान् आनन्दया भिं जुइमा धयागु बिचाः यानाः छ्छन्हु वसपोलयाथाय् वनाः धुगु मथा न्यंकल-

निर्वाणया आकांक्षा ज्वनाः

सुनसान जंगलय् च्वंच्चम्ह

ए गौतमया श्रावक !

ध्यान या - प्रमादी जुइमते ।

थुकथंया चहल पहल पाखें

छ्त छु हे लाभ जुइ ।

(संयुक्त निकाय : ९:५)

छ्छगू इलय् आयुष्मान् नागदत्त कोशलया छ्छगु वनय् विहार यानाच्चनाबिज्याःगु खः । उगु इलय् आयुष्मान् नागदत्त सुथ न्हापां

गामय् वनीगु लिबाक्क जक लिहां वइगु जुयाच्चन । वसपोलया
उज्वःगु व्यबहार खनाः वनय् च्वम्ह छम्ह देवतां वसपोलयात
सचेत यायेत थुगु माथा न्यंकाबिज्यात ।

ए नागदत्त ! सुथ न्हापां गामय् वनीम्ह छ
लिबाक्क लिहांवःगु खना,
गृहस्थपिं नाप हेलमेल यानाः
इमिगु सुख-दुःखय् तक्यनाच्चन ।
प्रगल्भी-ढोंगीम्ह नागदत्तयात
ख्यायेगु कुतः जिं यानाच्चना
कुलय् तक्यनाच्चनेव
मृत्युया अधिनय् लाइगु थुयाः । (सं. नि. नागदत्त सुत्त)

लाभः लाभया अर्थ खः थःके मदुनिगु दइगु अथवा दयेकेगु ।
ध्यान अभ्यासया कुतः यानाच्च्वम्ह कर्ता थःके दयेकेगु कुतः
यानाच्च्वंगु धयागु आध्यात्मिक क्षमता खः । थुकथं कुतः
यानाच्च्वम्ह कर्ता भौतिक बस्तुया लाभ पाखे उत्सुक मजुइगु
बांलाः । भौतिक बस्तु व आध्यात्मिक क्षमता नितां छगू हे इलय्
लाभ याये फइमखु । आध्यात्मिक क्षमता दयेके गुलि थाकु
भौतिक बस्तुया लाभ याये तुलनात्मक रुपं स्वयेगु खःसा उलि हे
अःपु । थाकुगु पाखें बिकर्षित जुयाः अःपुगु पाखे आकर्षित
जुइफइगु संभावना यक्व दइ । ध्यान अभ्यास यानाच्च्वम्ह व्यक्तिं
भौतिक बस्तु लाभ याये पाखे आकर्षित जुयाः थःगु उद्देश्ययात
त्वःतेगु धयागु ग्यानाः बिस्युं वनेगु थें खः ।

'सुसंयमि जुयाः आत्मदमन याःम्ह व्यक्ति स्वयं निर्वाणय्
थ्यंकः वनेफु, सल-किसि-रथया माध्यमं निर्वाणय् थ्यंकः वने
फइमखु' ।
(धम्मपद नागवर्ग)

'लाभ प्राप्त जुइगु मार्ग मेगु हे, निर्वाण जुइगु मार्ग मेगु हे ।
भिक्षुपिसं (वा ध्यान अभ्यास याइम्हं) बुद्धशासन (तथागत बुद्ध

यानाबिज्याःगु उपदेश)यात थुइकाः सत्कार दयेकेगु इच्छा मयासे
एकान्तवास यायेगु चर्या वृद्धि याना यंकेमाः ।'

(धम्मपद : बालवर्ग)

ध्यानया भिगू बिघ्न मध्ये भौतिक लाभ सत्कारय आकर्षित
जुइगु नं छगू कथंया बिघ्न जूगुलिं कर्ता थःगु चित्तय उत्पन्न
जुइगु लाभ-सत्कारया इच्छायात दमन यायेगु ज्याय् सफल जुइगु
उद्देश्य प्राप्त यायेगु पाखे छगू त्वाथः च्वय् ध्यनेगु खः, उद्योगी-
पराक्रमि जूगुया छुमां (संकेत) नं खः ।

गणः गणया अर्थ खः समूह अथवा संसर्ग । अभावित चित्तं
न्त्याबलें समूहय् च्वनाः संसर्ग यायेगु कामना यानाच्चनी, गुब्ले
तक संसर्ग पाखें दुःख उत्पन्न जुयाच्चनीगु खः धयागुयात थुइके
फइमखु । संसर्ग यायेगु ज्याय् लय्ताइम्ह व्यक्तिं प्रियपात्रयात
मखनेव अथवा अप्रियनाप च्वनेत बाध्य जुइमालेव मानसिक दुःख
वेदनायार्त अनुभव याइ । 'धम्मपद'या प्रियवर्गय् थथे उल्लेख
यानातःगु दु - 'प्रियपिनाप नं अप्रियपिनाप नं संवास (संसर्ग)
यायेमते, प्रियपिं मखनेव दुःख जुइ, अप्रियपिं खनेव नं दुःख जुइ ।'

समूहय् च्वनाः संसर्ग यानाच्चम्ह व्यक्तियात समूह दुनेयापिं
पाखें हे दुःख भाव उत्पन्न जुइकाच्चने मालाच्चनी । शिष्यगणपिं
नाप अथवा मित्रगणपिं नाप न्त्याबलें न्त्याबलें सहवास यायेगु
इच्छा यानाच्चनीम्हसित शिष्य अथवा मित्रपिं पाखें हे दुःख भय
उत्पन्न जुयाच्चनी । नं पिहांवःगु मलं नयात हे नष्ट याइ थें
शिष्यगण वा मित्रगणपिं नाप सहवास यानाः न्त्याइपु तायेका
च्चनीम्ह व्यक्तियात थःगु कर्म हे थत मभिका च्वने मालाच्चनी ।

समूहय् दुने च्वनाः नं संसर्ग मयासे च्वने सःम्ह व्यक्तियात
समूह पाखें भय उत्पन्न जुइमखु । समूह-संसर्ग-गण-संघ थ्व फुक्या
नकारात्मक भाव खः प्यपुनेगु स्वभाव । गुम्ह व्यक्तियाके
प्यपुनाच्चनेगु स्वभाव मदये धुंकूगु जुइ, उम्ह व्यक्तियात छुं कथंया

आशक्तिं (आशाकृति पहलं) नं सालाकाये फइमखु । ध्यान अभ्यास याइमह कर्ता आशक्तिं मुक्त जुइगु कुतः यानाच्चवनीमह जुइगुलिं संसर्ग यायेगु इच्छापाखें तापाक्क च्वने फयेकेमाः । संसर्ग तापाक्क च्वनेगु गुकथं ध्व खँ थुइकेत 'संयुक्त निकाय' दुनेया छगू घटना न्ह्यब्वये-

छगू इलय् भगवान् राजगृहया वेलुबन कलन्दक निवापय विहार यानाच्चवनाबिज्याःगु खः । उगु इलय् 'स्थविर' नांयाम्ह छमह भिक्षु थः याकःचा च्वनीगु, याकःचा च्वनेगुयात प्रशंसा नं यानाबिज्याइगु । याकःचा गामय् भिक्षाटन बिज्याइगु, चक्रमण नं याकःचा हे यानाच्चवनीगु ।

वसपोलयागु उकथंया स्वभाव खनाच्चपिं छुं भिक्षुपिं भगवान् गन च्वच्चवनाबिज्याःगु खः अन वनाः अभिवादन-वन्दना यानाः धयाबिज्यात- भन्ते ! स्थविर नांयाम्ह छमह भिक्षु याकःचा जक च्वनाबिज्याइगु, याकःचा हे भिक्षाटन बिज्याइगु, चक्रमण नं याकःचा हे यानाबिज्याइगु ।

भिक्षुपिनि पाखें खँ न्यनाबिज्याये धुंकाः भगवानं सुं छमह भिक्षुयात आज्ञा यानाबिज्यात - 'भिक्षु ! छ हूँ, वनाः स्थविर नांयाम्ह भिक्षुयात थये धा- भगवानं आयुष्मान् यात सःता बिज्याःगु दु' ।

स्थविर नांयाम्ह भिक्षु थःत भगवानं सःता बिज्याःगु न्यनाः गन भगवान् च्वच्चवनाबिज्याःगु खः अन वनाः अभिवादन-वन्दना यानाः छखे फ्यतुनाबिज्यात । फ्यतुनाबिज्याःमह आयुष्मान् स्थविरयात भगवानं न्यनाबिज्यात- 'स्थविर ! छु ध्व सत्य खः ला, छ याकःचा च्वनीगु याकःचा च्वनेगुयात छ प्रशंसा नं याइगु ?'

खः भन्ते ! जि याकःचा च्वनेगु याना, अले याकःचा च्वनेगुयात जि प्रशंसा नं याना ।

स्थविर ! छ याकःचा गुकथं च्वनेगु, अले छ याकःचा च्वनेगुयात गुकथं प्रशंसा याना ?

भन्ते ! जि याकःचा गामय् भिक्षाटनया नितिं वनेगु याकःचा हे चंक्रमण यायेगु । भन्ते ! जि थुकथं याकःचा च्वनेगु याना, थुकथं याकःचा च्वनेगुयात जिं प्रशंसा नं याना ।

स्थविर ! उकथं जक यायेगुयात जिं याकःचा च्वनेगु मधया । यथार्थं रुपं याकःचा च्वनेगु धयागु गुकथं खः, ध्व न्यं, जिं धाय्, छं बांलाक न्यं - स्थविर ! गुगु वने धुकल व प्रहीण (नाश) जुइ धुकल, गुगु आः (वर्तमानय्) थथे वःगु हे म्दुनि उगुयात कयाः चिन्ता यायेमते । आः थुगु इलय् उत्पन्न जुयाच्वंगु गुगु छन्द-राग (इच्छा-आशक्ति) दु उकथंया अकुशल (कमजोरी) यात त्याकेगु कुतः या । स्थविर ! सत्य अर्थय् (यथार्थय्) याकःचा च्वनेगु थुकथं खः ।

(संयुक्त निकाय : २०.१०)

कर्मः कर्म=ज्या स्वंगु कथं अथवा स्वंगू द्वार=माध्यम पाखें जुइगु यानाच्वनी- काय=शरीर, वचन=म्हुतु व चित्त=मन । थन कर्म धायेबलय् चित्तं यानाच्वनीगु ज्याया सम्बन्धय् मखसें शरीर व वचन पाखें यानाच्वनीगु ज्या नाप स्वानाच्वंगु जक खः थुकथं थुइके ज्यू । चित्तयात निग्रह यायेगु ध्यान अभ्यासिया आज्जु हे जुल, उकिं कर्मयात कयाः थन जुइगु छलफल शरीर व वचन पाखें याइगु ज्यालिसे जक सम्बन्धि खः ।

छगू धापू दु - 'बहुकार्यं सर्वनास्ति' तःगुकथंया ज्याय् ल्हाः तयेव फुकं स्यनी । ध्यान अभ्यास यायेगु कुतः यानाच्वंम्ह कर्ता चित्तय् उत्पन्न जुइगु नाना वितर्क (कल्पना) पाखें आकर्षित मजुसें थःगु उद्देश्ययात छखे लाका बी फइगु ज्यायात 'त्वचं मुक्त जुयाः निरोगी जुइ यःम्हं थःगु चित्तं यः भाःपियाच्वंगु मनिंगु नसा-त्वंसायात त्याग यानाच्वनी थें ब्वत्यला छ्वयेफयेकेमाः । थुकथं मयासे चित्तय् उत्पन्न जूगु विर्तकय् मोहित जुयाः थी थी ज्या, गथे कि कतःयात उपकार याःवनेगु ज्या, निर्माण-संभारया ज्या, प्रवचन उपदेश ब्युवनेगु ज्या, छलफलय् ब्वति काःवनेगु ज्या याः वनेव प्राप्त जुइत्यंगु अथवा प्राप्त जुइ धुकूगु निमित्त (ध्यानया

प्रारम्भिक अवस्था) तर्क त्वःफिउ वनेफु । धये जुइव 'नये
 त्ययेकाः ज्वर वः थें अथवा न्त्यच्याये धुंगु जाभु फातापू थें' जुइ ।
 छगू इलय् छगू हे जक कर्म याइम्हसिनं ग्यसुलाक्क कुतः
 यायेफइगु जूगुलिं ध्यान अभ्यास नाप स्वापु दुगु-दयाच्चंगु कर्म
 (चित्त निग्रह यायेगु कुतः) छगूयात जक वः बियाः स्येल्लाक
 कुतः यायेगु कर्म पाखें उत्पन्न जुइफइगु बाघायात त्याकेगु खः ।

यात्राः छयासं मेथाय् वनेगु ज्या दुगु जुयाच्चनेव वनेमाःगु
 थासय् मध्यंतले-ध्यंके मफुतले चित्त आकुल ब्याकुल जुयाः एकाग
 जुइफइमखु । चित्तय् छुं छगू निमित्तं थाय् कायेधुंकेव पूमवंतले
 अथवा पूवनी मखुत धयागु खँय् विश्वस्त जुइमफुतले आकुल
 ब्याकुल जुयांतुंच्वनीगु जूगुलिं 'यात्रा'यात नं छगू कथंया पंगः
 धयातःगु खः ।

ल्वयुः ध्यान अभ्यास यायेगु कुतः यानाच्चंम्ह कर्ता तसकं
 सत्तीपिं थःधिति (आचार्य-उपाध्याय-मां अबु-यःम्ह पासा)पिं म्हं
 मफयाच्चंगु समाचार न्यनेव प्रिय व्यक्तियात जुयाच्चंगु ल्वयूयात
 कयाः चित्तय् वितर्क उत्पन्न याये फइगुलिं उकथंया अवस्थायत
 पंगः धयातःगु खः । कर्ता थः स्वयं हे म्हं मफयाच्चंगु खःसा
 म्हंमफुगु धयागु हे पंगः जुइगुलिं धाये हे म्वाःल ।

गन्थः सफू अध्ययन यायेगुया अर्थ खः सिद्धान्त (परियत्ति)
 यात थुइके-सिइकेगु कुतः यानाच्चंगु । सैद्धान्तिक ज्ञान दयेकेगु
 कुतः यानाच्चंम्ह व्यक्तिया चित्तय् थी थी खँ उत्पन्न-निरोध
 जुयांतुंच्वनी, सयेके-थुइकेगु जिज्ञाशा दयाच्चनी । थी थी खँ
 उत्पन्न-निरोध जुयाच्चनेव चित्त एकाग जुइ फइमखु । एकाग्रताया
 अवस्थाय् ध्यंकेगु ज्याय् पंगः धनाबीगु जूगुलिं सैद्धान्तिक ज्ञान
 दयेकेगु कुतः यानाच्चंम्ह व्यक्तिं व्याबहारिक अनुभव यायेगु कुतः
 स्येल्लाके फइमखु, कुतः याःसां तुलना यानास्वयेगु यइ ।
 समाधिया अवस्थाय् ध्यंकेत तुलना यानास्वयेगु अथवा मेगु छुं कथं
 चित्तया एकाग्रता भंग जुइगु ज्या याये मज्यू । व्याबहारिक

अनुभव याके बीगु ध्यानं पंगःयात स्वीकार याइमखु । सिद्धान्त व व्यबहार निगुलिसं छगू हे इलय् निपुण जुइफइमखु । उकिं गन्थया अध्ययन यायेगु ज्या क्वचायेके धुनेव अथवा प्रारम्भिक सैद्धान्तिक ज्ञान दयेके धुनेव जक ध्यान अभ्यासया कुतः यायेमाःगु खः । थत उत्पन्न जूगु शंका निवारण यायेत आचार्यपिंके न्यनास्वयेगु ज्या बाधा बी मखु, र्वाहालि हे याइ ।

ऋद्धिः ऋद्धिया अर्थ खः विशेष कथंया क्षमता, गुगु सर्वसाधारण फुकसिकें दइगु जुयाच्चनी मखु । ऋद्धियात नं भेद यानाः पृथक्जन ऋद्धि व आर्य ऋद्धि कथं धयातःगु दु । थन ध्यानया बाधा कथं कयातःगु ऋद्धि पृथक्जनं प्राप्त यायेफुगु ऋद्धि खः । पृथक्जनया-अर्थ खः आर्य मार्ग ज्ञान (यथार्थ ज्ञान)या लँपुइ मलानिम्ह, भिंगु-मभिंगु निताजि कथंया ज्या नं याये फइगु संभावना दयाच्चम्ह । थुकथंया स्वभाव दुम्ह मनुखं नं ऋद्धि प्राप्त यायेफु । पृथक्जनं प्राप्त याइगु ऋद्धि आर्यपिसं प्राप्त याइगु ऋद्धिया न्ह्यःने तःसकं कमजोर जुयाच्चनी । उकिं पृथक्जनं प्राप्त याइगु ऋद्धि 'थस्सःपाया जक छने फुम्ह मचा व वामा थें कमजोर जुइ, तःसकं थाकुजक जक रक्षा यानातये फयाच्चनी, धयातःगु खः । भतीचा जक चित्तया स्वभाव बांमलायेवं हे नष्ट जुइगु याइ । थुकथंया ऋद्धि विपश्यना ध्यान-भावनाया नितिं पंगः जुयाच्चनी । चित्तयात एकाग्र जक जुइका बीगु भावनाया नितिं पंगः जुयाच्चनी मखु । चित्तयात एकाग्र जक जुइका बीगु ध्यान-भावना पाखें निर्वाण प्राप्त जुइमखु, विपश्यना ध्यान-भावना पाखें जक निर्वाण प्राप्त यायेफइ । विपश्यना ध्यान-भावनाया अवस्थाय् थ्यनेफुम्ह फुक्क कथंया तृष्णायात हां निसें लिनाछ्वये नं फुम्ह जुइ । साधारण रूपं चित्तयात एकाग्र जक यायेफुम्हसिनं प्रज्ञा उत्पन्न याये मफयाच्चनेव अनुशय क्लेश (काम-राग, मानं, दृष्टि, विचिकिच्छा=शंका, प्रतिघ=अव्यवस्थित अवस्था, अविद्या, भव-राग=हानं हानं जन्म कायेगु इच्छा), अवभासं (यथार्थ रूप्य् ज्ञां मदुनिगु खःसां ज्ञा दये धुकूगु थें तायाच्चनीगु स्वभावं), पनाच्चनेगु

याइगु जूगुलिं ऋद्धियात भावनाया पंगः धयातःगु खः । ध्यान - भावना यायेगुया उद्देश्य ऋद्धि प्राप्त यायेगु मजुइमाःगु खःसां अवभास थें ज्याःगु चमत्कारिक अवस्था-क्षमता दयेव न्ह्यज्यां मवसे गन खः अन हे थानाचवनीगु स्वभाव उत्पन्न जुइफइगुलिं ऋद्धियात भावनाया बाधा धयातःगु खः । 'धम्मपद'या भिक्खुवरगय् भगवान् बुद्धं ध्यान व प्रज्ञा निताजियातं महत्व बियाबिज्याना आज्ञां जुयाबिज्याःगु दु- 'प्रज्ञा मदुह्म व्यक्तिं ध्यान प्राप्त याये फइमखु, ध्यान मदुह्म प्रज्ञावान् जुइमखु, ध्यान व प्रज्ञा नितां दुह्मं जक निर्वाण प्राप्त यायेफइ ।'

चित्तयात व्यबस्थित यायेगु गुकथं ?

चव्य न्ह्यथने धुंगु पूर्वाधार सम्बन्धय् बिचाः यानाः उचित कथंया पूर्वाधार ताःलाके धुनेव बिचाः यायेमाःगु खँ जुइ चित्तयात व्यबस्थित यायेगु गुकथं ? अव्यबस्थित-अराजक कथं यत्थें जुयाचवनीगु चित्तयात व्यबस्थित याये मफयेकं ज्ञानय अंग (स्मृति, धर्म विचय=धर्म सम्बन्धय् दुग्यंक वालास्वयेगु खोजी चेतना, वीर्य=उत्साहपूर्वक यायेगु कुतः, प्रीति=लसता, प्रश्रब्धि=शान्त अवस्था, समाधि=एकाग्रता, उपेक्षा तटस्थता) उत्पन्न जुइ मफइगु जूगुलिं चित्तया अव्यबस्थित-अराजक स्वभावयात व्यबस्थित याये फयेके मालाचवनीगु खः । चित्तयात नियन्त्रण-निग्रह यायेगु उद्देश्य ज्वनाः ध्यान-भावनाया अभ्यास यानाचव्हंम व्यक्तिं चित्तयात व्यबस्थित यायेत ल्बःगु तरिका छु खः थुइके फयेमाः- गुकथं भावना याःसा चित्तयात व्यबस्थित यायेफइ थुइके फयेमाः । तथागत बुद्धं चित्तयात गुकथं व्यबस्थित यायेगु धयागु सम्बन्धय् भिक्षुपितं निर्देशन बियाबिज्याःगु खँ मज्झिम निकायया 'वितक्क सण्ठान सुत्त'य् थुकथं उल्लेख जुयाचवंगु दु ।

भिक्षुपिं ! चित्तयात व्यबस्थित (अनुशीलन) यायेगु ज्याय् लग्न (व्यस्त) जुयाचव्हंम भिक्षुं न्यागु कथंया निमित्तयात समय

समयलय् चिन्तन (बिचाः) यायेगु यायेमाः । गुगु गुगु न्यागू
निमित्त ?

भिक्षुपिं ! गुगु निमित्तं चित्तय् थाय् कायेव (अथवा थाय्
बीगु यायेव) राग-द्वेष-मोह थें ज्याःगु पापक अकुशल (बांमलाःगु-
भिकेगु स्वभाव मदुगु) वितर्क (कल्पना, चेतना) उत्पन्न जुइ,
उकथंया निमित्तयात त्वःताः मेगु कुशल (बांलाःगु, भिका बीगु
स्वभाव दयाचवनीगु) निमित्तयात चित्तय् थाय् बीगु यायेमाः ।
उकथं अकुशल निमित्तयात त्वःताः कुशल निमित्तयात चित्तय्
थाय् बीगु यायेव छन्द (इच्छा) नाप स्वानाचवनीगु अकुशल वितर्क
नष्ट जुयावनी, अस्त जुयावनी । अकुशल वितर्क नष्ट-अस्त जुइव
चित्त थःगु अधिनय् चवनी, स्थिर-एकाग्र-समाहित जुइ ।

भिक्षुपिं ! भिक्षुं न्हापांगु निमित्तयात त्वःताः मेगु कुशल
निमित्तयात चित्तय् थाय् बीगु याःसां यदि छन्दनाप स्वानाचवंगु
अकुशल वितर्क उत्पन्न जुयांतुचवन धाःसा भिक्षुपिं ! उम्ह भिक्षुं
उकथंया वितर्क उत्पन्न यायेफुगु आदिनव (बांमलाःगु लिच्वः-
दुष्परिणाम) छु खः धयागु परिक्षण यानास्वयेगु यायेमाः- ध्व गुगु
जिगु चित्तय् उत्पन्न जुयाचवंगु वितर्क खः व अकुशल खः, ध्व
(चित्तय् उत्पन्न जुयाचवंगु वितर्क) सावद्य (दोष जायाचवंगु) खः,
ध्व वितर्क दुःख-विपाक (बांमलाःगु फल बीगु) खः । थुकथं
वितर्कतय्गु आदिनवया परिक्षण यानास्वयेव चित्तय् दयाचवंगु राग-
द्वेष-मोहनाप स्वानाचवनीगु अकुशल चेतना नष्ट-अस्त जुयावनी,
अकुशल नष्ट-अस्त जुइव चित्त थःगु अधिनय् चवनी, स्थिर-एकाग्र-
समाहित जुइ ।

भिक्षुपिं ! यदि उम्ह भिक्षुं वितर्कतय्गु आदिनव (दुष्परिणाम)
या परिक्षण यानास्वयेगु याःसां इच्छानाप स्वानाचवंगु अकुशल
वितर्कत चित्तय् उत्पन्न जुया हे चवन धाःसा भिक्षुपिं ! उम्ह भिक्षुं
अकुशल वितर्कयात लुमंकाः मचवनेगु यायेमाः- चित्तय् थाय्
मबीगु यायेमाः । अकुशल वितर्कयात लुमंकाचवनेगु मयायेव-

चित्तय् थाय् मबीगु यायेव राग-द्वेष-मोह धेँ ज्याःगु अकुशल वितर्क
नष्ट जुयावनी । अकुशल चेतना नष्ट जुइव चित्त धःगु अधिनय्
चवनी, स्थिर-एकाग्र-समाहित जुइ ।

भिक्षुपिं ! यदि उम्ह भिक्षुं अकुशल वितर्कतयत्त चित्तय् थाय्
मबीगु यासां राग-द्वेष-मोहनाप स्वानाच्चंगु अकुशल वितर्कत हानं हानं
उत्पन्न जुया हे च्वन धासा भिक्षुपिं ! उम्ह भिक्षुं उक्तय्या वितर्कतय्गु
संस्कारया सण्ठान (संस्थान=आकार-प्रकार, बनौट)यात चित्तं वालास्वयेगु
यायेमाः । वितर्कतय्गु संस्कार-संस्थान (वितर्कत उत्पन्न जुयाः क्रियाशील
जुयाच्चंगु आकार-प्रकार) यात चित्तं वालास्वयेगु यायेव राग-द्वेष-मोहनाप
स्वानाच्चंगु अकुशल चेतना नष्ट जुयावनी । अकुशल चेतना नष्ट जुइव
चित्त धःगु अधिनय् चवनी, स्थिर-एकाग्र-समाहित जुइ ।

भिक्षुपिं यदि उम्ह भिक्षुं अकुशल वितर्कतय्गु वितर्क-
संस्कार-संस्थानयात चित्तं वालास्वयेगु यासां राग-द्वेष-मोहनाप
स्वानाच्चंगु अकुशल वितर्कत उत्पन्न जुया हे च्वन धासा भिक्षुपिं
! उम्ह भिक्षु वां वायात क्वत्यलाः म्येयात थक्व पाखे छ्वयाः
चित्तयात चित्तं हे निग्रह यायेगु कुतः यायेमाः, सन्तापन-निष्पीडन
(संतप्त यायेगु-पीडित यायेगु) यावेमाः । उक्तं यायेव अकुशल
वितर्कत नष्ट-अस्त जुयावनी । अकुशल वितर्क नष्ट जुइव चित्त
धःगु अधिनय् चवनी, स्थिर-एकाग्र जुइ ।

वितर्कयात वितर्क हे त्याकेमाः

अभावित-अनुशासनय् मच्चनाच्चंगु चित्तया स्वभाव छुं नं
छुं ख्यं तक्यनाच्चनेगु - उगुंथुगुं खं वायेकाच्चनेगु खः । छुं छगू
आलम्बनयात चित्तय् थाय् बियाः न्ह्याइपु अथवा म्हाइपु
तायेकाच्चनीगुयात चित्तं सवाः कयाच्चंगु-अनुव्यञ्जन ग्रहण
यानाच्चंगु धाइ । ध्यान-भावनाया अभ्यास याये मनंगु चित्तं धःगु
स्वभाव कथं आलम्बनय् प्यपुनाः अनुव्यञ्जन ग्रहण यानाच्चंगु
धयागु चित्तय् उत्पन्न जुयाच्चंगु वितर्क संस्कार दयेकाच्चंगु खः,

सन्तीकरण (यथे खः अथे खः धकाः थुइकेगु) यानाच्वंगु खः, सम्प्रतिच्छन्न (गति न्ह्याकाच्वंगु-गतिशील) जुयाच्वंगु खः । समाधि (एकाग्रता)या अवस्थाय् थ्यंके मफुतले सन्तीकरण-सम्प्रतिच्छन्न जुयां हे च्वनी । थुकथंया स्वभावयात भावना अभ्यास पाखे कुतः यानाः चित्तयात क्वथीक स्वये सयेव म्हसीके फयावइ, थुइके फयावइ । पलख पलखं हे उत्पत्ति-निरोध जुयाच्वनीगु, कजे याये अपु मजूगु, थः न्ह्याःथाय् वनेगु स्वभाव ज्वनाच्वनीगु चित्तयात नियन्त्रण याये फुम्हसिनं हे जक धात्थेगु सुख अनुभव याये खनीगु जूगुलिं भावनाया अभ्यास यानाच्वंगुम्ह कर्ता थःगु चित्तय् उत्पन्न जुयाच्वंगु वितर्कया स्वभाव, विपाक (लिच्वः) व मुक्तिया उपाय सिइके-थुइके फयेमाःगु खः । गथे नया शत्रु न हे जुयाच्वनी, हिरायात हिरां हे चायेगु यानाच्वनीगु खः उकथं हे चित्तय् उत्पन्न जुइगु अकुशल वितर्कयात कुशल वितर्क उत्पन्न यानाः मदयेकाः छ्वयेगु यायेमाः । चित्तय् वितर्क उत्पन्न जुयाच्वनीगु अजू खँ मखु । चित्तय् उत्पन्न जुइगु अकुशल वितर्कयात उत्पन्न जुइवं हे अकुशल वितर्क उत्पन्न जुल धकाः चायेकाच्वने फयेव अकुशल वितर्क गति काये फइमखु । तथागत बुद्धं वितर्कया सम्बन्धय् उपदेशं बियाबिज्याःगु मज्झिम निकायया 'द्वेधावितकक सुत्त'य् थुकथं उल्लेखं जुयाच्वंगु दु-

भिक्षुपिं ! गुकथं गुकथं यक्व वितर्कं यायेगु याइ-बिचाः यायेगु याइ उकथं उकथं (उखे पाखे) हे चित्तं क्वच्छू वनेगु याइ । यदि भिक्षुपिं ! काम (भोग-इच्छा-कामना) नाप स्वानाच्वंगु खँयात कयाः यक्व वितर्कं बिचाः यात धाःसा निष्काम (कामना छुं हे मदुगु) वितर्कयात त्वःतेगु याइ, काम वितर्कयात च्वय् च्वय् धायेकेगु याइ । चित्तं नं काम वितर्कं पाखे हे क्वच्छू वनेगु याइ । यदि भिक्षुपिं ! व्यापाद (कतःयात दुःख बी मास्ति वयेकाच्वनीगु पह)यात कयाः यक्व वितर्कं यात-बिचाः यात धाःसा अ-व्यापाद (व्यापादया अःखः) वितर्कयात त्वःतेगु याइ, चित्तं नं व्यापाद वितर्कं पाखे हे क्वच्छू वनेगु याइ । यदि भिक्षुपिं ! विहिंसा (हिंसा

यायेगु-बदला कायेगु हिंसक स्वभाव) वितर्कयात कया: यक्व वितर्क यात-बिचा: यात धा:सा अ-विहिंसा (हिंसाया अ:ख:) यात त्व:तेगु याइ, विहिंसा वितर्कयात हे च्वय् च्वय् धायेकेगु याइ, चित्त नं विहिंसा वितर्क पाखे हे क्वच्छु वनेगु याइ ।

चित्तय् काम वितर्क, व्यापाद वितर्क, हिंसा वितर्क उत्पन्न जुइव 'उत्पन्न जूगु ध्व काम-व्यापाद-हिंसा वितर्क थत हे कष्ट बीगु स्वभाव ज्वनाच्चंगु दु, कत:यात कष्ट बीगु स्वभाव ज्वनाच्चंगु दु, थत नं कत:यात न कष्ट बीगु स्वभाव, ज्वनाच्चंगु दु, ज्ञानयात विनाश याना बीगु स्वभाव ज्वनाच्चंगु दु, हानि याना बीगु स्वभाव ज्वनाच्चंगु दु, निर्वाण (आध्यात्मिक शान्ति) पाखें वंके मबीगु स्वभाव ज्वनाच्चंगु दु' थुकथं बिचा: यानास्वयेव उत्पन्न जूगु काम वितर्क, व्यापाद वितर्क, विहिंसा वितर्क नष्ट-अस्त जुयावनी ।

गुळ्ळय् गुकथं भावना यायेगु ?

वितर्क गुकथं उत्पन्न जुयाच्चन, वितर्कया आकार-प्रकार, वितर्क गतिशील जुयाच्चंगु पहयात थुइका: अकुशल वितर्क न्हंकेत कुशल वितर्कयात चित्तय् थाय् बीव 'बुँज्या याइमं' बुँइ दयाच्चनीगु घाँय्-भा: -ल्वहं-अप्पा ल्यत्तुल्यया: बुँयात बुँज्या याये योग्य याइ थें' ध्यान भावनाया अभ्यास यायेगु कुत: यानाच्चंमं कर्ता नं भावना याये नितिं योग्यगु भूमि (आधार) तयार या:गु जुइ । थनं लिपा न्ह्यस: दनावइ कि गुबले गुकथं भावना यायेगु ? चित्त न्ह्याबले छुं नं छुं (कुशल अथवा अकुशल) आलम्बननाप स्वाना हे च्वंगु दयाच्चनी । आलम्बन पाखें चित्त मुक्त जुइमखु । भवांग चित्त (प्राकृतिक स्वरूपया) चित्त, गन छुं हे किच: दयाच्चनी मखु अथवा स्याक्क न्ह्यो वयाच्चंगु इलय् म्हगसय् म्हना मच्चंगु चित्तया अवस्था व समाधिया अवस्थाय् जक आलम्बनं थ: यत्थें याये फइमखु-चित्तं आलम्बन नाप स्वापू तइमखु । भवांग चित्त प्राकृतिक रूपं हे शुद्धगु जुयाच्चनी, समाधि

चित्त कर्ताया अधिनय् लानाचवनीगु जूगुलिं आलम्बनं थः यत्थे याये मफयाचवनीगु खः । भावनाया अभ्यास यायेगुया प्रारम्भिक कुतः खः कुशल जवन चित्तयात गतिशील जुइकातुं चवनेगु । जवन चित्त धायबलय्-मिखा व रुपया संयोगं उत्पन्न जुइगु विज्ञान पूर्ण जुइव स्पष्टगु रुपालम्बन तिप्पयाये फइ । रुपालम्बनयात आधार दयेकाः क्रिया मनोधातुं (आलम्बन-विषयबस्तुयात माध्यम यानाः चित्तं याइगु कल्पना=आवर्जन अथवा क्रिया मनोधातुं) आवर्जनया ज्या याये धुंकेव चक्षु विज्ञान (रुप थये खः-अथे खः धकाः थुइकीगु चेतना) उत्पन्न जुइ, चक्षु विज्ञान उत्पन्न जुइव विपाक मनोधातु (कुशल-अकुशल फल बीगु चित्त) सम्प्रतिच्छन्न (गतिशील) जुइ । विपाक मनोधातु गतिशील जुइ धुनेव विपाक अहेतुक मनोविज्ञान धातुं (थम्हं छुं हे फल बी मखुसां माध्यम कथं ज्या यानाचवनीगु चित्त) सन्तीकरणया ज्या याये धुंकेव क्रिया अहेतुक मनोविज्ञान धातुं याःगु ज्यायात व्यबस्थित यानाः निरुद्ध जुइव उत्पन्न जुइगु चित्त हे जवन चित्त । उकिं जवन चित्त धायेव कुशल-अकुशल विशेषण नं स्वानाचवनीगु खः । ध्यान अभ्यास याइम्ह कर्ताया प्रारम्भिक कुतः कुशल जवन चित्तयात गतिशील यानाः अकुशल निर्मूल यायेगु जुयाचवनीगु खः ।

कुशल जवन चित्तयात गतिशील जुइगु ज्या याके मबीत अकुशल वितर्क अकुशल आरम्मणय् तक्यकाः पनाचवनेगु याइ । अकुशल आरम्मणय् तक्यनाचवंगु चित्तयात उकथंया आरम्मणं छुटकारा बीगु गुकथं धइगु थुइकाः ल्वः कथंया भावता मयायेकं कुशल जवन चित्तं गति काये फइमखु । अकुशल आरम्मणय् चित्त तक्यनाचवंगु इलय् अथवा कुशल आरम्मणय् चित्त एकाग जुयाचवंगु इलय् गुकथं भावना यायेगु यायेमाः धैगु निर्देशन संयुक्त निकाय (४४.६.३) स थुकथं उल्लेख जुयाचवंगु दु-

भिक्षुपिं ! गुगु इलय् चित्त (अकुशल आरम्मणय्) मस्त जुयाचवंगु खःसा उगु इलय् प्रश्नब्धि सम्बोध्यंगया भावना मयायेगु

यायेमाः, समाधि सम्बोध्यंगया भावना मयायेगु यायेमाः, उपेक्षा सम्बोध्यंगया भावना मयायेगु यायेमाः । छाया उकथया भावना मयायेगु यायेमाःगु ? भिक्षुपिं ! छायाधाःसा गुगु चित्त (अकुशल आरम्मणय्) मस्त जुयाच्चंगु जुइ उगु चित्तयात थुकथया धर्मतय्गु पाखें थनेगु (अलग्ग यायेगु) ज्या याये फइमखु, उकिं ।

भिक्षुपिं ! गुगु इलय् चित्त (कुशल आरम्मणय्) एकाग जुयाच्चंगु खःसा उगु इलय् धर्म-विचय (धर्म सम्बन्धय् दुग्यंक मालेज्या यायेगु-उत्पन्न जुयाच्चंगु वितर्कया स्वभाव सम्बन्धय् यायेगु अनुसन्धान) सम्बोध्यंग, वीर्य सम्बोध्यंग, प्रीति सम्बोध्यंगया भावना यायेगु यायेमाः । छाया उकथं यायेमाःगु ? भिक्षुपिं ! छाया धाःसा, गुगु चित्त एकाग जुयाच्चंगु जुइ उगु चित्तयात थुकथया धर्मत पाखें भं च्वन्त्याकेगु ज्या यायेफइ, उकिं ।

भिक्षुपिं ! गुगु इलय् चित्त उद्धत (चंचल, अस्थिर) जुयाच्चंगु खःसा उगु इलय् धर्म-विचय सम्बोध्यंग, वीर्य सम्बोध्यंग, प्रीति सम्बोध्यंगया भावना मयायेगु यायेमाः । छाया उकथया भावना मयायेगु यायेमाःगु ? भिक्षुपिं ! छायाधाःसा, गुगु चित्त चंचल अस्थिर जुयाच्चंगु जुइ उगु चित्तयात थुकथया धर्म पाखें बांलाक शान्त यायेफइमखु, उकिं ।

भिक्षुपिं ! गुगु इलय् चित्त चंचल अस्थिर जुयाच्चंगु जुइ उगु इलय् प्रश्रब्धि सम्बोध्यंग, समाधि सम्बोध्यंग, उपेक्षा सम्बोध्यंगया भावना यायेगु यायेमाः । छाया उकथं यायेमाःगु ? भिक्षुपिं ! छायाधाःसा, गुगु चित्त चंचल अस्थिर जुयाच्चंगु जुइ उकथया चित्तयात थुकथया धर्म पाखें बांलाक हे प्रश्रब्धि (शान्त) यायेफइ, उकिं ।

चित्त गुण्णे मग्ग्याइ ?

मनु नं 'जि-जिं-जिगु' धकाः अभिमान यानाच्चनीगु षडआयतनं न्यामू उपादानं 'रूप-वेदना-संज्ञा-संस्कार-विज्ञान' स्कन्धयात माध्यम

यानाः अनुभव यानाच्चनीगु कारणं खः । बांलाःगु रुप दुम्ह जुइव
 अथवा सुख वेदना अनुभव यानाच्चने खम्ह जुइव अथवा नां
 चलेजुयाः ख्याति फैले जुयाच्चनेव अथवा पूर्वजन्मय् यानावःगु
 पुण्यया फल भोग याये खनाच्चम्ह जुइव अथवा स्मरणशक्ति-
 चेतना बल्लाना छुं भतीचा थुइके फुम्ह-सीकाच्चने फुम्ह जुइव 'जि
 बांलाः अथवा जि सुखी अथवा जि प्रभावशालि अथवा जि
 पुण्यवान् अथवा जिके ज्ञां दु' थुकथं अभिमान यानाच्चनेगु याइ ।
 रुप-वेदना-संज्ञा-संस्कार-विज्ञान स्कन्ध पाखें उत्पन्न जुयाच्चंगु फुकं
 छन्हु भज्यना वनीतिनि-फुना वनीतिनि धइगु यथार्थ ज्ञां दयेके
 मफयाच्चनाः पिनेया ज्ञां जक दयाच्चनेव रुप हिलाः बांमलाना
 वनेव, थःगु प्रभाव म्हो जुयावनेव, सुख वेदनां लिपा दुःख वेदना
 अनुभव याये मालेव, पुण्य भोग यायेगु ई फुनावनेव, चेतना
 कमजोर जुयाः स्मरणशक्ति म्हो जुयावयेव न्हापा थम्ह अनुभव
 याये धुनागु ख्यात लुमंकाः ख्वबि हायेकेगु ज्या यानाच्चनी, जीवन
 निरर्थक जूगु तायेकाच्चनी । थुकथंया व्यवहार यानाच्चम्ह व्यक्तिं
 वर्तमानयात उपेक्षा यानाः अतीतयात जक लुमंकाः थःत थम्ह दुःख
 बीगु नं यानाच्चनी । अनित्य-दुःख-अनात्मयात थुइकेगु ज्ञानं
 तापानाच्चंगुया कारणं परिवर्तनशील स्वभावयात स्वीकार यायेगु
 क्षमता ब्वलंकेगु मयासे थःत यःगु स्वभावयात प्राथमिकता
 बियाच्चनेगु यायेव अतीतया सुन्दर क्षणया कल्पना यानाः
 वर्तमानया यथार्थयात उपेक्षा यानाच्चनीगु जुयाः उपायास
 (ख्वबिधाः हायेकाः बिलाप यायेगु-छाति दा-दां ख्वयेगु) अनुभव
 याये मायेका बीगु खः । सामान्य रुपं हे जकसां वेदना सम्बन्धय्
 ज्ञां मदयाच्चंगु जुइव अनित्ययात स्वीकार यायेफुम्ह जुइमखु ।
 वेदनाया प्रकृतियात थुइके मफयेकं परिवर्तनशील स्वभावयात
 स्वीकार याये सइमखु, परिवर्तनशील स्वभाव सम्बन्धय् दुग्यंगु
 चेतना दयेके मफयेकं 'जि-जि-जिगु' थें ज्याःगु क्वात्तुक
 ज्वनाच्चनीगु पह=आत्मभाव पाखें ब्यागलं च्वने सइमखु । वेदनाया
 स्वभावयात थुइके फयेव वेदना नित्य जुयामच्चंगु थुइकेफुम्ह

जुयाः अनित्य स्वभावयात स्वीकार यायेफुम्ह जुइ, अनित्य परिवर्तनशील स्वभावयात थुइके फयेव 'ध्व संसारय् बिघमान जुयाच्वंगु फुकं छन्हु न्हनावनीतिनि-फुना वनीतिनि' धइगु खँय् विश्वस्त जुयाः पूर्वाग्रह भावं नं मुक्त जुइसःम्ह जुइ । पूर्वाग्रह पाखें मुक्तम्ह व्यक्ति छुं छगू खँय् नं प्यपुनेगु स्वभाव महुम्ह जुयाच्वनीगु जूगुलिं आत्मभाव पाखें नं मुक्तम्ह जुइ । आत्मभावं मुक्त जुयाः यथार्थ जगतयात साक्षात्कार यायेसःम्ह जुइव प्यपुनाच्वनेगु स्वभावं मुक्त जुइ । प्यपुनाच्वनेगु स्वभाव दत्तले ग्यानाच्वने मालाच्वनी, ग्यानाच्वने मालाच्वंतले गनं वा छुं छगू पाखे बः काःवने मालाच्वनी, बः काःवने मालाच्वंतले दृष्टि शुद्ध मजूनि धइगु ब्वयाच्वंगु जुयाच्वनी ।

संयुक्त निकायया 'चित्त संयुक्त' अन्तर्गत द्वितीय इसिदत्त सुत्तय् आयुष्मान ऋषिदत्तं चित्त गृहपतियात बियाबिज्याःगु उपदेश थुकथं दु-

गृहपति ! संसारय् गुगु ध्व नाना कथंया मिथ्यादृष्टि बिघमान जुयाच्वंगु दु व ध्व हे सत्कायदृष्टि (जि-जि-जिगुया) अभिमान दयाच्वंगुलिं खः । सत्कायदृष्टि मदयेवं मिथ्यादृष्टि (द्वों कथं थुइकाच्वनीगु स्वभाव) नं मदयावनी ।

गृहपति ! अज्ञ पृथक्जनं (ज्ञानया लंपुं तापानाच्वंम्ह, अज्ञानी) रूपयात आत्मा कथं थुइकाच्वनी, आत्मायात रूपवान्, आत्माय् रूप दु, अथवा रूपय् आत्मा दु थुकथं थुइकेसु यानाच्वनी । वेदनायात आत्माकथं थुइकाच्वनी ..... । संज्ञायात आत्माकथं थुइकाच्वनी ..... । संस्कारयात आत्माकथं थुइकाच्वनी ..... । विज्ञान (चेतना) यात आत्मा धकाः थुइकाच्वनी, आत्मा विज्ञानवान् जुइ, आत्माय् विज्ञान दु अथवा विज्ञानय् आत्मा दु थुकथं थुइकेसु यानाच्वनी । गृहपति ! थुकथं सत्कायदृष्टि उत्पन्न जुइगु खः ।

गृहपति ! पण्डित आर्य श्रावकं रूपयात आत्मा धकाः थुइकेगु याइमखु, न त आत्मायात रूपवान् धकाः हे थुइकेगु याइ । आत्माय् रूप दु नं धाइमखु, न त रूपय् आत्मा दु धकाः हे धायेगु याइ । वेदना ..... । संज्ञा ..... । संस्कार ..... । विज्ञानयात आत्मा धकाः थुइकेगु याइमखु, न त आत्मायात विज्ञानवान् धकाः हे थुइकेगु याइ । आत्माय् विज्ञान दु नं धाइमखु, न त विज्ञानय् आत्मा दु धकाः हे धायेगु याइ । गृहपति ! थुकथं सत्कायदृष्टि मदयेकेगु याइ ।

आयुष्मान ऋषिदत्तं चित्तं गृहपतियात बियाबिज्याःगु उपदेशं सत्काय (जि-जिं-जिगुया अभिमान) निरोध जुइव सम्यक्दृष्टि उत्पन्न जुइगु बालाक धयाच्चंगु दु । सत्कायदृष्टि वा मिथ्यादृष्टि निरोध जुयाः सम्यक्दृष्टि (गुकथं थुइकेमाःगु खः उकथं हे थुइके फुगु क्षमता) उत्पन्न जुइव चित्तं ग्याइमखु ।

'सत्काय-सत्काय' धकाः मनूतय्सं धायेगु याः । आवुस ! सत्काय धइगु छु खः ? जम्बुखादक परिव्राजकं मगधया नालक ग्रामय् न्यंगु न्ह्यसःयात आयुष्मान सारिपुत्रं थुकथं लिसः बियाबिज्याःगु खः-

आवुस ! भगवानं थुपिं न्यागू उपादान स्कन्धयात 'सत्काय' धयाबिज्याःगु दु । गथे कि, रूप उपादान स्कन्ध, वेदना उपादान स्कन्ध, संज्ञा उपादान स्कन्ध, संस्कार उपादान स्कन्ध, विज्ञान उपादान स्कन्ध । (सत्काय सुत्तः ३६.१५)

आवुस ! 'उपादान-उपादान' धकाः धाइ । आवुस ! उपादान छु खः ?

आवुस ! उपादान प्यंगू दु - काम उपादान, दृष्टि उपादान, शीलव्रत उपादान, आत्मवाद उपादान । आवुस ! थुपिं प्यंगू उपादानत खः । (संयुक्त निकायः उपादान सुत्त - ३६.१२)

उपादानं मिं याइमसु

उपादानया अर्थः थम्हं धया थें मदइगु खःसां थम्हं धया थें दइ अथवा थःगु हे खः धयागु तायेकाः क्वात्तुक ज्वनाः प्यपुना च्वनीगु स्वभावया अर्थय् खः उपादान ।

तथागत भगवान् बुद्ध व सच्चक (सत्यक) निगण्ठपुत्र अग्निवेशया दथुइ जूगु वार्ता पाखें उपादान व सक्काय (सत्काय) दिट्ठिं गुकथं भूमिका म्हिताच्वनीगु खः थुइकेत ग्वाहालि याइगु तातुनाः न्ह्यब्बयाच्वना-

अग्निवेश ! छं थ्व हे धायेत्यनागु खः ला - रुप जिगु आत्मा खः, वेदना ....., संज्ञा ....., संस्कार ....., विज्ञान ....., जिगु आत्मा खः ।

भो गौतम ! जिं थ्व धयाच्वना- रुप जिगु आत्मा खः, वेदना-संज्ञा-संस्कार-विज्ञान जिगु आत्मा खः । यक्व-यक्व जनसमुहं नं थथे हे धयाच्वंगु दु ।

अग्निवेश ! जनसमुहं छु धाः उकीयात त्वःता छ्व, छं थःगु वाद (धारणा-बिचाः) यात जक धाः ।

भो गौतम ! जिं थ्व धयाच्वना- रुप जिगु आत्मा खः, वेदना-संज्ञा-संस्कार-विज्ञान जिगु आत्मा खः ।

अग्निवेश ! जिं छंके न्यनाच्वना, छं थू कथं लिसः ब्यू । जितः थ्व धा कि अग्निवेश ! छु मूर्धाभिषिक्त (राज्याभिषेक जुइ धुंकूम्ह) क्षेत्रिय जुजुं थःगु राज्य दुने सुयातं 'स्या' धकाः आदेश बियाः 'स्याके' फइला ? 'थ्वयात च्याकि' धकाः आदेश बियाः च्याकेबीफइला ? 'देशं पितिना छ्व' धकाः आदेश बियाः देशं पितिना छ्वये फइला ?

भो गौतम ! राज्याभिषेक जुइधुंकूम्ह क्षेत्रिय जुजुं थःगु राज्यया दुने उकथं आदेश बियाः ज्या याकेफु । राज्याभिषेक जुइ

धुकूम्ह क्षेत्रिय जुजुया नितिं उकथया ज्या याके थाकु मजू ।
याकेफइ, हे गौतम ! अपुक हे याकेफइ ।

अथे खःसा अग्निवेश ! छंगु मान्यता छु खः ? गुगु छं थथे
धयाच्चन- 'रुप जिगु आत्मा खः' व छु छंगू अधिनय दुगु खः ला ?
'जिगु रुप थथे जुइमा-जिगु रुप थथे मजुइमा' धुकथं छं वयात थःगु
अधिनय तयातये फु ला ?

लिसः बी मफयाः सुंक च्वनाच्चंमह अग्निवेशयात तथागतं
धयाबिज्याइ- 'अग्निवेश ! लिसः ब्यू । थ्व सुंक च्वनेगु ई मखु ।
अग्निवेश ! तथागतं छुं नं धार्मिक न्ह्यसः स्वकः तक न्यनाः नं
लिसः मबिल धाःसा वयात भिं जुइमखु, वयागु छंछ्यो न्हय्कू कुचा
जुइ ।'

सच्चक निगण्ठुपुत्र अग्निवेश ग्यानाः 'न्यना बिज्याहुँ, भो
गौतम ! जिं लिसः बी ।'

अग्निवेश ! गुगु छं थथे धयाच्चन- रुप जिगु आत्मा खः ।
छु रुप छंगु अधिनय दु ला ?

'भो गौतम ! मदु ।'

'अग्निवेश ! होश दयेकाः खँ ल्हा, अग्निवेश ! होश तयाः
लिसः ब्यू । छंगु न्हापाया खँ व आःया खँ ज्वः मलात । अय्सा
अग्निवेश ! वेदना, संज्ञा, संस्कार, विज्ञान छंगु अधिनय दु ला ?'

'भो गौतम ! मदु ।'

'अग्निवेश ! होश दयेकाः खँ ल्हा, अग्निवेश ! होश तयाः
लिसः ब्यू । छंगु मान्यता छु खः अग्निवेश ! 'रुप नित्य खः
अथवा अनित्य ?'

'भो गौतम ! अनित्य' ।

'गुगु अनित्य खः व दुःख खः कि सुख ?'

‘भो गौतम ! दुःख खः ।’

‘गुगु अनित्य, दुःख, हिला-हिलावनीगु स्वभाव खः क्यात थुकथं बिचाः याये उचित जू ला ? ‘ध्व जि खः, ध्व जिगु खः, ध्व जिगु आत्मा खः’ ?’

‘भो गौतम मजू ।’

अयसा, छंगु मान्यता छु खः अग्निवेश ! सुं छम्ह दुःख सियाच्चम्ह, दुःखय् लिप्त जुयाच्चम्ह, दुःखया दुःख जक अनुभव यानाच्चम्ह वं दुःखयात हे ‘ध्व जि खः, ध्व जिगु खः, ध्व जिगु आत्मा खः’ थुकथं थुइकाच्चन धाःसा वं दुःख मदयेकाः छवये फइ ला, दुःखयात तापाका छवये फइ ला ?

भो गौतम ! ‘गुकथं फइ ? फइमखु’ । (म.नि. चूलसच्चक सुत्त)

काम उपादानः चित्तयात अस्थिर-कम्पित यानाबीगु काम्य विषयवस्तु, गुगुयात कामना-इच्छा यानाः क्वात्तुक ज्वनाच्चनेव मानसिक शान्ति अनुभव यायेगु पाखें तापाये मालाच्चनी । गथे कि, रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श, धर्मयात ‘जिगु रूप ..... जिगु धर्म’, अथवा ‘जि रूपवान ..... , जि धर्मात्मा’ थुकथं क्वात्तुक ज्वनाच्चनेव उकिं ब्वलंकीगु प्रभावं मानसिक शान्ति छखे लाकाच्चने मालाः क्लेश (अकुशल चेतना) उत्पन्न जुइकाच्चने मालीगु अवस्था=काम उपादान ।

दृष्टि उपादानः दीघ निकाय ग्रन्थ अन्तर्गत ‘ब्रह्मजाल सुत्त’य् उल्लेख जुयाच्चंगु खुइनिगू (६२) प्रकारया दृष्टि (धारणा) मध्ये छुं छगूयात क्वात्तुक ज्वनाच्चनीगु अवस्था=दृष्टि उपादान ।

शीलव्रत उपादानः विशुद्धि मार्ग नांया ग्रन्थय् उल्लेख जुयाच्चंगु न्ययन्यागू (५५) प्रकारया शील-मज्झिम निकाय ग्रन्थया ‘सल्लेख सुत्त’य् उल्लेख जुयाच्चंगु पीप्यंगू (४४) प्रकारया व्रत मध्ये छुं छगू अथवा छुं छगू स्वयां अप्वः शील-व्रत धारण-पालना यायेवं

शुद्धम् जुइ, तृष्णां मुक्तम् जुइ धयागु बिचाः यानाः उकी हे
प्यपुनाः मेमेगु च्वय् पाखे यंकीगु गुण-धर्म-ज्ञानयात बेवास्ता याना
च्वनीगु स्वभाव=शीलव्रत उपादान ।

आत्मवाद उपादानः 'रूप्य आत्मा दु' अथवा 'आत्माय् रूप
दु' अथवा 'आत्मा रूपवान् जुइ' अथवा 'रूपवान् हे आत्मा खः'
थुकथं थुइकाः 'आत्मा-आत्मा' धकाः क्वात्तुक ज्वनाः निरर्थक रूपं
पक्ष लिनाच्वनीगु स्वभाव=आत्मवाद उपादान ।

उपादानय् प्यपुनाच्वनेव 'सत्काय दृष्टि' दयेका च्वनी ।
सत्काय दृष्टि (जि-जिं-जिगुया धारणा) दुम्हसिनं 'रूप, शब्द, गन्ध,
रस, स्पर्श, धर्म'यात माध्यम यानाः 'जि रूपवान् ..... जि
धर्मात्मा' अथवा 'जिगु बांलाःगु रूप ..... , जिगु धर्म श्रेष्ठ' अथवा
'जिं बांलाःगु रूपयात खंकेफु ..... , जिं यानाच्वनागु धर्म हे श्रेष्ठ'
थुकथं बिचाः यानाः अभिमान उत्पन्न यानाच्वनी । अभिमानीम्ह
पुद्गलं (व्यक्तिं) च्वय् न्ह्यथने धुंगु उपादान मध्ये छुं छगुली
प्यपुनाः 'पर'या न्ह्यःने थःत श्रेष्ठ-उच्च भाःपीगु ज्या यानाच्वनी ।
कर्ता (ध्यान अभ्यास याइम्ह व्यक्तिं) उपादान-सत्काय दृष्टि थें
ज्याःगु अकुशल फुकं निरोध याये फयेकेत चित्त निग्रह यायेगु
कुतः यानाच्वनीगु जूगुलिं यथार्थ ज्ञान (अनित्य-दुःख-अनात्म) यात
साक्षात्कार याये फयेकेगु कुतः स्यल्लाके फयेव चित्तं विषय
वासनाय् प्यपुनेगु स्वभावयात त्वःताछ्वइ । विषय वासना पाखें
चित्तयात तापाके फयेव छुं कथंया प्रभावं नं चित्तयात कम्पित
मजुइकुसे तयेफुगु क्षमता ब्वलनाः परिवर्तनशील स्वभावयात
थुइकाः तटस्थ च्वनेफुम्ह जुइ धयागु खँ आयुष्मान् सारिपुत्रं नकुल
पितायात थुकथं उपदेश यानाबिज्याःगु दु-

गृहपति ! शरीर जीर्ण कमजोर जूसां चित्त गुकथं जीर्ण -
कमजोर मजुइक च्वनेफुम्ह जुइ ?

गृहपति ! सुं छम्ह गुम्हसिनं विद्वान् आर्य-श्रावक, आर्यपितं खंगु जुइ, आर्य धर्मयात थूमह जुइ, आर्य धर्मय् सु-विनीत (सु-प्रतिष्ठित) जुइ, सत्पुरुषपितं खंम्ह, सत्पुरुष धर्मयात थूमह, सत्पुरुष धर्मय् बांलाक प्रतिष्ठित जूमह जुइ । उकथं सुप्रतिष्ठित जूमहं 'रुपयात थः भाःपियाः स्वयेगु याइमखु, रुपनाप थःत स्वाकाः स्वयेगु याइमखु, थःत रुपय् लुइकेगु याइमखु, रुप जिगु खः धयागु भावं स्वयेगु याइमखु' । 'जिगु रूप-जि रुपवान्' थुकथं मनय् तयेगु याइमखु । उकिं, रुप विपरिणत (हिला वनीगु-विपरित जुयावनीगु) जुयावसां-पानावसां-भज्यनावसां वयात शोक जुइमखु ।

थुकथं हे वेदना-संज्ञा-संस्कार-विज्ञानयात थः भाःपियाः स्वयेगु याइमखु, विज्ञाननाप थःत स्वाकाः स्वयेगु याइमखु, थःत विज्ञानय् लुइकेगु याइमखु, विज्ञान जिगु खः धयागु भावं स्वयेगु याइमखु । 'जिगु विज्ञान-जि विज्ञानवान्' थुकथं मनय् तयेगु याइमखु । उकिं विज्ञान विपरिणत जुयावसां पानावसां, भज्यनावसां वयात शोक जुइमखु ।

गृहपति ! थुकथं शरीर जीर्ण-कमजोर जूसां नं चित्त कमजोर-जीर्ण मजुइगु याइ । (संयुक्त निकाय : २१.१.११)

ध्यानीया स्वभाव

शरीर व वचनं प्रकट यानाच्चनीगु क्रिया भावय् 'स्व'यात संयुक्त यानाबीव 'स्वभाव' जुइ । व्यक्तिं स्वभावयात माध्यम यानाः थःत ब्वयाच्चनीगु जूगुलिं स्वभाव हे व्यक्तिया म्हसीका (परिचय) जुयाच्चनी । छम्ह व्यक्तिं शरीर व वचन पाखें प्रकट याइगु भाव मेम्ह व्यक्तिं अःपुक हे थुइके फयाच्चनी । मानसिक अथवा चित्तय् उत्पन्न जुयाच्चनीगु भाव शरीर व वचन पाखें प्रकट याइगु भाव थें प्रत्यक्षतः अनुभव याये अःपुया च्वनीमखु । सतर्कतापूर्वक दुवालास्वयेगु यायेव उकथंया भावयात क्षमतावान्पिसं थुइके फइ । शरीर व वचन पाखें प्रकट जुयाच्चनीगु भावया मूल

अथवा स्रोत चित्त अथवा मानसिक अवस्था खः । चित्तय् गुकथंया अवस्था जुयाच्चनेगु याइ उगु हे कथंया भाव शरीर व वचनया लेंपु जुयाः निकास जुइगु यानाच्चनी । शरीर-वचनयात आदेश बियाः नियन्त्रण यायेगु ज्या यानाच्चनीगु चित्त अथवा मानसिक अवस्था स्वयं अनियन्त्रित जुइव असाधारण स्वभाव खने दयेकः वयेगु याइ । सामान्य अवस्थाय् प्रकट यानाच्चनीगु स्वभाव कथं मजुसे असामान्य रुपं यक्वसिगु अहित याइगु कथंया जुयाच्चनेव उकथंया स्वभावयात त्याज्य (नालाकाये मत्वःगु) व्यवहारया रुपं कायेगु याइ, यक्वसिगु हित यायेत ल्वःगु जूसा आदर्श (नालाकाये बःगु) व्यवहार कथं कायेगु याइ ।

मनुखं ब्वयाच्चनीगु स्वभाव पाखें हे थुलि ग्यं, उलि ग्यं कथं मूल्यांकन यायेगु सम्भव जुइ । व्यक्तिं थःगु हे पह ब्वयाच्चनीगु स्वभाव नाप स्वानाच्चंगु गुण-दोषय् थत ल्वःगु ज्यूगुयात नाला कयाः मत्वःगु-मज्यूगुयात त्वःताछ्वयेगु ज्या व्यवहारय् जुयाच्चनेगु याइ । गुण अथवा दोष प्राकृतिक रुपं हे स्वानावयाच्चंगु व व्यक्तिं थःथम्हं ब्वलंकूगु निताजि कथंया दयाच्चनी । प्रकृतिं सिर्जना याःगु न्ह्याबलें उत्थें हे जुयाच्चनीगु स्वभाव प्राकृतिक स्वभाव खःसा थुज्वःगु स्वभावयात मनुखं इच्छा-आकांक्षा यानाः हीकेगु कुतः याःसां संभव जुइमखु । थःगु हे नियम दुने छगू हे तालं न्ह्यानाच्चनेगु प्रकृति स्वभावया विशेषता खः । जन्म जूपिं फुकं छन्हु सी हे माःगु प्रकृतिया नियम दुने लानाच्चंगु प्राकृतिक स्वभाव खः । जन्म-मृत्युया क्रियायात ताहाकः यानाः हानं हानं जन्म कायेमायेका बीगु संस्कार मनु थःथम्हं हे दयेकाच्चनीगु जूगुलिं थुकथंया स्वभावयात मनुखं मदयेका बीगु ज्या याये फयाच्चनी । प्रकृति स्वभाव कथं मखसें मनुखं थःथम्हं हे ब्वलंकूगु स्वभाव-स्व-रचित स्वभाव खः । ध्यान भावनाया अभ्यास याइम्ह व्यक्तिं प्रकृति स्वभावयात थुइकेगु भवलय् थःगु स्वभाव गुगु थम्हं हे ब्वलंकाच्चंगु खः उकथंया स्वभावय् हिउपाः हयेगु कुतः याइ ।

जाति विशेषया फरक-फरक कथंया स्वभाव जुयाच्चनी ।
 (धन जाति विशेष कुल-वंश नाप सम्बन्धित मखसें प्राणी विशेष
 नाप सम्बन्धित अर्थ कथं खः) । जाति दुने नं प्राणी नालाच्चनीगु
 जीवनशैली, बौद्धिक क्षमता, शील आचरण, भौगोलिक वातावरण,
 पूर्वसंस्कार पाखें नं आधारभूत प्रभाव लानाच्चंगु दयाच्चनी ।
 स्वभावया विविधतां यानाः मनूतयसं थःगु समाजय् नीति-नियम,
 कानून दयेकाः हित संरक्षण-अहित नियन्त्रण यायेगु कुतः
 यानाच्चनी थें ध्यान यायेगु कुतः यानाच्चंम्ह कर्ता नं चित्तया
 स्वभावयात अराजक जुइके मबीत शील-सदाचारया नियम दुने
 च्वनाः क्वात्तुक कुतः यायेव सामान्य मनूतयसं यानाच्चनीगु
 व्यवहार स्वयां पाःगु कथंया व्यवहार ब्वयाच्चनेगु याइ ।

छगू इलय् श्रावस्ती आयुष्मान् सारिपुत्र व आयुष्मान्
 आनन्दया दथुइ खँलाबल्हा जुल । खँलाबल्हाया भवलय् आयुष्मान्
 सारिपुत्रं धयाबिज्यात- आवुस ! एकान्तय् ध्यान यानाच्चनाम्ह जिगु
 चित्तय् छगू इलय् थुकथंया वितर्क (कल्पना) उत्पन्न जुल 'थ्व
 संसारय् थुज्वःगु छुं दु ला गुगु विपरिणत (हिलावनीगु, मृत्यु जुइगु,
 छगू रुप निषेध जुयाः मेगु हे रुपय् हिलीगु) जूगु खनेव-अनुभव
 जुइव जिगु चित्तय् शोक उत्पन्न जुइका बी ?

आवुस ! अब्ले जितः थुकथंया अनुभव जुल- जिगु चित्तय्
 थुकथंया भाव उत्पन्न जुल 'थ्व लोक (संसार)य् थुज्वःगु छुं हे
 मद्दु, गुगु विपरिणत जुयावनेगु याःसां जिगु चित्तयात शोकाकुल
 याना बी फइ ।'

वसपोलया खँ न्यनाः आयुष्मान् आनन्द धयाबिज्यात-
 आवुस सारिपुत्र ! छु तथागत विपरिणत (परिनिर्वाण) जुयाबिज्याःगु
 खँ न्यनेमाःसां-स्यूसां नं छःपित शोक जुइ मखुला ?

आवुस आनन्द ! तथागत बुद्ध विपरिणत जुयाबिज्याःगु खँ
 न्यनेमाःसां जितः शोक थें ज्याःगु छुं हे जुइमखु । किन्तु जिगु

मनं थुकथं तायेकेगु याइ-‘थपायसकं प्रतापी, महर्द्धिक, महान् प्रभावशालीम्ह वसपोल तथागत बुद्ध अन्तर्ध्यान जुयाः मबिज्याःगु खःसा ज्यूगु । यदि भगवान् ताः ई तक च्वनाबिज्याःगु खःसा यन्वसिगु कल्याण-हित-सुख जुइगु खः, संसारया नितिं अनुकम्पा जुइगु खः, देवता व मनुष्यपिनिगु अर्थ-हित-सुख जुइगु खः ।’

मेगु छगु घटना-

तथागत बुद्ध श्रावस्ती, अनाथपिण्डकया आराम जेतवनय च्वंच्वनाबिज्याःगु इलय् छन्हु आयुष्मान् महाकप्पिन भगवान्या न्ह्यःने मुलपतिं ध्यानाः थःगु म्हयात तप्यंक तथाः स्मृतिपूर्वक सावधान जुयाः च्वंच्वनाबिज्याःगु खः ।

भगवान् आयुष्मान् महाकप्पिन उकथं च्वंच्वनाबिज्याःगु खनाः भिक्षुपित संबोधन यानाबिज्यात- भिक्षुपिं ! छु छिमिसं थुम्ह भिक्षुया म्ह (शरीर) चंचल जुयाः उखें-थुखें सनेगु याःगु खना ला ?

भन्ते ! जिमिसं थ्वसपोल आयुष्मान् संघया दथुइ अथवा याकःचा एकान्तय च्वंच्वनाबिज्याइगु इलय् शरीरयात चंचल यानाः उखें-थुखें सनाबिज्याइगु मखना ।

भिक्षुपिं ! गुगु समाधि (ध्यान) भावना यायेगु ज्याय् अभ्यस्त (निपुण) जुइव शरीर व चित्त चंचल मजुइगु खः, उगु समाधि भावना पाखें थुम्ह भिक्षुं पूर्ण रुपं लाभ प्राप्त याये धुकल ।

भिक्षुपिं ! गुगु समाधि भावना यानाः अभ्यस्त जुइव शरीर-चित्त चंचल मजुइगु याइ ?

भिक्षुपिं ! थ्व व हे आनापाना समाधि खः । आनापाना समाधि भावनाय् अभ्यस्त जुइव शरीर व चित्त चंचल जुइमखु ।

(संयुक्त निकाय : ५२.१.७)

समाधि भावनाय् निपुणम्ह जुइव चित्त-शरीर द्वाय् चंचल मजुइगु ? समाधि भावनाय् निपुण जुइव शरीर चित्तयात चंचल

जुइकेगु ज्या यानाच्चनीगु वितर्क शान्त जुइ, बिचाः शान्त जुइ । वितर्क बिचाः शान्त जुइव कर्ता प्रीति (लसता) अनुभव याइ । प्रीति प्रमोद (लसतां भय भय बियाच्चनीगु स्वभाव) उत्पन्न यानाबीगुलिं उखें-थुखें मिखा ब्वयेगु म्ह संकेगु चित्तयात अस्थिर जुइका बीगु क्रियायात थाय् बीगु याइमखु ।

शान्त अवस्थाया सम्बन्धय् तथागत बुद्ध आज्ञा जुयाबिज्याःगु बचंयात संयुक्त निकायया 'रहोगतक सुत्त'य् थुकथं उल्लेख यानांतःगु दु-

भिक्षु ! प्रश्नब्धि (शान्त अवस्था) खुगू दु । प्रथम ध्यान प्राप्त याये धुंकूम्हसिगु वाणी (वचन=म्हुतुं याइगु ज्या) प्रश्नब्धि (शान्त) जुइ । द्वितीय ध्यान प्राप्त याये धुंकूम्हसिगु वितर्क-बिचाः प्रश्नब्धि जुइ । तृतीय ध्यान प्राप्त याये धुंकूम्हसिगु प्रीति प्रश्नब्धि जुइ । चतुर्थ ध्यान प्राप्त याये धुंकूम्हसिगु आश्वास प्रश्वास प्रश्नब्धि जुइ । संज्ञावेदयित निरोध ध्यानय् ध्यंम्हसिगु संज्ञा व वेदना प्रश्नब्धि जुइ । क्षीणास्रव (चित्तमल क्षीण जुइ धुंकूगु अवस्थाय् ध्यंम्ह) भिक्षुया राग-द्वेष-मोह प्रश्नब्धि जुइ ।

थन वचन शान्त जुइ धयाबिज्याःगु वचन पाखें उत्पन्न याये फइगु द्वन्द्या नितिं कारक जुयाच्चनीगु 'असत्य वचन, चुक्लि वचन, छाःगु वचन, म्वाःमदुगु-फजुल-व्यर्थ खँ ल्हायेगु' ज्या मुक्तम्ह जुयाः सार्थक-हित जुइगु वचन माःगु इलय् माक्व जक ल्हाइम्ह जुइ धैगु अर्थ कथं खः । काम-व्यापाद-बिहिंसा व निष्काम-अव्यापाद-अबिहिंसा थें ज्याःगु कुशल अकुशल वितर्क-बिचाः तक नं मयासे च्वनेफइगु 'भवांग चित्त'या अवस्थाय् ध्यनेव वितर्क-बिचाः शान्त जुइ । ध्यानया तगिमय् च्वय् च्वय् थहांवने फयेव शान्त अवस्था नं च्वन्त्यान्हयां वनेगु याइ ।

आनन्द ! (सुं छम्ह) भिक्षु वितर्क-बिचाःयात शान्त यायेव प्राप्त जुइगु आध्यात्मिक शान्तिं जायाच्चंगु चित्तया एकाग्रतां युक्त

जुयाच्चनीगु वितर्क-बिचाः धयागु हे मदइगु समाधिपाखें उत्पन्न जुइगु सुख सहितया द्वितीय ध्यान प्राप्त यानाः विहार यानाच्चनी । आनन्द ! थुकथंया (अवस्थाय् अनुभव याइगु) सुख कामसुख स्वयां यक्व हे च्वन्त्याःगु कथंया सुख खः ।

आनन्द ! यदि सुनां नं 'ध्व हे परम सुखं खः' धायेगु याःसा जिं व खँयात स्वीकार यायेमखु । छाया स्वीकार यायेमखु धयागु ? छायाधाःसा आनन्द ! उकथंया सुख स्वयां च्वन्त्याःगु सुख मेगु नं दनि ।

आनन्द ! (सुं छम्ह) भिक्षुं सम्पूर्ण रुपं नैवसंज्ञानासंज्ञायतनयात तकं अतिक्रमण यानाः संज्ञावेदयित निरोध (संज्ञा व वेदनायात तकं अतिक्रमण याये धुकूगु अवस्था)यात प्राप्त यानाः विहार यानाच्चनी । आनन्द ! थुकथंया (अवस्थाय् ध्यनेव प्राप्त जुइगु) सुख काम-सुख स्वयां यक्व-यक्व हे उत्कृष्ट (च्वन्त्याःगु) कथंया सुख खः ।

आनन्द ! ध्व सम्भव दु कि मेमेगु मतया साधुतयसं थुकथं न्ह्यसः न्यनेफु- श्रमण गौतमं संज्ञावेदयित निरोध धकाः नं धयाबिज्याइ नापं वयात हे सुख धकाः नं धयाबिज्याइ । ध्व गुकथं सम्भव जुइ ?

आनन्द ! उकथं न्ह्यसः न्यनीपितं थुकथं लिसः बीगु यायेमाः- आवुस ! भगवानं सुख-वेदनाया बिचारं सुख धयाबिज्याःगु मखु । आवुस ! गन गन, गुकथं गुकथं सुख प्राप्त जुइगु याइ व फुकंयात भगवानं सुख हे धया बिज्याइ ।

(सयुक्त निकाय : ३४.५.२९)

ध्यानाया पंगः

उद्देश्य प्राप्त यायेगु पाखे न्ह्यानाच्चम्हं पंगजाप नं सामना यायेमाली, ध्व अस्वाभाविक खँ मखु । पंगजाप सामना यानाः त्याके

फयेव हे लक्ष्य-उद्देश्यया न्ह्यजे ध्यनेफुम्ह जुइगु खः । ध्यान प्राप्त यायेगु उद्देश्य ज्वनाः क्रियाशील जुयाच्च्वंम्ह कर्ता थःगु उद्देश्य प्राप्त याये मफयेका बीत थी थी कथंया पंगः वयाच्च्वनेगु याइ । पंगःयात बिस्तृत अर्थ कथं 'मार' धाये ज्यू सा सामान्य अर्थ कथं ज्ञानया अभाव अवस्था धका नं धाये ज्यू । 'मार' शब्द तःगु कथंया अर्थनाप स्वानाच्च्वंगु दु । गथे कि मभिपिं छःपिनि पाखें वयाच्च्वनीगु पंगः, कर्ता न्हापा यानावःगु कर्म पाखें दयेकूगु संस्कारया रूप्य वयाच्च्वनीगु पंगः, अज्ञानताया कारणं भन्फट्य तव्यनाः सामना याये मालाच्च्वनीगु पंगः, धुपिं फुकंयात छगू हे वाक्य छत्रलाः धायेबले 'मार वःगु' धायेगु याइ । पंगः मानसिक अधैर्य पह व महिताःतय पाखें नं वयाच्च्वनीगु संभावना दयाच्च्वनी । थुकथं वयाच्च्वनीगु पंगः कर्ता थःगु लक्ष्य-उद्देश्यय समर्पित जुयाः न्ह्यानाच्च्वने फयेव छगू छगू यानाः चिलावनी, चीकाछ्ववे फइ । पंगःयात पंगः हे खः धकाः थुइके मफयाच्च्वनेव थःगु उद्देश्य छखे लाःवनाः स्येल्लाक कुतः मयासे शंकायात म्वाकातयेगु ज्या यानाच्च्वनी । शंका यायेगु ज्या यानाच्च्वनी । शंका यायेगु स्वभाव म्वानाच्च्वंगुया अर्थ खः ज्ञानया लुखातकं चायेके मफुनिगु अवस्था । उकिं थुकथं धायेफु- 'पंगः वयाच्च्वनीगु स्वाभाविक खः, पंगःयात पंगः हे खः धकाः थुइके मफयेकं उद्देश्य प्राप्त यायेफइ धायेगु अस्वाभाविक' । ज्ञान गुकथं दयेके फइ, थ्व सम्बन्धय आयुष्मान् सारिपुत्र व आयुष्मान् पूर्ण मैत्रायणी पुत्रया दथुइ जूगु वार्ता पाखें भीसं थुइकेगु कुतः याये । वसपोलपिनि दथुइ थुकथंया वार्ता जूगु खः-

आवुस ! छःपिं भी भगवान् नाप ब्रह्मचर्यावास यानाच्च्वना बिज्यानागु खः ला ?

खः, आवुस !

छाय् आवुस ! शील विशुद्धि (आचरण भिकेगु ज्या) या नितिं छःपिं भगवानयाथाय् ब्रह्मचर्यावास यानाच्च्वना बिज्यानागु ला ?

मखु, आवुस !

अयसा आवुस ! चित्त विशुद्धि (चित्तया स्वभाव भिक्केगु ज्या)या नितिं छःपिं भगवान्‌याथाय् ब्रह्मचर्यावास यानाच्चवना बिज्यानागु ला ?

मखु, आवुस !

..... दृष्टि विशुद्धि (सिद्धान्त धारणायात बांलाक थूम्ह जुइ) या नितिं ..... ?

मखु, आवुस !

कांक्षा-वितरण-विशुद्धि (शंका यायेगु स्वभाव पाखें मुक्त जुइ) या नितिं ..... ?

मखु, आवुस !

मार्ग-अमार्ग-ज्ञान-दर्शन-विशुद्धि (मार्ग-अमार्गयात शुद्धकाः छुटये यायेफुम्ह जुइ) या नितिं ..... ?

मखु, आवुस !

..... प्रतिपद-ज्ञान-दर्शन-विशुद्धि (ज्ञान प्राप्त यायेफइगु मार्ग शुद्धके फुम्ह जुइ) या नितिं ..... ?

मखु, आवुस !

..... ज्ञान-दर्शन-विशुद्धि (ज्ञानयात साक्षात्कार यायेफुम्ह जुइ) या नितिं ..... ?

मखु, आवुस !

आवुस ! 'शील विशुद्धिया नितिं छःपिं भगवान्‌याथाय् ब्रह्मचर्यावास यानाच्चवना बिज्यानागु खः ला' थुकथं न्यना छःपिसं 'मखु आवुस' धयाबिज्यात । अयसा आवुस ! छःपिं छुकीया नितिं भगवान्‌ नापं ब्रह्मचर्यावास यानाच्चवना बिज्यानागु ?

आवुस ! उपादानं मुक्तगु परिनिर्वाण प्राप्त यायेगु नितिं भगवान नापं जिं ब्रह्मचर्यावास यानाचवना ।

आवुस ! शील विशुद्धि उपादानं मुक्तगु परिनिर्वाण खः ला ?

मखु, आवुस !

आवुस ! शील विशुद्धि उगु ई तक्या नितिं जक खः गुब्ले तक (कर्ता) चित्त विशुद्धिम्ह जुइ फइमखु । चित्त विशुद्धि उगु ई तक्या नितिं जक खः गुब्ले तक (कर्ता) दृष्टि विशुद्धिम्ह जुइ फइमखु । दृष्टि विशुद्धि उगु ई तक्या नितिं जक खः गुब्ले तक (कर्ता) कांक्षा वितरण विशुद्धिम्ह जुइ फइमखु । कांक्षा वितरण विशुद्धि उगु ई तक्या नितिं जक खः गुब्ले तक (कर्ता) मार्ग-अमार्ग ज्ञान दर्शन विशुद्धिम्ह जुइ फइमखु । मार्गामार्ग ज्ञान दर्शन विशुद्धि उगु ई तक्या नितिं जक खः गुब्ले तक (कर्ता) प्रतिपद ज्ञान दर्शन विशुद्धिम्ह जुइ फइमखु । प्रतिपद ज्ञान दर्शन विशुद्धि उगु ई तक्या नितिं जक खः गुब्ले तक (कर्ता) ज्ञान दर्शन विशुद्धिम्ह जुइ फइमखु । ज्ञान दर्शन विशुद्धि उगु ई तक्या नितिं जक खः गुब्ले तक (कर्ता) उपादानं मुक्त जुयाचवंगु परिनिर्वाण प्राप्त मयाःनिगु जुइ । (म.नि. : रथ विनित सुत्त)

चव्यु न्ह्यथनागु आयुष्मान् सारिपुत्र व आयुष्मान् पूर्ण मैत्रायणीपुत्रया दथुइ जूगु वार्ता 'साधन वा साध्य' तिफ्याये फयेकेमाःगु संकेत बियाचवंगु दु । ध्यान प्राप्त यायेगु उद्देश्य ज्वनाः क्रियाशील जुयाचवमह कर्ताया नितिं वसपोलपिनि दथुइ जूगु वार्ता अनुकरणीय जू । कर्ता थःगु साध्य छु खः अले गुकथंया साधन छचलाः साध्य प्राप्त यायेगु खः तिफ्याये मफयेव थःगु उद्देश्य थ्व हे खः धाये फइमखु अथवा उद्देश्य प्राप्त यायेत समर्पित जुइगु ज्या ग्यसुलाके फइमखु । देखावति रुपं लोक्या न्ह्यःने ध्यानी धायेकेगु नितिं जक ध्यान याइम्ह कर्ताया नितिं प्रचारय् वयेगु इच्छा हे ध्यान प्राप्त यायेगु ज्याय् पंगः जुयाचवनी ।

लोकयात आरम्मण मयासे 'साधन व साध्य' तिफ्याये फुम्ह जुयाः लोकयात थःगु उद्देश्य प्राप्त यायेगु ज्याया नितिं प्रयोगु यायेगु साधनया रुपं जक छ्चलेसःम्ह कर्ताया न्ह्यःने पंगः नं ग्यानाः बिस्त्युवनी ।

अज्ञान हे फुकं कथंया पंगःतयगु मूल जुयाच्चनीगुलिं अज्ञानया कारणं ज्ञानयात ब्वलंके मफयाः भ्रम (सम्मोह)यु लानाः थःगु उद्देश्य स्वयां बिस्कं कथंया व्यवहार याः वनेव छ्गुयां लिपा मेगु पंगः नाप सामना याये मालाच्चनी ।

सम्मोह न्यागू कथंया दु, व खः- कर्म सम्मोह, धर्म सम्मोह, प्रत्यय सम्मोह लक्षण सम्मोह व निर्वाण सम्मोह ।

कर्म सम्मोहः मखु कथं अथवा मत्वः कथं थुइकाच्चनीगु स्वभाव जुइगुलिं कर्म सम्मोहलय् लानाच्चम्ह मनुखं थम्हं यानाच्चनागु कर्म (ज्या) थम्हं क्वःछिनागु उद्देश्य पाखे न्ह्यज्यां वनेत ग्वाहालि याइगु खः अथवा मखु तिफ्याये फयाच्चनी मखु । चित्तं यः भाःपियाच्चंगु जुल धाःसा थःगु उद्देश्ययात मत्वःगु ज्या हे खःसां नुगः क्वसायेकाः यानाच्चनेगु याइ, चित्तं मयः भाःपियाच्चंगु जुल धाःसा उद्देश्य प्राप्त यायेत ग्वाहालि याइगु ज्या हे जूसां नुगः क्वसायेकाः याइमखु । चित्तयात थःगु अधिनय् तयेमाःथाय् चित्तया अधिनय् च्वनाः ज्या यानाच्चनेव छुं नं छुं वाह्य आरम्मण गथे कि शब्द आरम्मण, रुप आरम्मण, गन्ध आरम्मण, रस आरम्मण, स्पर्श आरम्मण, धर्म आरम्मणनाप संयोग जुइगु इलय् तटस्थ च्वने सयेकाच्चनीमखु । तटस्थ च्वनेमसयाच्चनीगुया कारणं यः मयःया भेद यानाः माःथाय् माःकथं यायेगु मयासे 'यः-मयः'यात प्राथमिकता बियाः ज्या याः वनेगु याइ । माःथाय् माःकथं याये मसयाच्चनेव कर्म सम्बन्धि नियम अथवा कर्मया प्रकृति स्वभाव तिफ्याये मफयाः 'भिंंगु याःसां भिं जुइगु मखु, मभिंंगु याःसां मभिं जुइगु मखु । पूर्व जन्मय् गुकथं गुकथंया पुसा पिनावःगु खः उकथं उकथंया हे फल भोग याये

खनीगु खः' धयागु बिचाः यानाः वर्तमान जीवनय् यायेगु कर्मयात महत्व मबिसें उपेक्षा यानाच्चवेगेगु याइ । कर्म सम्मोहलय् लानाच्चनीगु धयागु हे कर्म सम्बन्धि नियम मसियाच्चवेगेव खः । कर्म सम्बन्ध्य तःगू कथंया नियम दयाच्चनीगु खःसां सामान्यतः

(क) दिट्ठधम्म वेदनीय कम्म (थनया थन हे फल बीगु कर्म),

(ख) उपपज्ज कम्म (निश्चित इलय् फल बीगु कर्म),

(ग) अपरापरिय कम्म (थुबलय् हे फल बी धयागु छुं ठेगाना मदुगु तर छुं नं इलय् फल बी फइगु कर्म),

(घ) अहोसि कम्म (छुं नं पुसायात सियाः पीगु ज्या यायेव सयावयेगु, चुलि जायावयेगु मयाइ थें छुं हे फल मबीगु निष्फल कर्म),

(ङ) जनक कम्म (प्रतिसन्धि कालय् उत्पत्ति जुइका बीगु कर्म),

(च) उपस्तम्भक कम्म (स्तम्भनया अर्थ खः उत्तेजित यायेगु-च्चय् च्वय् धायेका बीगु । उपस्तम्भक कम्मं पूर्व कालय् यानावःगु कुशल अथवा अकुशल कर्म गुगु न्हयःने लानाच्चंगु खः उकथंया कर्मयात उत्तेजित यानाः च्वय् च्वय् धायेका बीगु ज्या यानाच्चनी),

(छ) उपपीडक कम्म (कुशल कर्मयात ब्वलने मफयेक ब्वत्यलाः पीडित यानाबीगु ज्या यानाच्चनीगु कर्म),

(ज) उपघातक कम्म (कुशल कर्मयात उत्पन्न जुइगु अवसर मबिसे घात (स्याना बीगु) याइगु कर्म),

(झ) यद्गरुक कम्म (भयातुसेच्चंगु कर्म, गथे कि पञ्चमहापाप १. तथागतया म्हं हि पिकया बीगु, २. संघभेद यायेगु ३. अर्हत (दोषरहितम्ह व्यक्ति) घात यायेगु ४. मातृ घात यायेगु ५. पितृ घात यायेगु । थुपिं न्यागू कथंया अपराधिक कर्म पञ्चमहापाप खः । थुकथंया मध्ये छुं नं छुं कर्म यायेगु

भयातुसेच्वंगु कर्म (गरुक कर्म) खः । पञ्चमहापाप मध्ये छुं नं छुं कर्म याःम्ह व्यक्तिं थम्हं यानागु अपराधिक कर्मया फल भोग यायेगु ज्या व्वचायेके सिमधयेकं न्ह्याक्व हे कुशल कर्म याःसां श्रामण्य फल लाभ याये खनीमखु । उकिं हे तथागतं श्रामण्यफल सुत्त देशना यानाबिज्याःगु न्यनेगु अवसर चूलाःगु खःसां जुजु अजातशत्रुं धर्मया, आनृशंस प्राप्त याये मखंगु खः धकाः तथागतं थुकथं आज्ञा जुयाबिज्याःगु खः- भिक्षुपिं ! थुम्ह जुजु (अजातशत्रु) या संस्कार बांलाः मजू, थुम्ह जुजु अभागी खः । भिक्षुपिं ! यदि थुम्ह जुजु थः धार्मिक धर्मराजा बौयागु हत्या मयाःगु खःसा थौं थ्व हे आसनय् च्वँच्वं वयाके विरज, वीतमल, धर्मचक्षु उत्पन्न जुइगु खः ।

(दीघ निकायः श्रामण्यफल सुत्त)

(ज) यदबहुल कम्म (कुशल अथवा अकुशल संचय याइगु कर्म),

(ट) यदासन्न कम्म (आसन्नया अर्थ खः न्ह्यःने वयाच्वंगु । थन यदासन्न कर्मया अर्थ खः- जीवनया अन्तिम अवस्थाय् व्यक्तिया न्ह्यःने थम्हं यानातयागु कुशल अथवा अकुशल मध्ये छुं नं छुं कर्म भलभल लुमना वयाच्वनीगु अवस्था),

(ठ) कृतत्वात कम्म (निश्चित रुपं स्वात्तुस्वानाः छगू हे कथं मखसें त्वाः त्वाः दलाः वयाच्वनीगु अथवा अस्थिर स्वभावया कर्म) ।

कर्म सम्बन्धय् यथार्थं ज्ञान दयेके मफयाः चित्त थलाःक्वलाः जुइकाच्वनेव कर्म सम्बन्धि भ्रमय् लानाः सम्मोह उत्पन्न यायेगु ज्या यानाच्वनी । संक्षिप्तं धायेबलय् कर्म व कर्मफल सम्बन्धय् ज्ञान दयेके मफयाः कर्म सम्बन्धि भ्रमय् लानाच्वनीगु अवस्था हे कर्म सम्मोह खः ।

धर्म सम्मोहः धर्म कार्य भाःपियाः यानाच्वनागु ज्यां थगु लक्ष्य-उद्देश्य पूर्वकेत ग्वाहालि यानाच्वंगु दु अथवा मद्दु धयागु ख्यै सरोकारं तथाः धर्मयात गुकथं थुइके माःगु खः उकथं हे थुइकेगु मयासे मत्वःकथं थुइकाच्वनेव विपल्लास (छगू कथंया

भ्रम)य् लाःवनेगु याइ । विपल्लास स्वंगू कथंया दु- संज्ञा विपल्लास, चित्त विपल्लास, दिट्ठि विपल्लास ।

धर्मयात दुग्गंका वालास्वयेव 'सत्व, पुद्गल, स्त्री-पुरुष, आत्मा' धकाः धायेल्वःगु छुं हे मद्दु धयागु वाः चायेके फुम्ह जुइ । 'सत्व, पुद्गल, स्त्री-पुरुष' कथंया भेद व्याबहारिक ज्या याये अःपुकेत जक खः । सम्मुति (सामान्य) सत्य व परमत्थ (परमार्थ-यथार्थ) सत्यया भेद थुइके फुम्हसिनं धर्म कथं छ्चलाच्चनीगु नाना प्रकारया व्यबहार वास्तविक अर्थय् परमार्थयात थुइकेत ग्वाहालि याइगु मखु, सामान्य अवस्थां असामान्य अवस्थाय् वनेत प्रेरणा बीत जक खः धयागुयात नं थुइके फुम्ह जुइ । सामान्य अवस्थां असामान्य अवस्थाय् वनेगु कुतः मयासे बाह्य स्वरुपय् जक तक्यना चवनेव गथे सुं छ्म्ह मनुखं लिउने पाखें स्वयाः थ्व फलानाम्ह खः धयागु तायेकाः न्ववाः वनीगु इलय् म्मसिउम्ह मनु लायेव ख्वाः ह्याउँके मालीगु खः उकथं हे 'सत्व, पुद्गल, आत्मा' धयागु संज्ञाय् तक्यनाः भ्रम ब्वलंकाच्चनेव संज्ञा विपल्लासय् लाःवनी । संज्ञा विपल्लासय् लानाच्चनेव सारयात असार, असारयात सार कथं थुइकेगु यानाच्चनी ।

धर्मयात गुकथं थुइकेमाःगु खः, उकथं हे थुइके मफयेव 'कर्म, चित्त, ऋतु, आहार'या संयोगं अष्टकलापयात गतिशील जुइकाबीगु खः, नाम (संज्ञा) व रुप संयुक्त जुयाः उत्पन्न जुयाच्चंगु थ्व काय छ्गू हे अवस्थाय् स्थिर जुयाच्चंगु मद्दु, नित्य (स्थिर) धायेल्वःगु थन छुं हे मद्दु धयागु थुइकेगु कुतः मयासे संज्ञायात माध्यम दयेकाः भ्रमय् लानाः स्थिर अपरिवर्तनशील भाःपियाच्चनीगु गुगु पह दु उकथंया स्वभावया कारणं संज्ञा विपल्लासय् लानाच्चनी ।

चित्तया धर्म (स्वभाव) खः चिन्तन बिचाः यायेगु । चित्त विपल्लासय् लानाच्चनेव संज्ञा विपल्लासय् लानाच्चंम्हं संज्ञायात

गुकथं गलत कथं थुइकाच्चनीगु खः उकथं हे चित्तं नं द्वं कथं थुइकाः बिचाः यायेगु ज्या यानाच्चनी ।

दिट्ठि अथवा दृष्टिया अर्थ खः धारणा दयेकाच्चनेगु, क्वःछिना च्वनेगु । दृष्टि विपल्लासय् लानाच्चनेव संज्ञा विपल्लासं संज्ञायात क्वःछिनाच्चंगुयात चित्तं कल्पना-बिचाः याना धारणा दयेकाः क्वात्तुक ज्वनाच्चनेगु याइ ।

संज्ञा विपल्लास, चित्त विपल्लास व दृष्टि विपल्लासय् लानाच्चनेव धर्मयात गुकथं थुइकाः धारण यायेमाःगु खः अथवा गुकथया धर्मया अनुशरण यायेव थःगु लक्ष्यय् थ्यंकः वने फइगु खः तिफ्यायेगु ज्या याये मफयाः तर्क अथवा परंपरागत धारणा अथवा विद्रोही स्वभाव ब्वलकाच्चनेगु याइ । तर्क, परंपरागत धारणा व विद्रोहया थःगु हे कथंया महत्व दुगुयात स्वीकार याइम्हं धर्मया आनुशंस सुपरिणाम प्राप्त यायेगु ज्याय् भावना (थःथम्हं हे अनुभव यायेव ब्वलना वइगु क्षमताया कारणं यथार्थयात तिफ्याये फइगु अवस्था) यात गुकथं महत्व बीमाःगु खः उकथं हे महत्व बीगु ज्या यायेसःम्ह जुइफइ । थुकथं याये मसयेव धर्म सम्मोहलय् लाःवनेगु याइ ।

प्रत्यय सम्मोहः प्रत्ययया अर्थ खः- कार्यकारण स्वापू । कार्य-कारणया स्वापुती गुब्ले कारण कार्य जुयाच्चनी, गुब्ले कार्य कारण जुयाच्चनी । कारणं सिर्जना याइगु कार्य पूर्वकेत कारण पाखें प्रेरणा प्रोत्साहन बीगु ज्या जुयाच्चनेगु याइ, कर्म पाखें कारणया औचित्य प्रमाणित जुइ । उकिं कारण हे कार्य खःसा, कार्य हे कारण नं खः । कार्य-कारणया स्वापुती छगूयात मेगु पाखें तापाका बी फइमखु । गथे ध्यबा धायेव छोने व तःलय् निथासं कियातःगु दयाच्चनीगु खः उकथं हे प्रत्यय धायेव कार्य-कारणया संयुक्त अवस्था नं जुयाच्चनेगु याइ । कार्यनाप कारणया व कारणनाप कार्यया अन्तरनिर्भरताया स्वापू दयाच्चनीगुयात थुइके मफयाः छगू पक्ष लिनाः मेगु पक्षयात उपेक्षा यानाच्चनेव

प्रत्यय सम्मोहल्य लाःवनी । प्रत्यय सम्मोहल्य लाः वनेव कार्य-
कारणया नियमयात छखे वांछ्वयाः 'कारक दृष्टि अथवा
संचालकया धारणा' ब्वलंकाच्चनेगु याइ । कारक दृष्टि उत्पन्न
जुइव सृष्टिकर्ता पाखें हे फुक कथंया निर्णय जुयाच्चनीगु खः
धयागु विसम (मत्वःगु) दृष्टि नं ब्वलंकाच्चनेगु याइ । थुकथं हे
पुब्बेकत हेतु दिट्ठि व अहेतुक दिट्ठियात नं थाय् ब्युवनेगु
यानाच्चनी ।

पुब्बेकत हेतु दिट्ठि धायेबलय् न्हापा यानावःगु कर्म पाखें
बीगु फल थौं भोग यायेमाः धयागु धारणा अथवा न्हापा (पूर्व)
यात प्राथमिकता बियाच्चनीगु धारणा खः । गुगुं खँय् पुब्बेकत
हेतु उपयुक्त जूसां फुकं खँय् पुब्बेकत हेतु दिट्ठि लागु यानास्वयेगु
पाय्छि जुइमखु । न्हापा यानावःगु कर्म बीगु फल थौं भोग मयासे
मगाः धयागु धारणायात ब्वात्तुक ज्वनाच्चनेव वर्तमानयात गौण
महत्व बीगु जूवनी । पुब्बेकत हेतु निरोधया अवस्थाय् मथ्यंतले
प्रभावित यानाच्चने फइगु खःसां तृष्णा निरोध यायेगु ज्या वर्तमान
कालय् याइगु प्रयासं हे जक संभव जुइ । तृष्णाया हायात ल्यहें
थनाः निरोध Absolute Finished याये फयेव पुब्बेकत हेतु ज्या
लगे जुइमखु, प्रभाव ब्वलंके फइमखु, गतिशील जुइ फइमखु ।

विसमया अर्थ-खः 'सम मजूगु' थुकथं कायेमाःगु खः उकथं
हे कायेगु ज्या मजुयाच्चंगु । विसम हेतु दिट्ठि ब्वलंकाच्चनेव
तृष्णाया कारणं छगू भव मेगु भवय् लाःवनीगुयात थुइकेगु कुतः
मयासें काल्पनिक सृष्टिकर्ताया इच्छायात थाय् बीगु ज्या यानाः थम्हं
यायेमाःगु पुरुषार्थया महत्वयात गौण-तुच्छ तायेकाच्चनी । थुकथंया
दृष्टी लानाच्चनेव 'दासत्व भाव' ब्वलंकाः सृष्टिकर्ता हे निर्णयकर्ता नं
खः, सृष्टिकर्ताया न्ह्यःने मनुखं छुं हे याये फइमखु, उकिं
सृष्टिकर्ताया शरणय् वनेगु ज्या छगू जक उत्तम खः धयागु भाव
ब्वलंकाः थत थम्हं सृष्टिकर्ताया दास तायेकेगु ज्या यानाच्चनी ।

अहेतुक दिष्टिया अर्थ खः 'हेतु मद्दु' अथवा कारण मद्दु धाइगु धारणा । छुं नं घटना जुइगुया कारण मद्दु, छु जुइमाःगु खः व जुइ धैगु बिचाः धारणा हे अहेतुक दिष्टि खः । थुकथंया दृष्टी लानाच्चनेव थन 'गुरु नं मद्दु, चेला नं मद्दु, सः धायेगु नं मद्दु-मसः धायेगु नं मद्दु, भिं धैगु नं मद्दु-मभिं धयागु नं मद्दु, पाप धयागु नं मद्दु-पुण्य धयागु नं मद्दु, स्वर्ग नं मद्दु, नर्क नं मद्दु, ध्व नं मद्दु-व नं मद्दु' धैगु धारणा ब्वलंकाच्चनेगु ज्या यानाच्चनी । अहेतुक दिष्टी लानाच्चपिसं 'छु याइ-छु मयाइ' धाये फयाच्चनी मखु । थत यःगु जुल धाःसा थम्हं क्वःछिनागु लक्ष्यया अःखःगु हे जूसां याइ, थत मयःगु जुल धाःसा थम्हं क्वःछिनागु लक्ष्यय् थ्यंकेत ग्वाहालि जुइगु ज्या हे जूसां नं याइमखु । थत छु यः व याइ, थत मयःगु याइमखु । अराजक स्वभाव ब्वलंकाच्चनेगु याइ ।

कार्य-कारणया स्वापू थुइके मफयेव पुब्बेकत हेतु दिष्टि, अहेतुक दिष्टि व विसम हेतु दिष्टि ब्वलंकाः भ्रमय् लानाच्चनीगु गुगु स्वभाव दु उकथंया स्वभाव प्रत्यय सम्मोहलय् लानाच्चंगुया कारणं उत्पन्न जुइका च्वनीगु खः ।

लक्षण सम्मोहः 'अनित्य-दुःख-अनात्म'यात थुइके मफयाः 'खःला-मखुला, खःथें नं च्वं-मखुथें नं च्वं' तायेकाः छुं हे क्वःछी मफयाच्चंगु अवस्थाय् सकल प्राणी 'दिक'य् स्थित जुयाः 'काल' पाखें निषेध जुयावनाच्चंगु तिफ्याये फयाच्चनी मखु । सुं नं प्राणी अथवा भौतिक तत्वया प्रकट अवस्थाय् वयाच्चनीगु रुपया बनौट अष्टकलापया उपस्थिति पाखें जुयाच्चनी । सामुहिक उपस्थिति प्रकट जुयाच्चनीगु अष्टकलापय् आधारित वर्णयात माध्यम यानाः 'मिसा-मिजं-पशु-वृक्ष' आदिया व्याबहारिक भेद यानातइगु वर्णत आन्तरिक रुपं दिपाः हे मदयेक गतिशील जुयाच्चंगु दयाच्चनी । वर्ण सम्बन्धय् वर्ण सण्ठान (रुपया प्रकट अवस्था अथवा भौतिक मिखां खनाच्चनीगु रुपया बनौट) व वर्ण सन्तति (रुपया गतिशील अवस्था अथवा रुपया प्रकट अवस्था ब्वलंकेत कलापत क्रियाशील

जुयाच्चनीगु अवस्था-गति) या भेद दयाच्चनी । वर्ण सण्ठान 'व वर्ण सन्ततिया भेद तिफ्यानाः वर्णया स्वरूप गुगु पिनें खने दयाच्चंगु खः व वास्तबम् वर्ण गतिशील जुयाच्चंगुयात सामान्य मिखां तिफ्याये मफुगुया कारणं जक उकथं खनाच्चंगु खः धयागु थुइके मफयेव वर्ण सम्मोह (रुपयात माध्यम दयेकोः ब्वलंका च्वनीगु भ्रम)य् लानाः वर्णयात नित्यकथं थुइकाच्चनेगु याइ । वर्णयात नित्यकथं थुइकाच्चनेव वर्णया थःगु हे धर्म (स्वभाव नियम) कथं क्षय जुयावनेवं नुगः क्वतुंकाः दुःख तायेकेगु नं यायेमाली । वर्णयात नित्यकथं कयाः प्रियभाव ब्वलंकाच्चनेव 'जिगु वर्ण बांलाः' तायेकाः आत्मभाव ब्वलनावयेगु याइ ।

वर्ण क्षय जुयावनाच्चंगुयात थुइकेगु क्षमता ब्वलंके मफयेव वर्ण सम्मोहय् लानाः वर्णया अनित्य स्वभाव तिफ्याये मफइगुलिं वर्ण सुख अनुभव यानाच्चनीगु खः । थःथःगु धर्म-स्वभाव कथं गतिशील जुयाच्चंगु वर्ण अनित्य धर्म कथं क्षय जुयावनाच्चंगुया अभिव्यक्ति जक खः । वर्णया आन्तरिक गतिशीलताय् उत्पत्ति व विनाश अतिकं तिब्र रुपं जुयाच्चनीगुयात वर्ण सण्ठानय् तक्थनाः ब्वलंकाच्चनीगु सम्मोहं यथार्थयात तिफ्याये मफयेक पंगः थनाच्चनेगु याइ । वर्ण सम्बन्धय् ब्वलनीगु कथंया हे भ्रम वेदना (सुख अथवा दुःख कथं यानाच्चनीगु अनुभव), संज्ञा, संस्कार व विज्ञान (चेतना) या सम्बन्धय् नं ब्वलंकाच्चनेफु ।

गुलि नं पदार्थ उत्पन्न जुयाच्चंगु दु, फुकंया बाह्य रुप स्थिर खने दयाच्चंसां आन्तरिक रुपं क्षय जुया वनाच्चनीगुलिं छगु इलय् खने दयाच्चनीगु रुप मेमेगु इलय् उकथं हे मजुइगु खः । छगू अवस्थां मेगु अवस्थाय् हिउपाः वःगुयात सकारे याये मफयेव दुःख अनुभव यायेमाली । अनित्य धर्मयात थुइके मफंयाः अथवा बेवास्ता यानाः पक्ष लीगु यानाच्चनेव आत्मभाव क्वत्ययेका च्वने मालाच्चनी ।

संक्षिप्तं धायेबले क्षय-व्यय जुयाः ज्यलावनाच्चनीगु प्रकृतिया धर्म-स्वभाव जुइगुलिं अनित्य खः । क्षय-व्यय जुयाः ज्यलावनाच्चनीगु धर्म-स्वभाव पाखें ब्वलंकाच्चनीगु भयया कारणं दुःख खः । उत्पन्न जूगु फुकं (भौतिक पदार्थ व चेतना नं) क्षय-व्ययया नियम दुने क्रियाशील जुयाच्चनीगुलिं गुगु इलय्या 'रूप-वेदना-संज्ञा-संस्कार-विज्ञान'यात थःगु धायेगु धयागु न्ह्यसःया छुं हे लिसः बी फयाच्चनी मखु अथवा 'सार' धाये ल्वःगु छुं हे मदइगु जुइगुलिं अनात्म खः ।

अनित्य-दुःख-अनात्मयात ल्वःकथं तिफ्यानाः गुकथं थुइके माःगु खः उकथं हे थुइकेगु क्षमता दयेके मफ्याः ब्वलंका च्वनीगु भ्रम हे लक्षण सम्मोह खः । लक्षण सम्मोहय् लानाच्चनेव वाह्य स्वरूपय् तक्यनाः आन्तरिक (अध्यात्म) अवस्थाया क्षणभंगुर स्वभाव (अनित्य) यात तिफ्याये फइमखु । क्षणभंगुर स्वभावयात तिफ्याये मफुगुया कारणं वाह्य स्वरूपयात माध्यम यानाः सुख तायेकाच्चनेव आत्मभाव ब्वलंकाच्चनेगु याइ । अध्यात्मया मिखां अथवा ज्ञानया मिखां स्वये सयेव उकथं थुइके मल्वःगु वाःचायेके फयावइ ।

निर्वाण सम्मोहः 'निर' उपसर्ग निषेधयात थुइके बियाच्चनीगुली 'वाण'=तृष्णायात नं संयुक्त यायेव 'निर्वाण'या अर्थ तृष्णाया निषेध अवस्था जू वइ । तृष्णा निषेधया अवस्थाय् ध्यने फयेव हाकनं छकः जन्म कायेमाली धैगु जुइमखु । तृष्णा उत्पन्न जुयाच्चंगुया कारण थुइकाः तृष्णाया हा (मूल) नापं ल्यहैथनाः न्हंकाः बी फयेव गुकथंया अवस्था उत्पन्न जुइ उकथंया अवस्था 'निर्वाण'=तृष्णां मुक्त अवस्था खः । थुकथंया अवस्थाय् ध्यने फयेकेत ल्वःकथंया कुतः मयासे उकथंया अवस्था दइमखु अथवा ध्यने फइमखु तायेकाः मल्वःकथं थुइकाच्चनीगु स्वभाव निर्वाण सम्मोह खः । निर्वाण अवस्थायात तर्क यानाः शब्द पाखें थुइकेगु अथवा व्याख्या यायेगु संभव मजुइगुलिं सम्मोहय् लाः वने फइगु

खः । तर्क व सिद्धान्तं च्वय् थहां वनाः अनुभव पाखें थुइकेमाःगु निर्वाण अवस्थाय् थ्यंकेत गुकथया उपाय उपयुक्त जू व सम्बन्धय् जक व्याख्या-छलफल याये उपयुक्त जुइ । वच्छगोत्त (वत्सगोत्र)) परिव्राजकयात तथागत बुद्धं उपमा पाखें निर्वाणया पंगः व निर्वाणया अवस्था थुइकाःबिज्याःगु वार्ता न्ह्यब्वये-

वत्स ! छं थःत अज्ञानी तायेके म्वाः, सम्मोहय् नं लाये म्वाः । वत्स ! ध्व धर्म (बुद्ध धर्म) गम्भीर, दुर्दृश्य (तिपफ्याना काये थाकुगु), दुर अनुबोध (थुइके थाकुगु), शान्त, उत्तम, तर्क स्वयां च्वय् लाःगु पण्डितपिसं थुइके फइगु खः । वत्स ! ध्व धर्म मेमेगु दृष्टि, क्षान्ति, रुचि, योग पाखे स्वापू दुम्ह, मेगु हे आचार्य मत (सिद्धान्त-ज्ञान) ज्वनाच्चवंह छंगु निति दुर्जेय (थुइके थाकुइगु) खः । उकिं वत्स ! छंके हे न्यने छं गुकथं थू उकथं हे लिसः ब्यू । यदि वत्स ! छंगु न्ह्यःने मि च्यानाच्चवन धाःसा छं सी ला- 'जिगु न्ह्यःने मि च्यानाच्चंगु दु धयागु ?'

भो गौतम ! यदि जिगु न्ह्यःने मि च्यानाच्चवन धाःसा जिं थुइके 'जिगु न्ह्यःने मि च्यानाच्चंगु दु ।'

यदि वत्स ! छंके सुनानं न्यन - 'ध्व गुगु मि च्यानाच्चंगु दु व मिं छु आधार कयाः च्यानाच्चवन ?'

उकथं सुनानं न्यन धाःसा भो गौतम ! जिं थुकथं धाये- 'ध्व गुगु मि जिगु न्ह्यःने च्यानाच्चंगु दु व मि धाँय्-सिया उपादानं (आधारं) च्यानाच्चंगु खः ।'

यदि वत्स ! व मि छंगु न्ह्यःने सित धाःसा छं थुइके फइ ला- 'ध्व गुगु मि जिगु न्ह्यःने च्यानाच्चंगु खः व आः सित ?'

भो गौतम ! यदि जिगु न्ह्यःने च्यानाच्चंगु मि सित धाःसा जिं थुकथं थुइके- 'जिगु न्ह्यःने च्यानाच्चंगु मि सित ।'

यदि वत्स ! छंके थये न्यन- 'ध्व गुगु मि छंगु न्ह्यःने च्यानाच्वंगु खः व आः सी धुंकल । व. मि गुगु दिशा (पूर्व-पश्चिम-उत्तर-दक्षिण) पाखे वन ? थुकथं सुनां न्यन धाःसा वत्स ! छं छु लिसः बीगु ?'

छुं हे लिसः बी फइमखु भो गौतम ! 'गुगु व मि घाँय्-सिँया उपादान (आधार-लिधंसा-ग्वाहालि) कयाः च्यानाच्वंगु खः उकथंया उपादान फुनावनाः मेगु घाँय्-सिँ सायेगु ज्या मजुइव 'आहार मदयाः फुत' ध्व हे वयागु संज्ञा जुइ ।'

(म.नि.: अग्गिगवच्छगोत्त सुत्त)

तथागत व वच्छगोत्त परिव्राजक दथुइ जूगु वार्ता पाखें तृष्णायात गतिशील जुइके बियाचवनीगु आधार-उपादान फुइव निरोध अवस्थाय् थ्यनीगु धयागु थुइके ल्व । घाँय्-सिँया आधार कयाः च्यानाच्वंगु मि घाँय्-सिँ फुइव गथे निरोध जुयाः फुनावनीगु खः, उकथं हे चित्तय् ब्वलनाच्वंगु तृष्णायात न्हंकाः मेगु न्हूगु तृष्णायात थाय् बीगु मयायेवं निरोध अवस्थाय् थ्यंकः वनेफइ, थुकथं थुइके ज्यू । तृष्णा पाखें ब्वलंकाच्वंगु गतियात न्ह्याके बियाचवनेत काम सम्बन्धि इच्छा, भवभोगया इच्छा व उच्छेदया धारणां तिबः बीगु यानाचवनी ।

भौतिक विषयवस्तु पाखें उत्पन्न यानाचवनीगु आकर्षणय् तक्यनाः चित्तय् ब्वलंकाचवनीगु थलाःक्वलाः (अभिमान खिन्नतां) नं चित्तयात कम्पित जुइके बियाः मानसिक शान्ति पाखें तापाये मालाचवनीगु अवस्था खः कामतृष्णा । चित्तयात कम्पित यानाः छुं नं छुं भोग वस्तुखय् तक्यंकातयेगु ज्या कामतृष्णां यानाचवनीगुलिं कामतृष्णाय् तक्यनाचवनेव तृप्तताया अनुभव याये मखनाः निर्वाण अवस्था मदु धयागु भ्रम ब्वलंकाचवने फइगु खः । थम्हं ल्वःकथंया आचरण याये मफयाच्वंगु पाखे दुवालास्वयेगु मयासे 'भान्ता पिनाः लौका मसयेव' लौका धैगु सयेके फइमखु धाये थें ज्याःगु व्यबहार यायेव निर्वाण सम्मोहय् लाःवनेगु याइ ।

वर्तमान कष्टकर जीवन हनाच्वने माःगुया कारण लिपाया
जीवनम् भिं जुइमा अथवा स्वर्ग्य जन्म काःवने दयेमाः थुकथं
इच्छा-कामना यानाः स्वर्मा अथवा सुखया आकर्षण्य तक्यनाः
ब्वलकाच्वनीगु भव तृष्णा खः ।

तृष्णा सहित म्वानाच्वंगु खःसां मृत्यु लिपा जन्म काःवने
म्वानु धारणा ज्वनाः वर्तमान भौतिक देह नष्ट जुइव सम्पूर्ण रूपं
नष्ट जुइ तायेकाः अध्यात्मयात उपेक्षा यानाः भौतिकयात जक
प्राथमिकता बियाच्वनीगु स्वभावं जीवनया गतियात वर्तमान
अवस्थाय तक जक सीमितं यानास्वयेगु यानाच्वनी । तृष्णा निरोध
याये फयेव भौतिक देह नापं गति निरोध जुइगु खःसां तृष्णा सहित
जुयाच्वनीगु अवस्थाय हानं जन्म काःवने मालाच्वनीगुयात उपेक्षा
यानाः मल्वःकथं थुइकाः 'भौतिक देह निरोध जुइव फुकं निरोध'
जुइगु धारणा ज्वनाच्वनीगु विभव तृष्णा खः । संक्षिप्तं धायेबले
तृष्णा (काम तृष्णा, भव तृष्णा, विभव तृष्णा) या कारणं निरोध
अवस्थाय थ्यने मफयाः दुःख-कष्ट सामना याये मालाच्वनीगु खः
धयागु थुइकाः तृष्णा निरोध यायेगु पाखे न्ह्यचिलेगु मयासे
मल्वःकथं थुइकाच्वनीगु स्वभाव निर्वाण सम्मोह खः ।

उद्देश्य प्राप्त यायेगु ज्याय् पिनेया (थाय्बाय्, सहायक,
नसात्वैसा आदि) पाखें गुलि हानि याये फइगु संभावना दयाच्वनीगु
खः व स्वयां अप्वः हानि चित्तय् उत्पन्न जुयाच्वनीगु मभिंगु
चेतना पाखें जुइके मालाच्वनी । कर्ता सम्बन्धित विषयलय्
दयेकेमाःगु सामान्य ज्ञान तक दयेके मफयेव थःगु चित्तय्
ब्वलनाच्वंगु स्वभावया गुण-अवगुण तिफ्याये फइमखु । सम्बन्धित
विषयलय् सामान्य ज्ञान तक दयेके मफयाः ज्ञानया प्रारम्भिक
चरणय् तक थ्यने मफुम्ह व्यक्ति चित्तया स्वभावयात थुइके
फयाच्वनी मखु । थःथम्ह हे थःगु चित्तया स्वभावयात थुइके फुम्ह
जुइ मफयेकं थःके दुगु गुणधर्म वृद्धि यायेगु, अवगुण मदयेका
छ्वयेगु नं याये फइमखु । गुणधर्म वृद्धि यानाः अवगुण न्हंकेगु

ज्या याये मफयेकं चित्तयात थःगु हे अधिनय् तये फइमखु । गुलि नं चित्तयात चंचल-अस्थिर यानाबीगु थी थी स्वभाव दयाचवनी व फुकं हे ध्यान प्राप्त यायेगु ज्याया नितिं पंगः जुयाचवनी । चित्तयात चंचल-अस्थिर याये फइगु थी थी स्वभाव पाखें ब्यागल चवने फयेकेगु हे थी थी पंगः पाखें मुक्त जुइगु खः । चित्तयात चंचल-अस्थिर यानाबीगु ज्याय् भोग इच्छाया अतृप्तता, कतःयात हानि-नोक्सानी यायेगु चेतना अथवा विद्रोही स्वभाव, मानसिक-शारीरिक आलश्य, चंचल व खिन्न (उदास) जुइगु स्वभाव, निगित-निगित खँय् तक्यनाः अलमल जुयाचवनीगु स्वभाव मू कथंया पंगः जुयाचवनी । थुकथंया पंगः पाखें सतर्क जुयाः थःगु लक्ष्य प्राप्तिया आकांक्षा पूर्वकेगु ज्याय् ग्वाहालि जुइगु स्वभाव ब्वलंकाः थःगु हे पहलं न्ह्यानाचवनेव फुकं कथंया सम्मोह पाखें मुक्त जुयाः पंगः फुकं चीकाछ्वयेफइ ।

ध्यानया अवस्था

तःगु अर्थ मध्ये ध्यानया छगू अर्थ खः स्वयाचवनेगु अनुभव यानाचवनेगु वाःचायेका चवनेगु । स्वयाचवनेगु अनुभव यानाचवनेगु अथवा वाःचायेका चवनेगु नं थी थी कथंया दयाचवनी । छुं छता वस्तु-बिचाःया वाह्य पक्षयात जक स्वयाचवनेगु खः अथवा अभ्यन्तरया अवस्था थ्यंक हे दुहां वनाः स्वयेगु धैगु न्ह्यसः नं ब्वलनेफु । वस्तु-बिचाः सम्बन्धय् ब्वलने फइगु कथंया न्ह्यसः ध्यान भावना सम्बन्धय् नं उत्पन्न जुइफु । उकिं ध्यान भावना धायेव गुज्वःगु अथवा गुगु स्तरया धयागु न्ह्यसः ब्वलंका बीगु खः । थुकथं ब्वलनीगु न्ह्यसःया ल्वःकथं लिसः लुइकाः समाधान यायेगु ज्या ध्यान भावना अभ्यास याइम्ह कर्ता याये फयेकेत ध्यानया तगिं अथवा अवस्था सम्बन्धय् थुइकेफुम्ह नं जुइ फयेमाः । गथे छेंखा पतिकं दयाचवनीगु स्वाहानें छगू तल्ला चवय् थ्यंकाबीगु ज्या यानाचवनीगु खः उकथं हे छगू स्तर अथवा तगिंया ध्यान छगू तह चवय् थ्यनेव याये खनीगु अनुभव जक याये फयेका बी ।

छपु स्वाहाने थहां वनेव तुं कसिइ अथवा बैगलय् ध्यनाः तापाक्क तापाक्क स्वये फइमखु थें ध्यानया छगू तगिं च्वय् ध्यने फयेव धर्म कथं याये खनीगु अन्तिम अवस्थाया अनुभव याये खनी धाये फइमखु । बरु ध्व सत्य खः कि प्रारम्भिक चरणय् गुलि थाकुक् कुतः याये मालीगु खः च्वय् ध्यालिसे उलि थाकुक् कुतः यायेमाली मखु । जग बल्लाके फयेव तल्ला थकायेत थाकुइ मखु थें ध्यान भावनाया अभ्यास याइम्ह कर्ता प्रारम्भिक चरण स्येल्लाके फयेव च्वय्-च्वय्या अवस्थाय् अपुक हे थ्यंकः वनेफइ ।

ध्यान अभ्यास याइम्ह कर्ता गुलि-गुलि स्येल्लाक कुतः यायेगु याइ, कुतः ग्यसुलाना वलिसे थथम्हंतुं वाह्य जगत (आडम्बर ढोंग)य् छुं हे सार मदुगु अभ्यन्तरं वाःचायेकाः लोक (सांसारिक) भोगं तापाये फुम्ह जुयाः 'एकान्तिक सुख' अनुभव यानाः याकःचा एकान्त थासय् अथवा वन-जंगलय् हे च्वनेमाःसां ह्याइपु तायेकाच्वनेगु पह मदुम्ह जुइफइ । लोकया स्वभाव हे 'लुब्ध' (तंकाच्वनेगु) यानाबीगु खः धैगु थुइव थःगु वर्तमानयात तंकाः न्ह्याइपु तायेगु ज्या छतिं हे बांमलाःगु वाःचायेके फुम्ह जुइव ध्यानया प्रारम्भिक चरणय् प्रवेश जुइफुम्ह जुल थुकथं थुइके ज्यू । ध्यानया न्हापांगु तह वाह्य आडम्बरं तापानाः अभ्यन्तरयात तिफ्याये फयेकेगु खः । लोक आरम्भणं कर्तायात थः पाखे आकर्षित यानाः अभ्यन्तरया यथार्थयात थुइके पाखे वंके मबीत प्यपुंकातयेगु ज्या यानाच्वनी । ध्यान व लोकया दथुइ जुयाच्वनीगु प्रतिष्पर्धाया कारणं मानसिक द्वन्द उत्पन्न जुयाः शान्त अवस्थाय् ध्यने मफुगुयात कर्ता थुइकाः द्वन्द उत्पन्न जुइफइगु क्रिया पाखें ब्यागलं च्वने फयेव अनुभव याये खनीगु लसता (प्रीति) या चरणय् ध्यनेव कर्ता मेगु छगु तह च्वय् लाःगु अनुभव यायेखनी ।

थुकथं छर्त-छर्त या यां थहां वनेफयेव छगूया लिपा मेगु तहलय् ध्यालिसे आध्यात्मिक क्षमता (अभ्यन्तरं तिफ्यानाः थुइके फइगु अवस्था) नं भं भं क्वात्तुसे च्वनाः लोकारम्भणय्

प्यपुनाच्चनेगु स्वभाव त्वःताछ्वव्यु फयेव तटस्थता भाव=उपेक्षा
 बल्लानावयेगु याइ । थुगु चरणया अवस्थां न्हापाया अवस्था-स्वभाव
 स्वयां बिस्कंगु स्वभाव व्वयाच्चनी । न्हापा अनुभव याये मनंगु
 न्हूगु कथंया आध्यात्मिक सवाः काये खनीगु इलय् कर्ताया चित्तं
 व्वह्यंगु स्वभाव (काम-भोग पाखे सत्तिक वने मास्तिवइगु स्वभाव)
 यात साःगु भिंगु नसा नयाः प्वाः जाःम्हं मसाःगु-मभिंगु नसा पाखे
 मिखा तकं छ्वयेगु मयाइ थें तुं उपेक्षाया व्यबहार यानाः थःत
 तापाक्क तयेगु ज्या यायेफुम्ह जुइ । काम इच्छायात त्याकाः काम
 इच्छां व्वत्यले मफयेक च्वने फयेव 'अज्ञजनं (=जां मदुपिं-
 अज्ञानीपिसं) निन्दा यायेगु याःसां कर्ता पीडा-असन्तोष-चित्त विकार
 व्वलंके बी मखु, अज्ञजनं मान-सत्कार-प्रशंसा याःसां आनन्द-लसतां
 चित्तयात प्रसन्न जुइके बी मखु ।' थये छाया जुइके मबीगु ?
 छायाःसा, अज्ञजनं उचित-अनुचित तिफ्यायेगु ज्या मयासें निन्दा
 अथवा प्रशंसा यायेगु यानाच्चनी । निगित निगित खँय् तक्यनाः
 लय्तायेगु वा तंचायेगु स्वभाव दयाच्चनेव चित्तं यः धाःगु खँ न्यने
 दयेव लय्ताः पह व्वयाः प्रशंसा यानाच्चनी, चित्तं मयः धाःगु खँ
 न्यने मालेव अप्रसन्न जुयाः निन्दा यायेगु नं यानाच्चनी ।
 अज्ञजनपिसं याये फइगु थुकथंया व्यबहारयात थुइकाः ध्यानया
 अवस्थाय् थ्यने फुगु क्षमता दयेके धुंकूम्ह कर्ता उकीं निन्दा अथवा
 प्रशंसायात उपेक्षा यानाः महत्व बी मखुगु खः । अज्ञजनं वाह्य-
 आडम्बरयात माध्यम दयेकाः जक यानाच्चनीगु निन्दा-प्रशंसां
 अभ्यन्तरया क्षमतायात प्रभावित याये फइमखु । वाह्य-आडम्बरयात
 महत्व मबिसें अभ्यन्तरया यथार्थयात खंकाः थुइकाच्चने फयेव
 अज्ञजनं याइगु निन्दा प्रशंसायात मस्त म्हिताच्चंगु थे ज्याःगु व्यबहार
 कथं थुइकाः निन्दां थःत आघात लाःगु महसूस याइमखु, प्रशंसां
 लसता व्वलंकाः लय्तायेगु ज्या नं याइमखु ।

लसता अथवा चित्त विकार उत्पन्न जुइगु मूल अथवा हेतु
 प्रभूत्व वा शक्तिया चाहना खः । अभ्यन्तरया ज्ञान उत्पन्न
 मजुनिगु अवस्थाय् व्यक्ति थः शक्तिशालि अथवा सामाजिक,

धार्मिक-वैचारिक रूपं प्रभूत्वशालि जुइगु इच्छयात माध्यम यानाः क्रियाशील जुयाचवनी । प्रभुत्व अथवा शक्तिया कामना यानाचवनीम्हं प्रभाव-शक्तिया स्रोत वाह्य जगतयात तायेकाचवनेगु याइ । वाह्य जगतय् केन्द्रित जुयाः गतिशील जुइत स्वयाचवनेव लोकारम्मणय् तक्यनाः आध्यात्मिक उद्देश्य छखे लावनी । ध्यानया अवस्थाय् थ्यने फयेव वाह्य आरम्मणय् तक्यनेगु त्वःताः थःगु उद्देश्य पूर्वकेगु छगू जक लक्ष्यय् केन्द्रित जुयाः न्ह्यज्यावनेव प्रभावया चाहना अथवा शक्तिया कामनां तापाक्क चवनाः प्रशंसा यायेव लय्तायेगु-निन्दा यायेव चित्तं असन्तोष ब्वलंकाः खिन्न जुइगु स्वभाव पाखें मुक्त जुइफइ । चित्तयात प्रसन्न याइगु क्रियाया जक इच्छा याना गतिशील जुइम्हं चित्तयात अप्रसन्न जुइकीगु व्यवहार नाप सामना याये मालेव चित्त-विकार ब्वलंकाचवनेगु याइ । चित्त विकार ब्वलनेव प्रसन्न-अप्रसन्नया द्वन्दय् अलमल जुयाः उद्देश्य छखे लावनी । उद्देश्य छखे लावनाः अलमल जुइव पिनें स्वयेबलय् बांला-भिं थें च्वंसां दुने दुने ध्वग्गीनाः तृष्णा ब्वलंका चवनी ।

ध्यानया अभ्यास यानाचवम्हं कर्ता लोकारम्मणय् तक्यनेगु ज्या त्वःतेमाःगुया कारणय् तृष्णाया क्वह्यंगु स्वभावयात खंकाचवनी । तृष्णाया क्वह्यंगु स्वभावं यानाः हे लोक-भोगया इच्छां प्रभावया कामना-शक्तिया चाहना ब्वलनावइगु खः धैगु थुइके फयेव थःगु उद्देश्यय् जक केन्द्रित जुयाः छगू ध्येय-छगू जक तातुना पूर्वकेगु मनशाय ब्वलंकाः स्मृति=जागरणयात साक्षि तयाः मेमेगु ब्याक्कयात त्वःताछ्ववयेगु याइ । स्मृतिं धर्म=स्वभावया गुण-अवगुण तिफ्यायेत ग्वाहालि यानाचवनी । धर्म-स्वभावया गुण-अवगुण तिफ्याये फयेव अवगुणयात त्वःताछ्ववयेगु ज्या यायेफुम्ह पराक्रमिम्ह जुइ । पराक्रमि जुयाः अवगुणयात त्वःताछ्ववये फयेव आध्यात्मिक लसता (चित्तया दुने उत्पन्न जुयाचवनीगु प्रसन्नता) अनुभव याये खनी । आध्यात्मिक लसता अनुभव याये खनेव मानसिक अबस्था शान्त जुयाः आकुल

ब्याकुल जुइगु स्वभाव मदुम्ह जुइ । आकुल ब्याकुल जुइगु स्वभावं मुक्त जुइफयेव एकाग्र चित्तम्ह जुइ । चित्त एकाग्र जुइव लोकारम्मणयात उपेक्षा याये फयावइ । लोकारम्मणयात उपेक्षा याये फयेव निन्दा अथवा प्रशंसां प्रभावित मजुसे च्वनेसइ । थुकथंया अवस्थाय् ध्यने फयेव कर्ता विगत कालय् अनुभव याये मनंगु न्हूगु-बांलागु-क्षय जुइगु स्वभावं तापानाच्वंगु आध्यात्मिक शक्तिया अनुभव यायेखनी । आध्यात्मिक शक्तिं सम्पन्न जुयाः भौतिक सम्पत्तिया असारतायात खंके फयेव पतन जुइगु स्वभावं (ओरम्भभागीय धर्म) मुक्तम्ह जुइ । पतन जुइफइगु स्वभावं मुक्त जुयाच्वंगु अवस्थाय् ध्यने फयेव तथागत बुद्ध राजगृहया वेणुबनय् यानाबिज्याःगु [विपुल=अप्रमाण=थाःगाः काये मफइगु सुख प्राप्त याये नितिं अल्प=भतीचाजकगु सुख त्याग यायेमाः, धीर=धैर्यवान्म्ह, पण्डितं(=चित्तयात पीडित याइगु स्वभावयात थुइकाः उकिं प्रभावित मजुसे तापाक्क च्वने सये धुंकूम्ह व्यक्तिं) विपुल सुख प्राप्त याये नितिं अल्प सुखयात त्याग याइ ।] थुगु उपदेशया दुने लिकुनाच्वंगु अर्थयात थः थम्ह हे अनुभव यायेफइ ।

संक्षिप्तं धायेबले स्येल्लाक कुतः याइम्ह कर्ता चित्तय् उत्पन्न जुयाच्वनीगु कल्पना-बिचाःया अवगुण थुइकाः म्वाः मदुगु कल्पना-बिचाः मयासे च्वनेफयेव अनुभव याये खनीगु वितर्क-बिचाः शान्त जुइधुंकेव अनुभव जुइगु आध्यात्मिक लसता (प्रीति) या अवस्था निगूगु खः । प्रीति अनुभव यानाः लिकुना च्वनेगु मयासे प्रीति पाखें उत्पन्न जुयाच्वंगु सुखयात नं उपेक्षा (तटस्थ) भावं स्वयाच्वने फयेव स्वंगूगु तहलय् थ्यंकः वनेफइ । उपेक्षायात स्येल्लाकाः चित्तयात एकाग्र अवस्थाय् तयातये फयेव प्यंगूगु तहया अवस्थाय् थ्यंम्ह जुइ । थनं लिपा रुप स्वयां नं च्वय् लाना च्वनीगु आकाशानन्त्यायतन, विज्ञानानन्त्यायतन, नैवसंज्ञानासंज्ञायतन, आकिञ्चन्यायतनया अवस्था खः । थुपिं फुकं स्वयां च्वय् लानाच्वनीगु रुप व वेदनायात त्तकं अतिक्रमण यायेफुगु क्षमतां सम्पन्न जुयाच्वनीगु ध्यानया अवस्था 'संज्ञा व वेदना त्तकं शान्त

जुयाच्चनीगु संज्ञावेदयीत निरोध' खः । संज्ञा व वेदनायात शान्त यायेफुम्ह जुइव ध्यानया सर्वोच्च उदेश्य अथवा अन्तिम लक्ष्यय् ध्यनेफुम्ह जुइ ।

ध्यान पाखें लाभ जुइगु छु ?

चव्य न्ह्यथना वयागु थी थी खँय् दुबिस्ता ब्याःम्ह जुयाः थुइके-सीके याये धुंकेव न्ह्यसः दंवइ 'ध्यान यायेव छु अथवा गज्याःगु लाभ जुइ ?' खतु सिइके-थुइके याये फइगु क्षमता हे लाभ खः, अथे खःसां कर्ता छुं नं क्रिया याइगु लाभया आकांक्षा पूर्वकेगु कुतः जुयाच्चनीगुलिं 'लाभ छु जुइ ?' धयागु न्ह्यसः अस्वाभाविक थ्यंक मखु, स्वाभाविक कथं उत्पन्न जुइगु न्ह्यसः हे खः । लाभया आकांक्षा पाखें तापायेफुम्ह जुइव 'संस्कारं मुक्त जुयाः क्रिया यायेफुम्ह जुइफइ ।' ध्यानया अन्तिम तगिमय् ध्यने फयेव 'संस्कारं मुक्त जुयाच्चंगु क्रिया अवस्थाय्' थ्यवनीगु खःसां प्रारम्भय् लाभ चेतना तयाः हे कर्ता क्रियाशील जुयाच्चनेगु याइ । प्याःचाः पित्याःया अनुभव जुयाच्चंतले नये-त्वनेया आशाकुति पह ल्यना हे चवनी, पित्याः-प्याःचाः मदये धुंकूम्ह मनुखं हे जक नये-त्वनेया आशाकुति पह त्वःताछ्ववये फइ । ध्यानया खँय् नं उकथं हे जुइफइगुलिं ध्यानया अभ्यासिं नुगलय् वायेकाच्चनेफु कि ध्व गुगु ध्यान-कार्य यानाच्चना ध्व पोखें जिं थज्याःगु अनुभव यायेखनी, थुकथं-थुकथंया क्षमता दुम्ह जुइखनी । चित्तय् नाना कथंया खँया दथुइ द्वन्द जुयाच्चनेव गब्ले न्ह्याइपु भावं कायेकाच्चनी-गब्लें म्हाइपु-ग्यानापु भावं छ्याछ्याया नं यानाच्चनेफु । वितर्क (कल्पना) जक यानाच्चनेव वित-शोक, वित-मोह, वित-दोष, वित-राग जुइखनी मखु । वितर्क जक यानाच्चनीम्ह कल्पनाया लोकय् तक्यनाः यथार्थ पाखें तापानावनाच्चंम्ह जुयाच्चनी । ध्यान पाखें छु-गज्याःगु लाभ प्राप्त यायेफइ धयागु कर्ताया कुतः व क्षमतां नं ब्व-छीगु यानाच्चनी । सामान्यत चित्त निग्रह यायेगु ज्याया न्हापांगु त्वाथः शमथ (चित्तय् छुं कथंया वितर्क-बिचाः

उत्पन्न मज्जुयाच्चंगु शान्त अवस्था)य् ध्यने फयेव हे कर्ता
 आध्यात्मिक लाभ जूगु अनुभव यायेखनी । चित्तया शान्त अवस्थां
 लिपा कर्ताया क्षमता च्वन्त्याना वलिसें थी थी कथंया चमत्कारिक
 क्षमता नं अनुभव यायेफुम्ह जुइ । चमत्कारिक क्षमताया अनुभव
 याये फयेव कर्ता चमत्कार प्रदर्शन यायेगु पाखे नुगः क्वसायेकाः
 समाजयात प्रभावित यायेगु स्वयेव उकथंया इच्छा हे मेगु च्वय्
 च्वय् पाखे यंकीगु क्षमता ब्वलंके मफयेक पंगः जुयाः दं वयेगु
 याइ । उकिं ऋद्धि (चमत्कारिक क्षमता) यात आर्य ऋद्धि व
 पृथक्जन ऋद्धि कथं ब्वथलातःगु खः ।

आर्य (थःगु नितिं यायेमाःगु छुं हे मदये धुंकूम्ह, पूर्वकेमाःगु
 फुकं पूर्वके धुंकूम्ह, सीके-थुइके माःगु फुकं सीके-थुइके धुंकूम्ह)
 पुद्गलया चित्त निर्मल-शान्त अवस्थाय् ध्यनाच्चनीगुया कारणं
 ब्वलंकूगु चमत्कारिक क्षमता-आर्य ऋद्धि खः । आर्य पुद्गलं
 'धनयात सदुपयोग यायेसःम्ह मनुखं धन दुरुपयोग यायेगु ज्या
 याइमखु थें' थःके दुगु ऋद्धिं (चमत्कारिक क्षमता) यात दुरुपयोग
 यानाः समाजय् थःगु प्रभाव ब्वलंकेंगु कुतः याइमखु । गनं गुबलें
 लोकजनया कल्याण यायेगु ज्या पूर्वकेत छचले धाःसा फयाच्चनी ।
 ऋद्धि नं तःगू हे कथंया दु ।

पृथक्जन (पृथक्जन शब्दयात अर्थय् छचानास्वयेव हे थुइके
 अःगु । पृथक्=फरक=बिस्कंम्ह, जन=मनू-व्यक्ति-पुद्गल । थन
 बिस्कंम्ह मनूया अर्थ खः आर्यपिनि पुचलय् च्वने मल्वःनिम्ह,
 आर्यपिनिगु स्वभाव कथंयाम्ह मखसें बिस्कं स्वभाव दुम्ह, उकिं
 पृथक्जन) । आर्यपिनिगु स्वभाव कथं मखसें बिस्कंगु स्वभाव
 दयाच्चनीम्ह जुइगुलिं आर्यपिसं यानाच्चनीगु व्यवहार स्वयाः फरक
 कथंया व्यवहार यानाच्चनेफु । फरक कथंया व्यवहार ऋद्धिया
 सम्बन्धय् नं याःवनेफु । थःके छुं भतीचा क्षमता दयेवं थःत फुकं
 स्यूम्ह-सर्वज्ञ खः धया थें तायेकाः अभिमान-अहंकार ब्वलंकाः
 द्वंकथं थुइकाच्चनेफु । थज्याःगु व्यवहारं आर्य-मार्ग पाखें तापानाः

अन्-आर्य-मार्ग पाखे न्ह्यज्यावने फइगुलिं पृथक्जन धाःगु खः । आर्य-मार्ग पाखें तापानाच्वंम्ह खःसां समाधिया अवस्थाय् थ्यंके फुगु क्षमता दुम्ह जुल धाःसा उकथया क्षमतां ब्वलंकीगु चमत्कारिक क्रियायात नं ऋद्धि हे धायेगु याइ । उकिं आर्य-मार्ग तापानाच्वंम्ह व्यक्तिं समाधि पाखें लाभ याःगु चमत्कारिक क्षमता पृथक्जन ऋद्धि खः । आर्य ऋद्धि जुइमा अथवा पृथक्जन ऋद्धि हे जुइमा चित्त समाधिया अवस्थाय् थ्यंकेत कर्ता शमथ भावानायात माध्यम दयेकेगु याइ । शमथ=शान्त अवस्था-शान्त वातावरण तःकथं ब्वलंके ज्यूगु खँ च्वय् वने धुंकल ।

‘धा’ धातु पाखें निर्मित जुयाच्वंगु ध्यानं धारण यायेगु संकेत बियाच्वंगु दु । ध्यान-अभ्यास यानाच्वंम्ह कर्ता छु धारण यायेत क्रियाशील जुइगु यानाच्वनी धैगु न्ह्यसःयात थुकथया लिसः बीफु-

क. आत्माया असारतायात थुइकाः अनात्म धारण याये फयेकेत । आत्माया अनर्थता सम्बन्धय् थुइकेत च्वय् न्ह्यथने धुंगु ‘तथागत बुद्ध व सच्चकं (सत्यक) निगण्ठपुत्रया दथुइ जूगु वार्ता’ पाखें ग्वाहालि यायेफु ।

ख. सत्ययात सत्य कथं-असत्ययात असत्यकथं हे थुइकाः धारण याये फयेकेत,

ग. काम-भोगया दुष्परिणाम (बांमलाःगु लिच्चः)यात खंकाः काम-भोग पाखें तापायें फयेकेत,

घ. श्रद्धा-वीर्य-स्मृति-समाधि-प्रज्ञा धिसिलाक्क धारण याये फयेकेत,

ङ. भिगू अब्याकरणीय धर्म सम्बन्धय् शंका मदुम्ह जुइ फयेकेत । भिगू अब्याकरणीय धर्म धायेबले- (१) लोक शाश्वत खः, (२) लोक शाश्वत मखु, (३) लोक अनन्तवान् खः=अन्त जुइ, (४) लोक अनन्तवान् खः=अन्त जुइमखु, (५) जीव व शरीर छगू

हे खः, (६) जीव व शरीर छगू हे मखु, (७) मृत्यु लिपा न अस्तित्व ल्यनाचवनी अथवा आत्मा अमरताया पक्ष लिनाचवनीगु शाश्वतवादी धारणा, (८) मृत्यु लिपा अस्तित्व दइमखु अथवा उच्छेदवादी धारणा, (९) शरीर निरोध जूसां जीव निरोध जुइमखु अथवा अन्त, अनन्तवादी धारणा, (१०) मृत्यु लिपा न महु धयागु जुइ, न त दु धयागु हे जुइ-छुं तिफ्याये मफ्याः छगू इलय धाइगु खँ मेगु इलय खण्डन यानाचवनीगु अराजक धारणा खः ।

चव्य न्ह्यथनागु भिगू अब्याकरणीय धर्मय् दुबिनाः वितर्क बिचाः यायेव जुइफइगु अनर्थतायात थुइके फइगु ज्ञान दयेकाः व्यावहारिक प्रयोग पाखें सत्यासत्य थुइके फुगु क्षमता ब्वलनेव काय (शरीर) नाप स्वानाचवंगु 'अनित्य-दुःख-अनात्म' स्वभाव, वेदना (अनुभव) नाप स्वानाचवंगु 'अनित्य-दुःख-अनात्म' स्वभाव, चित्त नाप स्वानाचवंगु 'अनित्य-दुःख-अनात्म' स्वभाव, धर्म (चित्तं धारण याइगु बिचाः धारणा-स्वभाव) नाप स्वानाचवंगु 'अनित्य-दुःख-अनात्म' स्वभाव लक्षण सम्बन्धय् छुं कथंया नं शंका महुइ जुइ ।

गुलि नं अकुशल अथवा शंका उत्पन्न जुयकाबीगु स्वभाव दयाचवनी उकथंया स्वभाव नाप-

१. मृत्यु लिपा अस्तित्व दइमखु तायेकाचवनीगु दृष्टि वा धारणा-उच्छेदवाद,

२. पाप याःसां पापया फल भोग यायेमाली मखु-पुण्य याःसां पुण्यया फल भोग यायेखनी मखु, उकिं छुं हे यायेम्वाःगु दृष्टि वा धारणा-अक्रियावाद,

३. सुख अथवा दुःख कर्ता यानाः दयेके फइगु मखु, अर्थे हे उत्पन्न जुइगु खः धाइगु दृष्टि वा धारणा-अहेतुक दिट्टि,

४. गुलि नं सुख अथवा दुःख जुयाचवनी व फुक न्हापाया जन्मय् यानावःगु कुशल-अकुशल (पुण्य-पाप) कर्मया फल भोग याये माःगुलिं खः धाइगु दृष्टि वा धारणा-पुब्बेकत हेतु दिट्टि,

५. पृथ्वी, जल, अग्नी, वायु, सुख, दुःख, जीव शुधिं न्हयगू अ-निर्मित, कुटस्थ (शुइके हे फइमखुगु) अचल (हिलावनीगु स्वभाव मदुगु) कथं स्वीकार यानाच्चनीगु दृष्टि वा धारणा-शाश्वतवाद'

शुकथया न्यागू दृष्टि वा धारणा मध्ये छुं छगू अथवा छगू स्वयां अप्वः दृष्टि वा धारणा स्वानाच्चंगु दयाच्चनी । शुकथया न्यागू दृष्टि वा धारणा स्वयां बिस्कंगु दृष्टि वा धारणा 'हेतुदिट्ठि' (कार्य नाप कारण स्वानाच्चंगु दयाच्चनी अथवा कार्य-कारण सिद्धान्त) यात शुइकाः सम्यक् कथं छघले सयेव यथार्थ (गथे खः अथे हे, गुकथं शुइके मांगु खः उकथं हे शुइके फइगु) ज्ञान उत्पन्न जुइ । यथार्थयात शुइके फइगु क्षमता ज्ञान उत्पन्न जुइव 'उच्छेद, अक्रिया, अहेतुक, पुब्बेकत हेतु व शाश्वतवाद' या पक्षय् लीगु ज्या छाय् अयोग्य धयागु खँय् भ्याः भचा नं शंका मदुम्ह जुयाः छुं कथया धर्म (स्वभाव)य् नं प्यपुनाच्चनेगु ज्या मयाइम्ह-सर्व उपादानं अलग्गम्ह जुइफइ । सर्व उपादान पाखें मुक्त छक्वलं-छन्हुं वा भतीचा क्रियाशील जुइवं तुं जुइ फइमखु । तथागतं नं शुकथं आज्ञा जुयाबिज्याःगु दु-

भिक्षुपिं ! जिं शुरुइ हे (छक्वलं हे) 'आज्ञा' (अज्जा) या आराधना यायेगु धकाः मधया । (थन 'आज्ञा'यात लक्ष्य-उद्देश्य-तातुनाया अर्थ कथं छघलाबिज्याःगु संकेत व्यू । छक्वलं-शुरु यायेवं हे लक्ष्य उद्देश्य-तातुना पूर्वकेफइ धकाः मधया धैगु अर्थ स्पष्ट यानाबिज्यायेत 'शुरुइ हे आज्ञाया आराधना यायेगु धकाः मधया' धयाबिज्याःगु खयेमाः ।) भिक्षुपिं ! छसिकथं शिक्षानिसें, क्रियानिसें, प्रतिपदनिसें 'आज्ञा' या आराधना यायेगु जुइ, शुकथं धया । भिक्षुपिं ! गुकथं छसिकथं शिक्षानिसें, क्रियानिसें, प्रतिपदनिसें 'आज्ञा'या आराधना यायेगु ? भिक्षुपिं ! न्हापां सुं छम्ह श्रद्धावानम्ह जूगुलिं सत्तिक वनेगु याइ, सत्तिक वनेव परि-उपासना (उपदेश न्यनेगु, न्हयसः तयेगु, याइम्ह जुइ । परि-उपासना यायेसःम्ह जुइव न्हायपं बीसःम्ह (उपदेश ग्रहण यायेसःम्ह) जुइ । उपदेश ग्रहण यायेसःम्ह जुइव धर्मया खँ न्यनी । धर्मया खँ न्यनेसःम्ह जुइव धर्म धारण याये सयेकी । धर्म धारण याये सयेव थम्हं धारण यानागु धर्मया परिक्षण

यानास्वयेगु याइ । धर्मया अर्थयात उप-परिक्ष (वात्तुवालाः स्वयेगु) याये सयेव धर्म निध्यायन (धर्म सम्बन्धय् बिचाः याना स्वयेगु ज्या) याये योग्यम्ह जुइ । धर्म निध्यायन याये योग्य जुइव (उचित कथं बिचायाये सःम्ह जुइव) छन्द (दुने थ्यंक दुहां वनास्वयेगु ज्या याये मास्तिवःगु स्वभाव-सार छु खः तिप्यायेगु इच्छा) उत्पन्न जुइ । छन्द उत्पन्न जुइव उत्साहित जुइ । उत्साहित जुयाः कुतः यायेव उत्थान (च्वय्-च्वय्या खँ सीकेगु कुतः) याइ । उत्थानया ज्या यायेव प्रधान (समाधि-दृढता) दुम्ह जुइ । प्रधानात्म (दृढता दुम्ह) जुइव (उगु हे जन्मय्, सशरीरं हे परम सत्ययात साक्षात्कार यायेफुम्ह जुइ । प्रज्ञां दुने थ्यंक तिप्यानाः थुइके फुम्ह नं जुइ ।

(मज्झिम निकायः किटागिरि सुत्त)

